2.ULUSLARARASI

İSLAM MEDENİYETİNDE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ

SEMPOZYUMU

2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "THE PRACTICE OF COEXISTENCE IN ISLAMIC CULTURE"

الندوة الدولية الثانية "تجربة العيش المشترك في الحضارة الإسلامية"

Kırıkkale Üniversitesi'nin ev sahipliğinde düzenlenen **2. Uluslararası "İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Tecrübesi" Sempozyumu**, 05-07 Ekim 2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Sempozyum, İslam medeniyetinde birlikte yaşama tecrübesini bilimsel veriler ışığında araştırma amacını güderek düzenlenmiştir.

Gerçekleştirilen sempozyumda bildirilerin yanı sıra müzakerelere yer verilerek konuların tartışılması hedeflenmiştir. Sempozyuma Türkiye, Azerbaycan, Endonezya, Mısır, Ürdün, Irak, Suriye, Malezya, Mali, Brunei, İran, Cezayir, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan ve Kırgızistan'dan akademisyenler katılarak tebliğlerini sunmuşlardır.

ISBN : 978-625-6444-13-3

grafiker.com.tr • 0 312 284 16 39

2.ULUSLARARASI

İSLAM MEDENİYETİNDE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ

SEMPOZYUMU

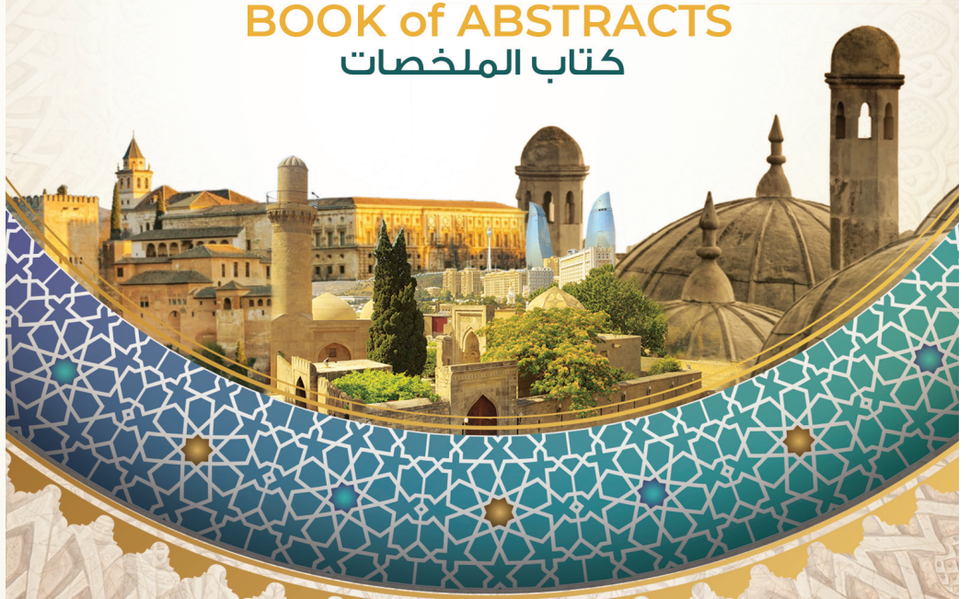
2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "THE PRACTICE OF COEXISTENCE IN ISLAMIC CULTURE"

الندوة الدولية الثانية "تجربة العيش المشترك في الحضارة الإسلامية"

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

BOOK of ABSTRACTS

كتاب الملخصات

5 - 7 EKİM | OCTOBER 2023

KIRIKKALE | TÜRKİYE

2. ULUSLARARASI

İSLAM MEDENİYETİNDE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ SEMPOZYUMU

2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "THE PRACTICE OF COEXISTENCE IN ISLAMIC CULTURE"

الندوة الدولية الثانية "تجربة العيش المشترك في الحضارة الإسلامية"

5 - 7 EKİM | OCTOBER 2023

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

BOOK of ABSTRACTS

كتاب الملخصات

Ankara 2023

2. Uluslararası "İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Tecrübesi" Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı

1. Baskı
Eylül, 2023 / Ankara

ISBN: 978-625-6444-13-3

Yayın Sertifika No
46683

Matbaa Sertifika No
46682

Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 477
Web: grafikeryayin.com

Baskı ve Cilt
Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Oğuzlar Mahallesi
1396. Cadde No: 6/A
06520 Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafiker@grafiker.com.tr
Web : grafiker.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Her hakkı saklıdır. Bu kitabın hiçbir kısmı yayıncısının yazılı izni olmaksızın elektronik veya mekanik, fotokopi, kayıt ya da herhangi bir bilgi saklama, erişim sistemi de dahil olmak üzere herhangi bir şekilde çoğaltılamaz.

2. ULUSLARARASI

İSLAM MEDENİYETİNDE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ SEMPOZYUMU

2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "THE PRACTICE OF COEXISTENCE IN ISLAMIC CULTURE"

الندوة الدولية الثانية "تجربة العيش المشترك في الحضارة الإسلامية"

Editörler:
Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU
Doç. Dr. Aqil ŞİRİNOV
Doç. Dr. Adem YILDIRIM

Editör Yardımcıları:
Arş. Gör. Büşra OĞUZ
Arş. Gör. Emine Büşra ARICI
Arş. Gör. Fatıma Zehra ÖĞÜTCÜ
Arş. Gör. Şeyma DEMİRTAŞ
Arş. Gör. Abdullah Enes AYDIN

İnternet Sitesi: sempozyumbyt.kku.edu.tr/
E-posta: sempozyumbyt@kku.edu.tr
Telefon: 0(318) 357 30 12
Faks: (318) 357 38 09
İrtibat Adresi: Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kampüs, 71450 Yahşihan /Kırıkkale

SEMPOZYUM ONUR KURULU
SYMPOSIUM HONOR COMMITTEE

Prof. Dr. Ersan ASLAN
Kırıkkale Üniversitesi Rektörü

Doç. Dr. Aqil ŞİRİNOV
Azerbaycan İlahiyat İnsitutu Rektörü

Prof. Dr. Phil. Al Makin, S.Ag., M.A.
Indonesia Üniversitas Islam Negeri Sunan Kalijaga Rektörü

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU
SYMPOSIUM ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Mevlüt ERTEN
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Doç. Dr. Aqil ŞİRİNOV
Azerbaycan İlahiyat İnstitutu, Azerbaycan

Prof. Dr. Inayah ROHMANIYAH
State Islamic University Sunan Kalijaga Yogyakarta, Endonezya

Prof. Dr. Moh. PRIBADI
State Islamic University Sunan Kalijaga Yogyakarta, Endonezya

Prof. Dr. Zekeriya AKMAN
K.Ü. İslam Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türkiye

Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Ali ÇETİN
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Doç. Dr. Mirniyaz MÜRSELOV
Azerbaycan İlahiyat İnstitutu, Azerbaycan

Doç. Dr. Adem YILDIRIM
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Doç. Dr. Mesut CEVHER
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Şems BAĞIROVA
Azerbaycan İlahiyyat İnstitutu Dış İlişkiler Uzmanı, Azerbaycan

Şahin ELESGEROV
Azerbaycan İlahiyyat İnstitutu Dış İlişkiler Uzmanı, Azerbaycan

SEMPOZYUM BİLİM ve HAKEM KURULU
SYMPOSIUM SCIENCE and REFEREE COMMITTEE

Prof. Dr. Mevlüt ERTEN
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Eyüp BAŞ
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN
Ankara HBV Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Inayah ROHMANIYAH
State Islamic University Sunan Kalijaga Yogyakarta, Endonezya

Prof. Dr. Mehmet ATALAN
Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Osman AYDINLI
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Zekeriya AKMAN
K.Ü. İslam Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türkiye

Doç. Dr. Mesut CEVHER
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye

Doç. Dr. Abdülmecit İSLAMOĞLU
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Doç. Dr. Agil ŞİRİNOV
Azerbaycan İlahiyat İnstitutu, Azerbaycan

Doç. Dr. Habip DEMİR
Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Doç. Dr. M. Z. M. AKRAM
Malezya İslam Üniversitesi, Malezya

Doç. Dr. Olqa PAVLOVA
Müslümanlara Psikoloji Destek Kurumu, Rusya Federasyonu

Doç. Dr. Zaynabidin ACİMAMATOV
Oş Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kırgızistan

Dr. Witriani INDRA
Universitas Islam Negeri Sunan Kalijaga Yogyakarta, Endonezya

Dr. Mixail YAKUBOVIÇ
Ostroq Akademiyası Milli Universitesi İslam Araştırmaları Merkezi, Ukrayna

Dr. Sujadi, M.A.
Faculty of Arts UIN Sunan Kalijaga, Yogyakarta, Endonezya

Dr. Öğr. Üyesi İsmail AKKOYUNLU
ASBÜ İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Dr. Vyaçeslav POLOSIN
"İslam Medeniyyeti İlim ve Eğitime Destek Fondu", Rusya Federasyonu

Prof. Dr. Hasan AKSOY
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

PhD Mubasher HUSSAIN
Pencap Üniversitesi, Pakistan

İÇİNDEKİLER
CONTENTS
المحتويات

İÇİNDEKİLER | CONTETS | المحتويات 7
ÖN SÖZ 15
PREFACE 20
المقدمة 25

İSLAM | ISLAM | الإسلام

Birlikte Yaşama Tecrübesi ve Geleceğimiz
Mevlüt ERTEN 30
Kur'an'da Birlikte Yaşamaya Yönelik Vurgular
Zülfikar DURMUŞ 32
Bir Arada Yaşamada Vahyin İnşa Ettiği Şehir Modeli
Zeki TAN 34
التأكيد على العيش معا في القرآن
عبد الفتاح محمد خضر 36
Birlikte Yaşamanın Önündeki Bir Engel Olarak Psikolojik Şiddet ve Kur'an'dan Öğütler
İbrahim YILDIZ 37
Kur'an Merkezli Kardeşlik ve Birlikte Yaşama Kültürü
Mustafa CORA 39
Kur'an'da İnanların Birlikte Yaşamasının Önemi ve Ahlaki Dayanakları
Nurdane GÜLER 41
منهج القرآن الكريم في حوار المخالفين
مسعود جوهر 42
Kur'an'da Birlikte Yaşamaya Vurgular ve Dengeli Sosyal Yönetim Prensipleri
Hasan ÖZKET 43
Kur'an-ı Kerim Işığında Birlikte Taşama Tecrübesinin Küresel Gelişim Açısından Değerlendirilmesi
Hüseyin Emin SERT 45

السلم المجتمعي في القرآن الكريم وأثره على الشعوب
Ahmet HAMİTOĞLU 47
Tekfir Düşüncesinin Ortaya Çıkışına Tesir Eden Sebepler
Nihat DEMİRKOL 48
Coexistence in the Qur'an
Jarut WAHYUDI 50
القيم الأخلاقية في التعايش السلمي مع أهل الكتاب في ضوء نصوص القرآن الكريم
حيدر خليل إسماعيل 51
Birlikte Yaşamanın Kur'anî Temelleri
Mevlüt ŞAHİN 52
Kıraat İlmi Açısından Geçmişten Günümüze Tüm Yönleriyle Birlikte Yaşamak
Ayşe Nur İBA ÇINAR 54
تأصيل القرآن لأسس التعايش بين المسلمين وغيرهم في وقت القتال "دِرَاسَةٌ موضوعية تَحْلِيلِيَّةٌ"
عبد الكريم سليمان 56
Modern Toplumlarda Birlikte Yaşamaya Sünnetin Katkısı
İbrahim SAĞLAM 58
منهج النبي في التربية والتعليم في ضوء القرآن الكريم والسنة
يوسف عبد علي شبيب المحمدي 60
Building a Just Society: Coexistence Tenets in Hadith Literature
Zaid HARIS 61
Birlikte Yaşamanın Temeli Olarak İnsan Anlayışının Çeşitliliği: Asr-ı Saadet Örneği
İnam ul HAQ 63
Bir Oryantalistin Gözünden İlk Dönem İslam Toplumunda Birlikte Yaşam Tecrübesi: Robert Marston Speight Örneği
İsmail ÇINAR 65
Mekke Döneminde Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap ile Münasebetleri
Korkut DİNDİ 67
İslam Tarihinde Birbirine Muhalif Görüşlere Sahip Ekollerin Birlikte Yaşama Mücadelesi: Kadızâdeliler-Halvetîler Örneği
Ali DURMUŞ 69
Convivencia'nın İmkânı: Endülüs'ün Birlikte Yaşam Tecrübesi Hakkında Yapılan Tartışmalar
Fatma Merve ÇINAR 71

Büveyhîler Döneminde Birlikte Yaşamanın İmkânı Üzerine: Kerh Örneği
Muhammed UÇ 73
İslam Hukukunda Birlikte Yaşama Kültürünü Destekleyen Normlar
Adnan KOŞUM | Adem YENİDOĞAN 75
The Effects of Fiqh on Culture of Coxistence to Achieve Maqasid al Shariah in the Digital Transformation Era (Security as a Model)
Yasser Mohamed AbdelRahman TARSHANY 78
الفتوى ودور الإعلام في ترسيخ الوحدة الوطنية والتعايش السلمي
رائد كريم مهيدي 80
Gayr-i Müslim Ülkelerde Birlikte Yaşama Kültürünü Olumsuz Etkileyen Bir Unsur Olarak Kur'an-ı Kerim'e Hakaret Suçu ve Cezası
Adem YILDIRIM 82
Aile ve Birlikte Yaşama Kültrünün Fıkhî Dinamikleri
Ayten EROL 84
Birlikte Yaşama Tecrübesine İktisadi Bir Bakış: İmam Muhammed'in Toplumsal İş Bölümü Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir İnceleme
Muhammet YURTSEVEN 86
Bir Arada Yaşama Hukukuna Katkısı Bakımından Külli Kaideler
Fatma HAZAR 86
مقاصد الشريعة الإسلامية وأثرها في التصدي لظاهرتي التعصب الطائفي والتمييز العنصري دراسة لغوية دلالية
عبير سمير سعد 90
مفاهيم المجتمع والتعايش السلمي والمواطنة في العقيدة الإسلامية
شافي جمعة الحلبوسي 92
Bireysel ve Toplumsal Özgürlüklere Teolojik Bir Bakış: Mürcie Tecrübesi
Harun ÇAĞLAYAN 94
الفهم المقاصديُّ لعلم الكلام الإسلاميّ
نهى كمال سيِّد سليم 96
Çağdaş Azerbaycan'da Mezhepler Arası İlişkileri Olumlu Yönden Etkileyen Unsurlar
Aslan HABİBOV 98

Birlikte Yaşama Tecrübesi Bağlamında Osmanlı Coğrafyasında Sünnî-Zeydî İlişkileri
Ümit ERKAN 100
Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme* Adlı Eserine Göre Büyük Selçuklu Dönemi Sünnî-Şiî Ayrılıkları
Yusuf KOÇAK 102
Selefi Düşüncenin Birleştirici ve Ayrıştırıcı Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme
Ahmet YALÇIN 104
Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Müslümanlar ile Yezidiler: Midyat Örneği
Yunus İBRAHİMOĞLU 106
Safevî İran'ında Haydarî-Ni'metî Çatışması
Zeynep Sena KAYNAMAZOĞLU 108
Siyasetin ve İtikadî Mezheplerin Bir Arada Yaşama Kültürüne Etkileri: Bağdat Örneği
Mustafa KARATAY 110
Birlikte Yaşama Kültürünün Dinamiklerinden Îsar Hasletine Tasavvufi Bir Yaklaşım
İdris TÜRK 112
التجربة الصوفية مدخلًا للتعايش الإنساني بين المجتمعات في الحضارة الإسلامية
محمد محمد عمر دنش 114
İslam'da Sufiliyin Dirçəlişi
Reyhan DADAŞOVA 117
Bəktaşilikdə Birgəyaşayış Ənənəsi
Emin ORUCOV 119
The Social Meaning of Indoseian and Arabic-Islamic Literary Texts: An Interpretive Cultural Study
Moh. PRIBADI 121
Nizami Gəncəvi Yaradıcılığında Kamil İnsan Obrazı İslami Anlayışlar Kontekstində
Xəyalə HÜSEYNOVA 122
Nizami Gəncəvinin Əsərlərində Bəşəri Dəyərlər, Birgəyaşayış və İnsan Konsepsiyası: Tarixi Gerçəkliyin Bədii Təzahürü
Əlimuxtar MUXTAROV 125
Divan Şiirinde Müslim-Gayrimüslim Münasebetleri için İlginç Bir Örnek: İstanbul-Galata
Muhittin ELİAÇIK 127

ثقافة التعايش في النثر الأدبي في العصر العباسي
Hanan AKKO 129
مظاهر العيش المشترك في الأدب العربي الحديث
Mohamadou Aboubacar MAIGA 130
العلاقة بين الأنا والآخر في النصوص الأدبية. دراسة مقارنة بين الأدب العربي والغربي
هشام مطاوع 132
Osmanlı Döneminde Musiki Merasimlerinin Toplum Bilincinin Oluşmasına Etkisi
Ömer SELİMOĞLU 134
Osmanlı'da Birlikte Yaşama Kültüründe Dinî Musikinin Rolü
Mustafa Asım AKKUŞ 135
توجيه التقنيات الحديثة في ضوء الثقافة الإسلامية
كرم محمد زكي 137
دراسة حضارية عن علم الحساب في الحضارة الإسلامية
سامر سكريي 139
تأثيرات عمارة الغرب الإسلامي على عمائر القاهرة الدينية خلال عصر الخلافة العبيدية الفاطمية ٨٥٣هـ/٨٦٩م-٧٦٥هـ/١٧١١م دراسة حضارية أثرية
خالد أبو شنب 141

TOPLUM | SOCIETY | المجتمع

Hint Alt Kıtasında Birlikte Yaşama Tecrübesinin Dünü Bugünü: Durum Tespiti ve Eleştiriler
Abdülhamit BIRIŞIK 144
Pakistan'da Bir Arada Yaşama Deneyimindeki Başlıca Sorunlar
Gülşen YAĞIR AHMETOĞLU 146
From "Hukumate Ilahiyyah" to "Iqamate Dīn": A Critical Study of Jama'at Islami of India
Khalil AHMAD 148
Virtualisation and Domestication of Space: The Shifting of Women's Religious Authority in Virtual World in Indonesia
Inayah ROHMANIYAH 150
Fransız Gezgin Carla Serana'nın Hatıratında XIX. Asır Kafkasya'da Birlikte Yaşam Örneği ve Onun Dinamikleri
Ahmet NİYAZOV 152

Azerybaycan Hoşgörü Modelinin Oluşumunu Etkileyen Dinî-Kültürel Faktörler
Elnura AZİZOVA 154
Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Birlikte Yaşama Tecrübesi Bağlamında Bakü Dağ Yahudileri Cemaat Başkanı Milikh Yevdayev'in *American Jewish Journal*'daki Makalelerinin Değerlendirilmesi
Cabir OSMANLI 156
Endülüs Toplumunda Yahudiler ve Bir Yahudi Şair İbn Sehl
Ebuzer SARP 158
أثر العلماء القازاق في الحضارة العربيَّة الإسلاميَّة
محمَّد رزق شعير 160
التسامح والتعايش السلمي في فكر الشيخ زايد بن سلطان آل نهيان مؤسس دولة الامارات العربية المتحدة
عمر عبد عباس الجميلي 162
Anadolu'nun Siyahi Popülasyonu Afro-Türklerin Gözünden Birlikte Yaşama Olgusu
Ramazan ÇINAR 164
Ağ Toplumunda Bir Arada Yaşama: İslam Ahlak Düşüncesi Perspektifinden Bir Değerlendirme
Tuba Nur UMUT | Mete AKCAN 166
Küresel Sorunların Belirleyici Etkeni Olarak Ahlaki Yoksunluk
Kubanychbek ISAKOV | Salycan TURDUBAEV | Tazagul CELALOVA 169
Rahmet-Şiddet Diyalektiği İçinde Müslümanların Diğerleri ile Yaşama Ahlakı
Cengiz GÜNEŞ 173
Post-Seküler Toplumda İslam: İslamofobi ve Birlikte Yaşama
Asaf GANBAROV 175
Birlikte Yaşamanın Metafizik Temeli Olarak Kozmolojik Argüman
Recep ALPYAĞIL 177
İslam Medeniyetinin Yeniden Doğuşu: Organik Bütünlük ve Eleştiri Diyalektiği
Saim GÜNDOĞAN 179
Discussion of Ibn Khaldun's School of Sociology
Moh. PRIBADI 181

Birlikte Yaşama Kültürüne Manevi-Psikolojik Yaklaşım
Fatıma Zeynep BELEN 183
Birlikte Yaşama Kültüründe Prososyal Davranışların İnşa Edilmesinde Manevi Değerlerimiz: Yunus Emre Örneği
Elif KARA 185
Devlet Düşüncesinin Değişim Evreleri
Pasha GULUZADE 187
-Farklı Kimliklerin Birlikte Yaşama Tecrübesine Katkısı Bağlamında- Agonistik Bir Söylem Olarak Taha Abdurrahman'ın İslami Eylem Teorisinin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme
Soner GÜNDÜZÖZ | Güldane GÜNDÜZÖZ 189
Fârâbî'nin *Erdemli Şehir*'inde Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Bireylerin Rolü
Hüseyin YÜCEL 194
التعايش السلميّ (إشكالية العصر ورؤى المستقبل)
زينب عبد الحسين الملا السلطان 196
العيش المشترك؛ بحث في المفاهيم وأشكال الممارسات في الثّقافة الإسلاميّة
زهرة بن يمينة 198
Interfaith Coexistence in Islam: Historical Reflections and Contemporary Relevance
Jamil AKHTAR 199
الأثر (الإيجابي) للفتن على التعايش السلمي مع الأديان الأخرى دراسة تطبيقية ميدانية على مدينة الفلوجة
عماد محمد فرحان | محمود نوري جاسم 201
الأقليات الدينية في الدولة العثمانية، التعايش السلمي في طرابلس الشام، أنموذجا
خالد عبد القادر الجندي 203
السلطان محمد الفاتح (١٥٤١-١٨٤١) ونصارى القسطنطينية، أنموذج من التاريخ الإسلامي في بناء دولة التعايش السلمي
هند فخري سعيد 205
The Principle of Reciprocity and the Rights of Non-Muslims in Islamic State: Analysis of the Views of Ismail Raji Al-Faruqi, and Fazlur Rahman
Muhammad ARSHAD 207
Religious Tolerance and Muslims Attitude Toward Non-Muslims Lifestyle Living in the Territory of Islamic Civilization
Alireza SOLEYMANZADEH 209

Religious Orientation Arrogance Over Solidarity: A Study of Barrier to Co-Existence from the Case of Indonesian Muslims in the Netherlands
Sujadi, M. A...... 211
التعايش اللغوي في ظل الحضارة الإسلامية. الدولة العثمانية نموذجًا
الفارس علي..... 213
التفاعل اللغوي بين اللغات المتجاورة في ظل الحضارة الإسلامية
فاطمة الزهراء الشريف..... 214
ملامح التعايش اللغوي في ظل الحضارة الإسلامية قراءة في مقومات التعايش الإنساني والأمن الثقافي والاجتماعي
أسماء محمد سيد بيومي..... 216

EĞİTİM| EDUCATION | التعليم

تضمين كتب تعليم العربية للناطقين بغيرها مفاهيم التعايش في ضوء الثقافة الإسلامية
محمود عبد الحافظ خلف الله محمد..... 219
Birlikte Yaşama Tecrübesi Olarak Evliya Çelebi Değişim Programı: Anadolu İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Görüşlerine Yönelik Bir Araştırma
Şefika MUTLU | Vahdeddin ŞİMŞEK| Uğur TECİR..... 220
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Birlikte Yaşama Kültürüne Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme (2010-2018 Yılları Özelinde)
Meryem KARATAŞ..... 222
Birlikte Yaşama Kültüründe Din Eğitimin Yeri
Gülşen SAYIN | Şefika MUTLU..... 225
Din Eğitiminin Birlikte Yaşama Kültürüne Katkıları
İdris ERTÜRK..... 228
Women in the Circle of Evil, a Study of Horror Movies in Indonesia
Witriani INDRA..... 230
Contribution of Education to the Culture of Coexistence
Madiha Shehzadi Ahmad KHAN..... 232

ÖN SÖZ

Farklı din, dil, ırk, renk ve etnik yapıya sahip pek çok yaşamın olduğu bu dünyada birlikte yaşamanın ön koşulu herkesi olduğu gibi kabul etmektir. Çeşitli coğrafyalarda yaşayan insanlar genelde çevrelerinin onlara telkin ettiği yaşamı bilir ve benimserler. Bir anlamda insan, coğrafyanın "kader" olarak dayattığı bir yaşamla karşı karşıyadır. Doğası gereği kendi cinsinden olanı tanımaya meyilli olan insan, bu tanıma sürecinde kendi çevresinin tesirinde kalmakta, çoğu zaman ön yargılarla ve "ben merkezli" bir bakış açısıyla hareket etmektedir. Oysa insanı tanımanın yollarından biri ön koşulsuz/ön yargısız bir kabuldür. Aslında ön koşulsuz bir kabul, birinin fikirlerini olduğu gibi benimsemek değil, aksine, birlikte yaşam için ona ortak alanlar açmak, kendisini ifade edebilmesi, özgürce yaşayabilmesi için alternatifler sunmaktır.

Kendi inançlarımızı karşımızdaki insanlara dayatarak onlara bir şeyler aşılamanın bir faydası olmadığını anladığımızda bu alanda önemli bir adım daha atmış olacağız. İnsanlar farklı düşünce ve anlayışlara sahip olabilir. Bu anlamda, insanların hukuk karşısında eşit olduğunu ve bir inancı, bir fikri zorla birine dayatarak onu inandırmaya çalışmanın yanlış olduğunu bilmemiz gerekir. Bunu bir görev addederek yapmaksa başlı başına birlikte yaşamayı zorlaştıran engellerden biridir.

Allah'ın yeryüzündeki "halifesi" olarak insan, yeryüzünü imar etmek için görevlendirilmiştir. Bu nedenle insanın dünyada denge ve düzenin korunması ve devam etmesi hususunda kendisine düşen görevi hakkaniyetle yerine getirmesi gerekir. Yeryüzünde adaletin, barışın, eşitliğin, insanca yaşamanın temin edilmesi yine insanın asli görev-

lerindendir. Asıl gayelerinden biri "insanı yeniden inşa etmek" olan İslam dini; hak ve hukuka riayet eden, adaletli, güzel ahlak sahibi, düşünce hürriyeti ve hayat hakkına saygılı, şefkatli, merhametli ve affedici bir insan yetiştirmeyi hedeflemektedir. Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, dili, ırkı, rengi, dini ve mezhebi ne olursa olsun adaletli, iyi, doğru ve dürüst insanlar Tanrı katında en yüksek değer ve kıymete sahiptirler.

Kur'an-ı Kerim, toplumsal yaşamı inşa ederken ilkeler üzerinden hareket etmektedir. Örneğin, insanın insana yaklaşımının nasıl olması gerektiğini, affedici olmak, bağışlayıcı olmak, irfanla hareket etmek, cehaletten ve cahillerden uzak durmak gibi ilkelerle ifade etmektedir. Nitekim "Affı ahzet (affı kendine usul edin) ve irfanla emret ve cahillerden yüz çevir." (el-'Araf, 199), "Ve elbette kim sabreder ve bağışlarsa muhakkak ki bu, gerçekten azîm (büyük) işlerdendir." (Şura, 43) gibi ayetler bu bakış açısını açık ve seçik şekilde ortaya koymaktadır. Buna ilaveten "Onlar (her) sözü dinler; en güzeline uyarlar..." (Zümer, 18) ayeti ile de doğru sözlü, verdikleri sözü tutan ve emanete hıyanet etmeyen bir insan modelini işaret etmektedir.

Bütün insanlık için örnek bir şahsiyet olan Hz. Peygamber (s.a.v.) de hayatı boyunca insanları yukarıda belirtilen hususlara yönlendirmiştir. *Veda Hutbesi*'nde ise yaşamının âdeta bir özeti mahiyetinde, ötekileştirmeye, aşağılamaya, ayrıştırmaya karşı kıyamete kadar geçerli olacak şu veciz hakikatleri söylemiştir: "Ey insanlar! Sizin Rabbiniz bir, atanız birdir. Arap'ın Acem'e, Acem'in de Arap olmayana herhangi bir üstünlüğü olmadığı gibi; beyazın siyaha, siyahın da beyaza bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva (Allah'tan sakınma) iledir."

Hz. Peygamber Müslümanları bir vücudun azalarına ben-

zeterek "Birbirlerini sevmekte, birbirlerini korumakta ve birbirlerine acımakta mü'minler bir vücudun azaları gibidirler. Zira vücuttan herhangi bir organ hastalandığında vücudun diğer organları da bu hastalık sebebiyle uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar." buyurmuş ve Müslümanlar arasında olması gereken hukuki ve ahlaki boyutu açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu görüşünü destekleyen başka bir hadiste ise Hz. Peygamber, kardeşlik hukukunu ve ahlakını; "Sizden herhangi biriniz kendisi için arzuladığı bir şeyi diğer Müslüman kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz." şeklinde veciz bir ifade ile dile getirmiştir.

Müslümanlar 1400 yılı aşkın bir süredir insanlığın oluşturduğu medeniyetin önemli bir parçası olmuştur. Bu süre zarfında bazen savaş, bazen de barış içinde yaşayarak çeşitli alanlarda önemli bir kültür ve medeniyet birikimi elde etmişlerdir. Günümüzde bu birikimin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yapılması gereken şey, hızla gelişen ve değişen bu dünyada yeniden var olmanın yollarını birlikte ele alarak çaba göstermektir.

Birlikte yaşamak ve dünyayı yaşanılabilir hale getirmek istiyorsak ortak paydayı bulmak zorundayız. Bunun için akıl ve bilgiyi esas alarak, bilim ve teknolojide ilerlememiz gerekmektedir. Burada önemli olan, Müslümanların birbirlerinin farklı etnik, dinî ve kültürel özelliklerinin birer zenginlik olduğunun farkında olmasıdır.

İslam medeniyeti vahiy, akıl ve duygunun uyumunu gözetir. Ayrıca insan merkezli ilim ve hoşgörüye önem verir. Neticede, çeşitli ırk ve kültürlere mensup ulusların ahenkli bir yapı içerisinde yaşamasına olanak sağlar. Bu da onun evrensel denge üzerine kurulu bir medeniyet olduğunu gösterir. Daha açık bir ifadeyle İslam medeniyeti; birey ve

toplum, ruh ve madde, iman ve akıl, kulluk ve özgürlük, biyolojik ihtiyaçlar ve yüksek ahlak niteliklerinin dengesini kurmayı hedeflemiş bir medeniyettir. Tüm bunlara ek olarak İslam medeniyeti oluşturduğu fıkıh, sahip olduğu anti sömürgeci ruh ve ayrıca kitaba ve vakıflara verdiği önem ile bilinir.

İslam medeniyetinin bir parçası olan Türkiye, Müslüman ülkeler arasında tarihî-kültürel birikimi ve stratejik konumu nedeniyle önemli bir misyon ve vizyona sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti günümüzde Müslümanların haklarını korumak için büyük bir çaba sarf etmektedir.

Asırlardır biriktirilen zengin bir hazinenin yeniden gün yüzüne çıkarılması gerektiğine inandığımız için Türkiye'yi merkeze alarak böyle bir yola çıktık. Öncelikle Türkiye ile derin tarihî ve kültürel bağı olan kardeş Azerbaycan'la bu işi üstlenmenin daha isabetli olacağını düşündük. Böylece Azerbaycan İlahiyyat İnstitutu'nun ev sahipliğinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de 21-22 Eylül 2022 tarihinde Kırıkkale Üniversitesi, Azerbaycan İlahiyat İnstitutu, Azerbaycan Manevi Değerlerin Tebliği Fondu ve Kırıkkale Üniversitesi İslam Ülkeleri Uyulama ve Araştırma Merkezi ile Uluslararası "İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Tecrübesi" Sempozyumu'nun birincisini gerçekleştirdik. Geniş katılımlı bu sempozyumun ikincisinin Kırıkkale Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Ersan Aslan'ın teklifi üzerine Kırıkkale Ünversitesi'nin ev sahipliğinde Türkiye'de yapılması kararlaştırıldı. İlerleyen süreçte Endonezya'dan The State Islamic University Sunan Kalijaga Yogyakarta paydaşlarımız arasına katıldı. Şimdi ise Uluslararası "İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Tecrübesi" Sempozyumu'nun ikincisini gerçekleştirmenin haklı gururunu yaşıyoruz. Birinci ve ikinci sempozyuma katılan birbirinden değerli bilim insanlarının sunduğu bildiri ve katkılarla belirledi-

ğimiz hedeflere doğru emin adımlarla ilerlemekteyiz. İlmî birikimimizi ve tecrübelerimizi paylaştıkça daha yaşanılabilir bir dünya kuruculuğuna öncülük edeceğimize gönülden inanıyorum.

Bu vesileyle 2. Uluslararası "İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Tecrübesi" Sempozyumu'na katkıda bulunan tüm kurum ve kuruluşlara, şahıslara ve ekibime en içten dileklerimle teşekkür ediyor, şükranlarımı sunuyorum.

Saygılarımla.

2. Uluslararası "İslam Medeniyetinde
Birlikte Yaşama Tecrübesi" Sempozyumu
Düzenleme Kurulu adına
Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU

05 Ekim 2023
Kırıkkale/Türkiye

PREFACE

In this world where there are many lives with different religions, languages, races, colors and ethnic structures, the prerequisite for living together is to accept everyone as they are. People living in various geographies generally know and adopt the life that their environment engrains in them. In a sense, man is faced with a life imposed by geography as "destiny". Human beings, who are naturally inclined to recognize those of their own kind remains under the influence of his own environment in this recognition process, and often acts with prejudices and a "self-centered" perspective. However, one of the ways to get to know a person is an acceptance without preconditions/prejudices. In fact, unconditional acceptance does not mean embracing someone's ideas as they are, but on the contrary, opening common areas for coexistence and offering alternatives so that they can express themselves and live freely.

We will take another important step in this field when we realize that there is no use in imposing our own beliefs on the people around us and indoctrinating them with something. People may have different thoughts and understandings. In this sense, we need to know that people are equal before the law and that it is wrong to force someone to believe a belief or an idea by trying to convince them. Doing this as a duty is itself one of the obstacles that makes living together difficult.

As God's “caliph” on earth, man has been assigned to develop the earth. For this reason, humans must fulfill their duties fairly in preserving and maintaining balance and order in the world. Ensuring justice, peace, equality and humane living on earth is also one of the primary duties of

man. The religion of Islam, one of whose main aims is "to rebuild humanity", aims to raise a person who abides by rights and law, is fair, has good morals, respects freedom of thought and the right to life, is compassionate, merciful and forgiving. Wherever they live in the world, regardless of their language, race, color, religion or sect, fair, good, righteous and honest people have the highest value and dignity in the sight of God.

The Holy Quran acts on principles while constructing social life. For example, it expresses how one should approach other people with principles such as being forgiving, acting with wisdom, and staying away from ignorance and ignorant people. As a matter of fact, verses such as "Be gracious, enjoin what is right, and turn away from those who act ignorantly." (Al-A'raf, 199), "And whoever endures patiently and forgives—surely this is a resolve to aspire to." (Ash-Shuraa, 43) reveal this point of view clearly and distinctly. In addition, with the verse "those who listen to what is said and follow the best of it." (Az-Zumar, 18) the Quran points to a model of a person who is truthful, keeps his promises and does not betray his trust.

Prophet Muhammad (pbuh), who is an exemplary figure for all humanity, also guided people to the above-mentioned issues throughout his life. In his Farewell Sermon, as a summary of his life, he said the following concise truths against marginalization, humiliation and discrimination that will be valid until the end of time: "O people! Your Lord is one, your ancestor is one. An Arab has no superiority over a non- Arab nor a non-Arab has any superiority over an Arab; also a white has no superiority over a black nor a black has any superiority over a white. Superiority is only through taqwa (by piety and good action.)"

The Prophet (pbuh) compared Muslims to the parts of a body and said, "Believers are like the parts of a body in loving each other, protecting each other, and pitying each other. Because when any organ in the body becomes ill, other organs of the body also suffer from insomnia and fever due to this disease." Thus, he clearly expressed the legal and moral dimension that should exist among Muslims. In another hadith that supports this view, the Prophet (pbuh) expressed the law and morality of brotherhood succinctly as follows: "None of you believes until he loves for his brother what he loves for himself."

Muslims have been an important part of the civilization created by humanity for over 1400 years. During this period, they sometimes lived in war and sometimes in peace and gained a significant accumulation of culture and civilization in various fields. Today, this accumulation needs to be reviewed again. What needs to be done is to work together to find ways to exist again in this rapidly developing and changing world.

If we want to live together and make the world livable, we have to find the common denominator. For this, we need to progress in science and technology based on reason and knowledge. What is important here is that Muslims are aware that each other's different ethnic, religious and cultural characteristics are a wealth.

Islamic civilization which is a harmony of revelation, reason and emotion, attaches importance to human-centered science and tolerance. Therefore, it is a civilization based on universal balance that allows nations belonging to various races and cultures to live in a harmonious structure. More clearly, Islamic civilization is a civilization that aims to establish the balance of individual and society, body

and soul, faith and reason, servitude and freedom, biological needs and high moral qualities. In addition to all these, Islamic civilization is known for the fiqh it created, its anti-colonialist spirit, and the importance it attaches to books and foundations.

Türkiye, which is a part of the Islamic civilization, has an important mission and vision among Muslim countries due to its historical cultural background and strategic location. Today, the Republic of Türkiye makes great efforts to protect the rights of Muslims.

We set out on this path, focusing on Türkiye, because we believe that a rich treasure that has been accumulated for centuries should be brought to light again. First of all, we thought it would be more appropriate to undertake this work with brother Azerbaijan, which has deep historical and cultural ties with Turkey. Thus, we held the first International Symposium on “Practice of Coexistence in Islamic Culture" with Kirikkale University, Azerbaijan Institute of Theology, Azerbaijan Moral Values Promotion Foundation and Kirikkale University Islamic Countries Research Center on 21-22 September 2022 in Baku, the capital of Azerbaijan, hosted by the Azerbaijan Institute of Theology. It was decided that the second of this symposium with wide participation would be held in Türkiye, hosted by Kırıkkale University, upon the proposal of Prof. Dr. Ersan ASLAN, Rector of Kırıkkale University. In the following process, The State Islamic University Sunan Kalijaga Yogyakarta from Indonesia joined our stakeholders. Now, we are proud to hold the Second International Symposium on “Practice of Coexistence in Islamic Culture”. We are taking firm steps towards the goals we have set with the papers and contributions made by the valuable scientists who participated in the first and second symposium. I whole-

heartedly believe that as we share our knowledge and experience, we will lead the way in building a more livable world.

On this occasion, I would like to sincerely thank and express my gratitude to all institutions and organizations, individuals and my team who contributed to the Second International Symposium on "Practice of Coexistence in Islamic Culture".

Kind regards.

On behalf of the Symposium Organizing Committee of 2nd International Symposium on "The Practice of Coexistence in Islamic Culture"

Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU

October 05, 2023
Kırıkkale/Türkiye

المقدمة

في هذا عالم تعددت فيه الأديان واللغات والأجناس والألوان والتركيبات العرقية يصبح قبول الآخر كما هو الشرط الأساس للعيش معًا، وغالبا ما يتلقى الأفراد الذين يعيشون في مناطق جغرافية مختلفة طريقة العيش التي توفرها لهم بيئتهم ويتقبلونها، بمعنى أن الإنسان يواجه حياة فرضتها البيئة على أنها «القدر»، الإنسان الذي يميل بطبيعته إلى التعرف على بني جلدته يخضع لتأثير بيئته أثناء التعارف، وغالبًا ما يتصرف بأحكام مسبقة ومن منظور «الأنا»، هذا رغم أن قبول الآخر دون شروط أو أحكام مسبقة أحد سبل التعارف، والحقيقة فإن القبول غير المشروط لا يعني تبني أفكار الآخر كما هي، بل على العكس من ذلك، فتح مجالات مشتركة للعيش معًا وخلق فرص له حتى يتمكن من التعبير عن نفسه والعيش بحرية.

عندما ندرك أنه لا فائدة من فرض معتقداتنا الخاصة على الناس من حولنا، فسنكون قد اتخذنا خطوة أخرى مهمة في هذا المجال، قد يكون لدى الناس أفكار ومفاهيم مختلفة، بمعنى أنه يتحتم علينا أن نعرف أن الناس متساوون أمام القانون، وأنه من الخطأ محاولة إرغام شخص ما على اعتناق معتقد أو فكرة ما، إن اعتبار ذلك واجبا والقيام هو في حد ذاته أحد العوائق التي تجعل العيش معًا أمرًا صعبًا.

وبصفته «خليفة» الله في الأرض فإن الإنسان مكلف بإعمار الأرض، ولذا يجب عليه أن يحافظ على التوازن والنظام في العالم وأن يؤدي واجبه كما ينبغي، فإن ضمان العدل والسلام والمساواة والعيش معا في كنفها بإنسانية هو من الواجبات الأساسية للإنسان على وجه البسيطة، إن دين الإسلام الذي من أهدافه الرئيسة «إعادة بناء الإنسان»؛ يهدف إلى تربية إنسان ملتزم بالحقوق والحقوق، عادل، حسن الأخلاق، يحترم حرية الفكر وحق الحياة، رحيم، متسامح، فإن أكرم الناس عند الله أتقاهم، فأينما يكونوا، وبغض النظر عن لغتهم أو عرقهم أو لونهم أو دينهم أو طائفتهم فهم سواسية.

فلقد أسس القرآن الكريم الحياة الاجتماعية على المبادئ، وعلى سبيل المثال

فهو يعبر عن كيفية تعامل الناس مع بعضهم بمبادئ مثل: التسامح، والتصرف بالحكمة، والابتعاد عن الجهل والجهلة، والواقع أن الآيات مثل قوله تعالى: {خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ} [الأعراف: ٩٩١]، وقوله تعالى: {وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ} [الشورى: ٣٤] توضح هذه الرؤية بشكل واضح لا لبس فيه، وتأكيدا لذلك يشير القرآن في قوله تعالى: {الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ...} [الزمر: ٨١] إلى نموذج الإنسان الصادق، الذي يفي بوعوده، ولا يخون أمانته.

والنبي صلى الله عليه وسلم وهو قدوة للإنسانية جمعاء، أرشد الناس إلى هذه القضايا المذكورة أعلاه طوال حياته. فقال في خطبة الوداع-التي تعد ملخصاً لحياته -هذه الحقائق الموجزة التي ستظل إلى الأبد في مجابهة التهميش والإذلال والتفرقة: (يا أيها الناس ألا إن ربكم واحد وإن أباكم واحد، ألا لا فضل لعربي على أعجمي ولا لعجمي على عربي ولا لأحمر على أسود ولا أسود على أحمر إلا بالتقوى)، وقد شبه النبي المسلمين بأعضاء الجسد الواحد، فقال: (مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى) وعبر بوضوح عن البعد الشرعي والأخلاقي الذي ينبغي أن يكون بين المسلمين. وفي حديث آخر يؤيد هذا الرأي، عبر النبي عن حقوق وأخلاق الأخوة بقوله الموجز: (لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه).

لقد كان المسلمون جزءا هاما من الحضارة الإنسانية لأكثر من ٠٠٤١ سنة، عاشوا خلال هذه الفترة في حالة حرب أحيانًا وفي سلام أحيانًا أخرى، واكتسبوا ميراثا كبيرًا من الثقافة والحضارة في مختلف المجالات، واليوم، يحتاج هذا الميراث المتراكم إلى إعادة النظر فيه مرة أخرى، وما يجب القيام به هو العمل معًا لإيجاد طرق لنكون فاعلين مرة أخرى في هذا العالم سريع التطور والتغير.

فإذا أردنا أن نعيش معًا ونجعل العالم صالحًا للعيش، علينا أن نجد القاسم المشترك، ولهذا نحن بحاجة إلى التقدم في العلوم والتكنولوجيا على أساس العقل والمعرفة، والمهم هنا هو أن يدرك المسلمون مجددا أن الخصائص العرقية والدينية والثقافية المختلفة تشكل تنوعا وثروة.

تراعي الحضارة الإسلامية انسجام الوحي والعقل والعاطفة، كما أنها تولي أهمية للعلم والتسامح الذين يركزان على الإنسان، ونتيجة لذلك فإنها تسمح للأمم التي تنتمي إلى أعراق وثقافات مختلفة بالعيش في بوتقة واحدة، وهذا يدل على أنها حضارة تقوم على التوازن العالمي، وبشكل أكثر وضوحا فإن الحضارة الإسلامية حضارة تهدف إلى إقامة التوازن بين الفرد والمجتمع، والروح والمادة، الإيمان والعقل، العبودية والحرية، الحاجات البيولوجية ومكارم الأخلاق، وبالإضافة إلى كل ذلك فإنها معروفة بفقهها، وروحها المناهضة للاستعمار، واهتمامها بالكتاب والأوقاف.

وإن تركيا باعتبارها جزء من الحضارة الإسلامية لديها منزلة مهمة ورؤية مميزة، وذلك بسبب ثروتها التاريخية والثقافية وموقعها الاستراتيجي بين الدول الإسلامية، وهي اليوم تبذل جهودًا كبيرة لحماية حقوق المسلمين.

ولأننا نؤمن بأن هذا الكنز الفريد الذي تراكم على مر العصور يجب أن يظهر إلى النور مرة أخرى فقد انطلقنا من تركيا في هذا الطريق، فبداية رأينا أنه سيكون من الأفضل التعاون في هذا العمل مع أذربيجان الشقيقة لما يربطها من علاقات تاريخية وثقافية عميقة مع تركيا، وهكذا، عقدنا في باكو، عاصمة أذربيجان، في ١٢-٢٢ سبتمبر ٢٢٠٢، بالتعاون مع جامعة كيركالي، معهد اللاهوت في أذربيجان، مؤسسة نشر القيم الأخلاقية في أذربيجان، مركز البحوث والتطبيقات للدول الإسلامية بجامعة كيركالي، المؤتمر الدولي الأولى «تجربة العيش المشترك في الحضارة الإسلامية»، التي استضافها معهد اللاهوت في أذربيجان. وبناءً على اقتراح رئيس جامعة كيركالي الأستاذ الدكتور إرسان أصلان، تقرر عقد المؤتمر الثاني في تركيا، والتي تستضيفها جامعة كيركالي. وفي العملية التالية، انضمت جامعة سونان كاليجاغا الإسلامية الحكومية بيوجياكارتا من إندونيسيا شريكة لنا. والآن نحن نسعد بعقد المؤتمر الدولي الثاني «تجربة العيش المشترك في الحضارة الإسلامية». إننا نسير بخطوات ثابتة نحو الأهداف التي حددناها بأبحاث ومساهمات العلماء الكرام الذين شاركوا في الندوة الأولى والثانية. أعتقد يقينا أننا عندما نتقاسم معارفنا وخبراتنا فإننا سوف نُذلِّل الطريق إلى بناء عالم أكثر ملاءمة للعيش.

وبهذه المناسبة، أود أن أتقدم بالشكر الجزيل والإعراب عن امتناني لجميع

المؤسسات والمنظمات والأفراد وفريق العمل الذين ساهموا في المؤتمر الدولي الثاني «تجربة العيش المشترك في الحضارة الإسلامية».

وتفضلوا بقبول فائق التحية والتقدير.

باسم اللجنة المنظمة للمؤتمر الدولي الثاني
«تجربة العيش المشترك في الحضارة الإسلامية»
أ. د. شاهين أحمد أغلو

5 أكتوبر ٢٠٢٣
كريكالي / تركيا

İSLAM

ISLAM

الإسلام

Birlikte Yaşama Tecrübesi ve Geleceğimiz

Prof. Dr. Mevlüt ERTEN
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
mevluterten@kku.edu.tr

Özet

İnsanlık için hayırlı olan (hak) devamlı kalır, ama kötü ve yanlış (batıl) her ne kadar var gibi görünse de sadece geçici bir varlığa sahiptir. Kur'an bu hususu hak ve batıl diye isimlendirmiş ve dinî terminolojiye bu şekilde girmiştir. Bizler insan için hayırlı olanı gerçekleştirmeye gayret edip çalışmalıyız. Genel olarak insan, dolayısıyla toplumların çoğu geleceğine hiç önem vermez. Bu durum insanlığın karakteristiği diyebiliriz. Böyle kimseler ve toplumlar günlük hayatlarını yaşamakla, hatta sadece içinde bulundukları saati düşünmekle yetinirler. Bu durum bugüne kadar insanlığın felaketine sebep olmuştur. Bunu tarih ispatladığı gibi, bizler de hayatımızda tecrübe etmekteyiz.

İnsanın dolayısıyla toplumların günlük hayatlarını yaşamakla, hatta sadece içinde bulundukları saati düşünmekle yetinip geleceği düşünmemesi, planlar yapmamasının birçok sebepleri olabilir. Biz burada kendimizce belirlediğimiz birkaç sebep üzerinde duracağız. Bunlardan birincisi, insanın unutkan bir varlık olması, ikincisi, aceleciliği, üçüncüsü aklını kullanmaması, dördüncüsü ise, geleceği, uzağı değil, hemen elde yakın faydayı tercih etmesidir diyebiliriz. Unutma (nisyan), insanın kendisine tevdi edilen emaneti terk etmesidir. Bu

ya insanın kalbinin (hafızasının) zayıflığından ya gafletten ya da kasıtlı olarak onun kalpten çıkmasına yol açmak şeklinde gerçekleşir. Acelecilik, bir şeyi vaktinden önce talep etmek, peşinden koşmaktır. Bu şehvetin/arzunun gereğindendir. İnsana verilen aklın görevi, insanlara daha insani bir gelecek yaratma imkânı veren sorunları ortaya atmak ve bunlara çözüm getirmektir. Ancak insan aklını kullanmayarak bu hususta pasif kalabilir. İnsanın yakın faydayı tercih etmesi; yakının insan için hemen elde edilir bir husus olmasındandır. İşte bu sebeplerden insanların dolayısıyla toplumların çoğu, gününü hattat yaşadığı saati düşünür, geleceklerini ise hiç düşünmezler veya ikinci plana atarlar. Oysaki geleceği düşünüp plan yapmak toplumlar için hayati öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Gelecek, Birlikte Yaşama.

Kur'an'da Birlikte Yaşamaya Yönelik Vurgular

Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
zulfikardurmus@nevsehir.edu.tr

Özet

Vahiy zincirinin en son halkasını oluşturan Kur'an-ı Kerim'in temel gayesi, yeryüzünde tevhid temeline dayalı ahlaki bir toplum oluşturulmasıdır. Kur'an, bu topluma insanlığın temel değerlerini, insan haklarını koruma görev ve sorumluluğunu yüklemiştir. İyiliği olabildiğince yaygınlaştırmak ve başkalarına -zorla olmaksızın- tavsiye etmek; diğer taraftan da kötülüğü yani insan hakları ihlallerini minimize etmeye çalışmak başta devlet olmak üzere bütün Müslümanların sorumluluğundadır. İnsanın en temel haklarından biri, inancını yaşayabilme ve düşüncesini ifade edebilme özgürlüğüdür. Bu, Allah'ın insana verdiği temel haklardan biridir. Bununla beraber kişi kendi inancını veya dinini bir başkasına dayatma hakkına sahip değildir. Kur'an insana inanç ve düşünce özgürlüğü alanında bir sınırlama getirmemiş, başkalarının özgürlük alanlarını ihlal etmemek şartıyla her insana inancını yaşama ve düşüncesini özgürce açıklama hakkı vermiştir. Kur'an'dan mülhemle Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettikten hemen sonra yaptığı en önemli işlerden biri de meşhur "Medine sözleşmesi"dir. Bu sözleşmeyle her dinî grubun inandığı dinini rahatça yaşayabileceklerine imkân tanınmıştır. Bu durum, peygamberî hikmetin ve vizyonun bir tezahürü olarak "öteki"yle birlikte yaşama projesinin nasıl uygulanacağına dair insanlık ailesine tutulan sosyal bir projeksiyondur.

Bu çalışmanın amacı, Kur'an'ın farklı inanç ve din mensuplarıyla birlikte yaşamanın imkânına yönelik vurgularını dile getirmektir. Bu bağlamda Allah Teâlâ'nın insanların hür doğduğunu, haklar ve değer açısından birbirleri ile eşit olduğunu hükme bağladığını söyleyebiliriz. Kur'an verilerine göre hiç kimse renginden, dilinden, dininden, ırkından ve cinsiyetinden dolayı ayrıma tabi tutulamaz. Çünkü söz konusu edilen hususların yaratıcısı her işini hikmetle yapan âlemlerin rabbidir. O bakımdan herkes aynı hak ve özgürlüklere sahiptir. Birlikte yaşamaya ilişkin Kur'an'ın temel vurgularından biri hatta birincisi, iman hususunda asla zorlamanın olmadığıdır. Dileyen iman edip mümin olur; dileyen hakkı inkâr edip kâfir olur. Allah dileseydi inkâr edenlerin tümü kesinlikle imana gelirdi. Fakat Allah böyle bir şey dilememiş tercihi insanın hür iradesine bırakmıştır. Zira insan tercihinden mesul olacaktır. Kur'an'ın vurgusu bu yönde olunca peygamberin inanmayanları zorla imana getirmek gibi bir görevinin olmadığı da pek çok ayette dile getirilir. Bir başka ifadeyle peygamberin görevinin sadece temsil ve tebliğ olduğunun altı çizilir. Kur'an'ın, Müslümanlara yönelik farklı din ve inançlara sahip olan kişilerin kutsallarına ve dinî değerlerine saygısızlık yapmamaları, nezaketli davranmaları gerektiğine dair vurgusu da son derece anlamlıdır. Ancak onların da aynı tutum ve davranışı Müslümanlara göstermeleri beklenir. Zira ancak böyle bir atmosferde sağlıklı bir şekilde bir arada yaşayabilmek mümkün olabilir. Farklılıklarla beraber ötekiyle birlikte yaşamak Kur'an'ın öngördüğü ilahî ve ahlaki bildirimlerdendir. Bunun içinde gerekli alt yapı niteliğinde olan ilim, irfan, insanı ve kâinatı okuyabilme gibi erdemleri kuşanabilmek gerekmektedir. Sonuç olarak "öteki" ile bir arada yaşamanın esası müsamaha, katlanma ve tahammüldür.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Temel Haklar, Din, İnanç Özgürlüğü, Öteki, Birlikte Yaşam.

Bir Arada Yaşamada Vahyin İnşa Ettiği Şehir Modeli

Prof. Dr. Zeki TAN
Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
zekitan64@windowslive.com

Özet

Yeryüzünde inşa edilen ilk şehir olan Mekke'nin öne çıkan özelliği güvendir. Çünkü şehirdeki güven hem siyasi hem ekonomik hem de ahlakî paradigmanın inşası için olmazsa olmaz bir esastır. Hz. Peygamber bu şehirde aldığı vahyin de desteğiyle Medine'yi tek tipleştirmeden daha önce de şehirde yaşayan Yahudi, Müşrik ve diğer kabileleri de dikkate olarak bir arada yaşatmak için yeni bir güven zemini hazırladı. Burada yaşayanların birbirini tanıması "muarafe" gerçekleştirildi. Daha sonra anlama "müzakere" için imkân hazırlandı. Bunlardan sonra da aynı şartlarda yaşamanın ortak mutabakat metni "muahada" yapıldı. Tarihte "Medine sözleşmesi" veya sahifesi olarak da bilinen sözleşme kısa süreli de olsa aynı ortak mekânı paylaşan bütün kabile ve toplulukların dışarıda bırakılmadığı tarihî vesika anlamlıdır.

Tarihte kurulan Kûfe, Kahire, İsfahan, Horasan, Bağdat, Şam, Semerkand, Bosna, Samarra, Kurtuba, Gırnata ve İstanbul vb. şehirlerin temel özelliği farklı inanç, kültür, mezhep, din, dil ve ırklara mensup insanların bir arada yaşadıkları müsellemdir. Bu şehirlerin etrafa yaydığı sinerjinin görünür olması yeni bir medeniyetin inşasına imkân hazırlamıştır. Çünkü bir medeniyeti farklı kılan "tek tipçilik" değil farklı özelliklere mensup insanlara kucak

açması ve bir arada yaşatmasıdır. Aynı şehirde bir arada yaşama projesine daha çok muhtacız. Çünkü insanların sahip oldukları inanç, kültür, müzik, resim, sanat, mezhep vb. alanlarda kendini ortaya koyması değişimin temel dinamiğidir. İnsanlar sahip oldukları değerlerle hem kendileri hem de farklı olmak istiyorlar. Bu hususta da her türlü "mahalle baskısından" rahatsız olduklarını ifade ediyorlar. Medeniyetimizde "tarihî yaşanmışlığın" katkısıyla geçmişteki birikim ve tecrübemizden de istifade ederek öncelikle din içinde bir arada yaşama tecrübesini gerçekleştirmek zorundayız. Zorundayız, çünkü farklılıklarımızı yok sayarak kabul etmeyerek veyahut ortadan kaldırarak, savaş ilan ederek bir yere varmayız. Bugün tarihe bakıldığında başka inanç, kültür, din, dil, ırklara mensup insanlara gösterdiğimiz müsamahayı aynı dine, peygambere inanan insanlardan esirgemek anlaşılır gibi değildir. Bu hususta yeni bir dil ve bilgi birikimine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle Ortadoğu Filistin coğrafyası bir arada yaşama kültürünü yitirdiğinden dolayı savaş alanına döndü.

Anahtar Kelimeler: Mekke, Bir Arada Yaşama, Müsamaha, Güven, Farklılık.

التأكيد على العيش معا في القرآن

أ. د. عبد الفتاح محمد خضر
عميد كلية القرآن الكريم للقراءات وعلومها بطنطا، جامعة الأزهر - مصر
khedr299@hotmail.com

الملخص

مما لا شك فيه أن القرآن الكريم كتاب هداية.. ليس للمسلمين وحدهم، بل للخلق أجمعين، وقد بدأ نزول القرآن الكريم في مكة المكرمة في غار حراء وتتالي بين مكة والمدينة وتنقلات النبي صلى الله عليه وسلم .. وقد عني القرآن الكريم بمخاطبة الخلق جميعا ...دون التفريق بينهم من أي حيثية كانت ... فالكل وزنه القرآن بميزان (إن أكرمكم عند الله أتقاكم) وقد خاطب القرآن الكريم البشرية جمعاء من خلال (يا أيها الناس) و(يابني آدم) و(يا أهل الكتاب) و(يأيها الكافرون) و(يا أيها الذين أمنوا) (يا بني إسرائيل) إلخ من مخاطبات القرآن الكريم التي عمت صنوف العالمين جميعا...

ومما لا شك فيه أن هذا النوع المتعدد من المخاطبات تبعه توصيات تحمل النصح والتحذير والترغيب والترهيب والبشارة والنذارة بحيث يستقيم نوع البشر ويحيا الكون في تناغم ومحبة ونزع لفتيل العدوان الطائفي الذي شقي به العالم وطغى عليه الحقد ونداء الكراهية والعنصرية البغيضة والحروب التي أكلت الأخضر واليابس.

من هنا كانت مشاركتي بهذا المختصر الذي سأكتب من خلاله بحثاً يجيب على الأسئلة التالية:

- ما مباديء العيش المشترك للبشر في القرآن الكريم
- ما النماذج والأمثلة للعيش معا في ضوء القرآن العظيم
- كيف طبق حامل القرآن الكريم للبشرية سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم الأنموذج الفريد للعيش معا في الحياة من خلال تجاربه مع اليهود والنصارى وغيرهم
- ما الوسائل الممكنة للتعايش السلمي بين البشر في الوقت الراهن

الكلمات المفتاحية: التأكيد، العيش، معا، القرآن.

Birlikte Yaşamanın Önündeki Bir Engel Olarak Psikolojik Şiddet ve Kur'an'dan Öğütler

Doç. Dr. İbrahim YILDIZ
Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
i.yildiz@mersin.edu.tr

Özet

Günümüzde dünya adeta küçülmüş ve insanlar tarihten bu yana hiç olmadığı kadar yoğun bir iletişim ve etkileşim içinde yaşamaya başlamışlardır. Tarih boyunca gerek ülke içinde gerekse ülkeler arası göç trafiği hiç bu kadar hızlı olmamıştı. Bunun bir sonucu olarak insanlar farklı kültür ve medeniyete sahip komşularıyla birlikte yaşamak zorunda kalmışlardır. Böyle bir ortamda insanların karşı karşıya kaldıkları en önemli problemlerden biri de bireysel veya toplumsal olarak maruz kaldıkları şiddet içerikli davranışlardır. Her ne kadar neredeyse tüm insanlar, şiddete karşı olduklarını söyleseler de görünen o ki, eline fırsat geçen birçok insan, karşısındakine az ya da çok şiddet uygulamaktan kaçınmamaktadır. Bu nedenle şiddet, istemesek de kendini bizlere dayatmakta ve toplumun her kesiminde kendisini hissettirmektedir. Bu nedenle günümüzde sosyal bilimlerin hemen hemen her dalının cevabını aradığı sorulardan biri de şudur: Dünya geçmiş asırlara nazaran bilimsel ve teknolojik açıdan çok daha ileri seviyede ve yaşam şartları açısından da çok daha müreffeh olduğu halde toplumlarda suç ve şiddet neden artıyor? Aydınlanma çağının öngörüleri, modernleşme arttıkça şiddetin azalacağı yönünde olmasına karşın hayat standartlarının yükseldiği, zenginliğin arttığı toplumlarda şiddet neden azalmıyor hatta bitmiyor? İnsanların, hayatın her

evresinde ve her alanında şiddet görebileceklerini söylemek mümkündür. Kişisel veya toplumsal dinî hayat da şiddetin bu geniş çerçevesinin içine girmektedir. Tarih boyunca dinî tercihleri nedeniyle şiddet gören insanlar hep var olmuştur. Bireyin dinî hayatını yaşamasının veya dinî sembollerini görünür kılmasının önüne geçmek adına yapılan ve fiziksel olmayan tüm engellemeler, psikolojik şiddet kapsamında değerlendirilebilir. Genellikle toplumdaki hâkim dinî anlayışın kendisinden daha zayıf olan bir grubun dinî anlayışına karşı tavır alması; bireyin yaşadığı toplumun veya bulunduğu yörenin hâkim din anlayışı veya bazı bireylerin sapkın din anlayışları, diğer bireylere yönelik dinî psikolojik şiddet üretebilmektedir. Bu şiddetin öncelikli hedefi, karşıt dinî görüşün toplum hayatındaki görünürlüğünün kısıtlanması, bir sonraki aşamada ise bütünüyle yok edilmesidir. Kur'an, psikolojik şiddet eksenli okunduğunda şiddete en çok maruz kalanların peygamberler olduğu görülecektir. Yeni bir din ve ona bağlı olarak yeni bir yaşam tarzı öneren peygamberler, geleneklerine bağlı yaşam süren halk tarafından önce psikolojik sonra da fiziksel şiddete maruz kalmışlardır. Bu nedenle Kur'an'da haber verilen, peygamberlerin ve onlara inananların maruz kaldıkları psikolojik şiddetin incelenmesi, dinî yaşamlarında psikolojik şiddete maruz kalan günümüz Müslümanlarına da yol gösterecektir. Bu tebliğin temel hedefi, Kur'ân'da zikredilen inkârcıların peygamberlere, onlara tabi olan müminlere veya iman etmek isteyen kişilere uyguladıkları psikolojik şiddet çeşitlerinden örnekler vermek, bu tür şiddetin nedenlerini tespit edip şiddeti önleme veya etkisini en aza indirme yolları hakkında Kur'an'ın bizlere sunduğu önerileri tespit edebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Psikolojik Şiddet, Birlikte Yaşama.

Kur'an Merkezli Kardeşlik ve Birlikte Yaşama Kültürü

Doç. Dr. Mustafa CORA
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
mustafa_cora@hotmail.com

Özet

İnsanı konu edinen Kur'an'ın inmesi ile muhatabı olan toplumun/insanların ıslahı; dünya ve ahiret saadetini kazanmaları hedeflenmiştir. Vahiy peyderpey gelirken sayıları giderek artan ilk Müslümanların tedricen adâb-ı muâşereti, ahlak ilkelerini, birlikte yaşama kültürünü de öğrenmeleri, bilinçlenmeleri ve eğitilmeleri de murat edilmiştir. Nitekim ilk dönemler sahabe-i kirâm, sonraki nesiller/milletler için örnek oluşturacak şekilde âdeta bir mimar görevinde de bulunmuşlardır. O günden bugüne kadar uzanan ve gelişen İslam medeniyetinin temellerini atma şerefine de nail olmuşlardır. Bunun yanında zamanla kendi kültürleri ve farklılıkları ile bu medeniyete katılan milletler onun zenginleşmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. İslam geleneğinin getirdiği değerleri ve kültürel zenginlikleri kendi değerleri ile kaynaştırarak yaşama, ona aidiyet fikrini kazanma niteliğine de sahip olmuşlardır. Bu medeniyetin bünyesinde barındırdığı birlikte yaşama tecrübesini de bu şekilde kazanmışlardır. Öyle ki onun bünyesinde saklı olup farklı toplumları kaynaştıran ve kenetleyen kodlar olarak ifade edilebilecek olan inanç, adalet, merhamet, paylaşma, ihsan, sevgi, istişare, sulh ve ümmet gibi Kur'anî değerleri/kavramları benimseyerek bu medeniyetin sahip olduğu nitelikler ile

de muttasıf olmuşlardır. Bu bağlamda çalışmamızda İslam medeniyetinin hâkim olduğu toplumlarda birlikte yaşama anlayışını/becerisini, tecrübesini, uzlaşmayı kazandıran ve kökleri Kur'an'a dayanan bazı içtimai değerleri ve seçili bazı temel ilkeleri ele alıp bir bütünlük içerisinde inceleyerek sonuçlarıyla birlikte ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Değer, Sulh, Vahdet Toplumu, Uzlaşı Kültürü.

Kur'an'da İnananların Birlikte Yaşamasının Önemi ve Ahlaki Dayanakları

Doç. Dr. Nurdane GÜLER
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
nurdaneguler@gmail.com

Özet

Kutsal kitabımız Kur'an inanan insanların topluluk olarak birlikte yaşamalarına büyük önem vermiştir. Korku namazı belki de bunun en çarpıcı örneğidir. Bu namaz savaş halinde Müslümanların topluluk halinde (cemaatle) nasıl namaz kılacaklarını tasvir eder. Savaş içinde dahi toplu namazı ihmal etmeyen bir din anlayışı, aynı zamanda bu din açısından toplu yaşamın vazgeçilmezliğini gösteren bir kanıttır. Nitekim Hz. Peygamber'in birçok hadisinde toplu kılınan farz namazların bireysel olanlardan onlarca kat üstünlüğü vurgulanmıştır. Aslında Kur'an'da zikri geçen pek çok farz emrin kökeninde müminlerin sorunsuz bir topluluk hayatı yaşamalarına yönelik amaçlar gizlenmiştir. Dinen konulmuş yasakları ifade eden haramlar için de aynı özellik söz konusudur. Örneğin zinanın haram kılınışı, toplu yaşama verdiği zararlardan başka bir şey midir? Biz bu çalışmamızda çok bilinen farzlar ve haramları değil ama Kur'an'da bulunup Müslümanların toplu yaşamına katkı sunan ahlakî temelleri esas aldık. Sözgelimi yüze karşı ayıplamayı, alay etmeyi ve arkadan konuşmayı yasaklayan ayetler bunlar arasındadır. Aynı şekilde bilmediğinin ardına düşerek kusur aramamak, biri hakkında gelen haberi sorgulamadan kabul etmemek de böyledir. Kısaca çalışma Kur'an'da müminlerin birlikte yaşamının önemine ve bunun ahlakî dayanakları üzerine odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Birikte Yaşam, Ahlakî Emirler, Müslüman Topluluk, Kur'an.

منهج القرآن الكريم في حوار المخالفين

د. مسعود جوهر
وزارة التربية والتعليم - مصر
mgouhar@yahoo.com

الملخص

ثمة مسألة مهمة ينبغي التركيز عليها عند محاولة تناول النص القرآني بالدرس والتحليل، وتعتمد هذه المسألة أساسا على مبدأ الرسالة المحمدية ومركزها التوحيد؛ فهو لب الرسالات عامة والرسالة المحمدية خاصة، والمسألة موضوع البحث هنا هي نظرة القرآن الكريم إلى تعدد الأمم، وموقفه من اختلاف الديانات والعقائد، ناهيك عن اختلاف الألوان والألسن والعرقيات، ويمكن تلخيص النظرة القرآنية لهذا بأن القرآن يتعامل مع الناس جميعا على ثلاثة أسس:
الأول: وحدة الأصل. الثاني: وحدانية المعبود. الثالث: وحدة الهدف.

ويتميز القرآن الكريم بالعديد من أوجه الإعجاز، ومنها الإعجاز البياني، وهو ما سنحاول استخدامه في تحليل النص القرآني في حوار المخالفين، حيث يتميز الأسلوب القرآني بجمال العبارة ورونقها، وسحر البيان وجاذبيته، ودقة التعبير وبلاغته، ومع هذا فإنه لا يغفل العقل بل يدعو إلى استخدامه، ولا يهمل الحجة والدليل، بل يكثر من استخدامها، ويبالغ في تنويعها، ويزاوج بين الترغيب والترهيب ليصل بالمخاطب إلى ذروة الإقناع، كل هذا دون أن يكسر قلب، أو يحقر إنسان، أو يستثير الفتن، ولا غرابة في ذلك فهو من لدن حكيم خبير. وتسعى الدراسة إلى استخلاص القواعد التي اعتمدها القرآن الكريم في حوار المخالفين، لعلنا نستجلي المنهج القرآني في هذا الإطار ليكون نبراسا لنا في التعامل مع من نختلف معهم، وسوف تعتمد هذه الدراسة المنهج الاستقرائي التحليلي، حيث سنقوم بجمع الأدلة والمقدمات، ثم نقوم بتحليلها للوصول إلى النتائج العلمية. وستتناول الدراسة الموضوع كالتالي:

- عرض البراهين.
- مناقشة الأفكار المنحرفة.
- التركيز على المتفق عليه.
- المزاوجة بين وحدانية الخالق ووحدة المخلوق.

الكلمات المفتاحية: الحوار، المخالفون، الحوار، وحدة الأصل.

Kur'an'da Birlikte Yaşamaya Vurgular ve Dengeli Sosyal Yönetim Prensipleri

Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÖZKET
Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
hozket@gmail.com

Özet

Bu çalışmada Kur'an'da yer alan bazı ayetler, insanların birlikte yaşaması bağlamında değerlendirilmiştir. İnsanlığın tümüne hitap eden ve gönüllü davranış (ibadet) emri özelinde evrensellik özelliği taşıyan ayetlerle oluşan toplumsal yapının merkezindeki çekirdek grupların varlığı ortaya konmuştur. Birçok grup ve müessese felsefi ve sosyal boyutlarıyla var olduğu halde gözden kaçtığı düşünülen alan ve sayı sınırlamalarına yönelik belirleme ve sıralamalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yabancılaşma problemine karşı, dengeli ve etkin biçimde sosyal sermaye yönetimi temelinde geçişken özelliklerle sürdürülebilirliği güdüleyen vurgular tespit edilmiştir. Bu amaçların yanında Kur'an'ın insan yetenekleri ve toplumun genel özellikleri çerçevesinde sosyal hayat için önerdiği örnek sistemde denge faktörüyle medeniyetin ana bileşenleri tespit edilmiş, uygarlığın evrensel verileriyle sentezler oluşturulmuştur. Çalışma, ibadetler olarak bilinen dört temel gönüllü davranış; namaz, zekât, oruç ve haccın toplu biçimde otorite eşliğinde yerine getirilmesi örneklemi üzerinden geliştirilmiştir. Bu nedenle Kur'an Arapçası etrafında gelişen başta usûlü'l-fıkh, meanî ve gramer ilimlerinin kuralları kullanılmış ve bu bağlamda tefsir ilminde rivayet ve dirayet alanlarında öne çıkan eserlere başvurulmuştur. Ayrıca fıkıh ilmi müktesebatı

ile medeniyet ve siyasi tarih araştırma metotlarından da yararlanılmıştır. Anılan kaynak ve yöntemler yanında uygarlıkların gelişmeleri, yüzyılların bıraktığı tarihî miras değerlendirmeye ışık tutmuştur. Böylece insanlığın zihnî gelişmesini betimleyen teolojik, metafizik ve pozitif düşünce çağları gibi üç çeşit düşünce tarzını vahyin şekillendirdiği görülerek, benzer çalışmaların gelişerek çoğalması ihtiyacı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Düzen, Aşiret, Millet, Ümmet, Ünsiyet, Devlet.

Kur'an-ı Kerim Işığında Birlikte Yaşama Tecrübesinin Küresel Gelişim Açısından Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Gör. Hüseyin Emin SERT
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
heminsert@gmail.com

Özet

Evrende hayat, bütün parça ilişkisi üzerinden devam eder. Her şey ve her kişi, bir şekilde birbiriyle ilişkili ve birbirine muhtaçtır.

Yeryüzü insanlığın evi; gök kubbe, üzerinde yaşadığımız dünyanın çatısıdır. Bir evin çatısı altındakiler, belli kurallara uygun yaşadıkları ölçüde, o hanede huzur ve mutluluk olur. Muhtemel problemlere karşı duruş ve çözüm üretimiyle dünya yaşanılabilir hâle gelir. Aksi hâlde sosyal ve çevresel felaketler yaşanır. İnsan, yeryüzüne halife/düzenleyici olarak gönderilmiştir.

Din ve insanlık tarihi, birbiriyle yakın ilişkilidir. Din, yaşayış tarzı ve kültürleri derinden etkiler. İslam dini ve ilahi rehberlik, bu hususta da insanlığa ışık tutmakta, muhtemel problemlere çözüm önerisi sunmaktadır. Allah hiçbir dönemde kullarını rehbersiz bırakmamıştır. Din ve mezheplerin birbiriyle çatışması çok defa siyaset ve otorite meselesinden kaynaklanmaktadır.

Dinlerin asıl hedefi; dünya ve ahiret saadetidir. Bu çizgiden uzaklaşanlar, kutsala ve haklara saldırınca, yeryüzünde savaş ve karmaşa çıkar. Ölçüleri aşanlar, dünyayı yaşanmaz hale getirir, ebedi hayatı da zayi ederler.

Kültürler ve eğitim, insan ve toplumun refah ve huzuruna katkı sağlayabildiği ölçüde başarılıdır. İnsanlar ve toplumlar arasındaki farklılıkları tanımak, kabullenmek ve benimsemek, birlikte yaşamayı da kolaylaştırır.

Doğru bilgi ve düşünce sistemine dayalı akıl için yol birdir. Farklı kültür ve dinlerin hedefi, insanlığın huzur ve refahıdır. Zira insan fıtratı ve ruhu aynı köke dayanır ve maneviyatla beslenir.

Farklı kültür ve coğrafyadaki insanlar birbirini anlayıp, saygı ve değer etrafında iletişim kurabildiği ölçüde dünya yaşanılabilir hâle gelecektir. Küresel iş birliği ve güç birliğiyle silahlanma azalacak, çevre kirliliği ve küresel ısınma da azalacaktır.

Nefret ve ön yargı, geniş dünyayı dar edecektir. Hoşgörüden uzak toplumlar, yalnızlaşır; yaşama sevincini kaybeder. Paylaşım, komşuluk ve kaliteli etkileşim, sosyal sağlığa da hizmet edecektir.

Nefret ve saldırı örneği olarak İsveç'te Kur'an'ı Kerim'in yakılması olayı, kendini bilmez bir kişinin tahrik hareketidir. Bunu inanç hürriyeti kalkanının arkasına sığınarak meşru görmeye çalışan zihniyet de hatalıdır. Bu olay, barış dini İslam'ı ve Kur'an'ı geniş kitlelere anlatıp küresel gelişim için bir fırsat haline getirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Birlikte Yaşama Tecrübesi, Küresel Gelişim.

السلم المجتمعي في القرآن الكريم وأثره على الشعوب

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet HAMİTOĞLU
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
ahamitoglu@agri.edu.tr

الملخص

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا شعوباً وقبائل لنتعارف حيث قال تعالى: (وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا)[الحجرات ٣١]، وجعل التقوى هي المعيار الحقيقي للكرام حيث قال تعالى: (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ)[الحجرات ٣١]، ومن هذه الآية المباركة جاءت فكرة الموضوع الموسوم بـ(السلم المجتمعي في القرآن الكريم وأثره على الشعوب)، وتبرز أهمية الموضوع بكونه حاجة لازمة ومطلبٌ مُلحٌ نتيجة ما تعانيه أكثر الشعوب العربية لاسيما الشعوب التي تعاني من مشاكل واضطرابات داخلية ناتجة عن اختلاف المعتقدات فيما بينهم، حيث تكمن مشكلة الموضوع هنا.

وتهدف الدراسة: إلى بيان القيم الثابتة التي أرساها القرآن الكريم في بناء السلم المجتمعي والتعايش لما لهما دور كبير في صنع حياة كريمة تضمن للشعوب المختلفة أن تتعايش بسلام فيما بينها.

وأما المنهجية التي اتبعتها في هذه الدراسة: بدأت بالمقدمة ثم مبحثين، حيث تناولت في المبحث الأول: بيان مفهوم السلم المجتمعي، والآيات القرآنية التي تدعوا له، وبينت في المبحث الثاني: أثر السلم المجتمعي على حياة الشعوب. وخلصت الدراسة إلى نتائج وتوصيات: أهمها بيان أن القرآن الكريم دستور صالح لكل زمان ومكان، وقد وضع الحلول الناجعة بما يضمن العيش الكريم في التعامل مع المجتمعات التي تختلف فيما بينها في المنهج والاعتقاد، وأوصت الدراسة بوجوب الرجوع إلى القرآن الكريم وتحكيمه فيما يدور من المشاكل التي تعاني منها الأمة.

الكلمات المفتاحية: القرآن الكريم، المجتمع، السلم المجتمعي، الأثر، الشعوب

Tekfir Düşüncesinin Ortaya Çıkışına Tesir Eden Sebepler

Dr. Öğr. Üyesi Nihat DEMİRKOL
Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
tefsir63urfa@hotmail.com

Özet

Tekfir, bir insanın başka birini herhangi bir amelinden veya sözünden dolayı inancın dışına atıp kâfir olarak nitelendirmesidir. Literatürümüzde tekfir kavramı İslam dışındaki diğer insanların kâfir olarak görülmesi ile ilgili tanımlamalarda kullanılırken, günümüzde ise bu kavram daha çok Müslümanların birbirlerini tekfir etmeleri anlamında kullanılmaktadır. İslam dünyasında tekfir meselesi sahabe devrinin son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Nitekim tekfircilik Sıffîn savaşı esnasında ortaya çıkan ve Hz. Ali'yi hakem olayından dolayı tekfir eden harici grubuyla başlamıştı. Ayrıca Hz. Ali'nin hilafete gelmesini savunan gruplar da sahabeyi tekfir etmişlerdir. Fakat bu aşırı grupların karşısında Ehl-i sünnet şeklinde teşekkül eden Müslümanların çoğunluğu, bu fikre karşı çıkmış ve siyasi çekişmeler dolayısıyla veya günah işleyenlerin ve genel anlamda ise Ehl-i kıblenin tekfir edilemeyeceğini savunmuştur. Tekfir mekanizmasını tetikleyen etkenlerin başında siyasi hırs, menfaat, mezhep taassubu, hevaya uyma, aşırılığa kaçma, katı davranma ve uydurma rivayetleri sıralamak mümkündür. Tekfirciliğin Müslümanlar arasında aktif olması, birlikte yaşamayı engelleyen etkenlerdendir. Günümüzde iki tarafın tekbir getirerek birbirine savaş açtığı Müslümanlar arasında

birlikte yaşama kültüründen bahsetmek mümkün değildir. Bu bildiride tekfir kavramının analizi yapılacak ve İslam dünyasında nasıl ortaya çıktığına değinilerek günümüzdeki yansımalarına dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Müslümanlar, Toplum, Tekfir.

Coexistence in the Qur'an

Dr. Jarot WAHYUDI
Faculty of Adab and Cultural Studies Uin Sunan Kalijaga
Yogyakarta, Indonesia
jarot.wahyudi@uin-suka.ac.id

Abstract

The proposed paper is dedicated to present if the Qur'an has an approach to coexistence which in turn can be established as a theological foundation for inter-religious dialogue. From my reading to the verses of the Qur'an and some selected exegesis or the works of tafsir, I found a critical concept of ahlul-kitab or people of the book that suggests a sympathetic perception of other religions, particularly Jews and Christians, who share the same monotheistic belief as Muslims. I found that the classical exegetes do not suggest any development of the concept of ahlul-kitab, while the modern exegetes include all religious communities in addition to Jews, Christians and Muslims. Muslims scholars insisted that the concept of the people of the book should be transformed into the societies of the book. Furthermore, the Qur'an itself recognizes the existence of good people among ahlul-kitab and invites people of diverse faiths to come to a kalimatin sawa'in (common word) to establish mutual understanding through critical dialogue. This would, in turn, enable all people to work together to build a new civilization and greater harmony.

Keywords: Coexistence, Inter-Religious Dialogue, Civilization, Qur'anic Exegesis, Common Word.

القيم الأخلاقية في التعايش السلمي مع أهل الكتاب في ضوء نصوص القرآن الكريم

أستاذ مشارك دكتور حيدر خليل إسماعيل
جامعة الموصل - العراق
haederalkhldy1978@gmail.com

الملخص

لقد وسّع القرآن الكريم -وهو دستور المسلمين وأصل منهاجهم- دائرة التعامل في بيان الأحكام والمعاني والمفاهيم الأخلاقية.

حتى شمل غيرهم ممّن لم ينتسب إليهم عقائدياً وفكرياً ومنهم اليهود والنصارى الذين اصطلح عليهم القرآن الكريم نفسه اسم (أهل الكتاب)، إذ بيّن الباري عز وجل كيفية التعامل معهم؛ لأنهم يقاسمون المسلمين العيش على وجه البسيطة، بل ويعيشون معهم في الوطن الواحد، بل وحتى في البيت الواحد تحت سقف واحد حيث أباح للمسلمين أن يتزوجوا من نساء أهل الكتاب؛ لذا وجهت بعض نصوص القرآن الكريم في مساحة واسعة منه المسلم في تحديد هذه الكيفية، وضبط مسارها بجملة من الأحكام والسلوكيات والأخلاقيات، فكانت دستوراً ومنهاجاً متكاملاً في طبيعة التعايش معهم أعني (أهل الكتاب)، ومن هنا جاءت فكرة إعداد هذا البحث للمشاركة به في المؤتمر العلمي لجامعة (قرق قلعة)؛ ليكون جزءً من بيان وشرح هذه المنظومة الأخلاقية والسلوكية في شريعة الإسلام السمحة؛ لنبرهن أن الإسلام إنما هو دين التسامح والتعايش السلمي مع الغير كائناً من كان، ومن هنا تم وسم هذا البحث بـ(القيم الأخلاقية في التعايش السلمي مع أهل الكتاب في ضوء نصوص القرآن الكريم) وسأسلط الضوء فيه على بعض الأحكام التي شرّعها القرآن الحكيم في التعامل مع أهل الكتاب من حقوق وواجبات تجاه بعضهم البعض مالهم وما لنا وما عليهم وعلينا، وسيصدر البحث بتمهيد نبيّن فيه حدود مصطلحات العنوان الأساسية، وهي (القيم الأخلاقية، التعايش السلمي، أهل الكتاب)، ومن ثَمَّ الانطلاق إلى مباحث البحث والذي سيقسم وفق القيم الأخلاقية المستنبطة من بعض نصوص القرآن الكريم والمتعلقة بكيفية التعامل مع أهل الكتاب كأحكام مناكحتهم ومؤاكلتهم، وطبيعة التعامل التجاري، والاجتماعي في أفراحهم وأتراحهم.

الكلمات المفتاحية: القرآن الكريم ، الأخلاق ، التعايش ، اليهود ، النصارى.

Birlikte Yaşamanın Kur'anî Temelleri

Dr. Mevlüt ŞAHİN
Diyanet İşleri Başkanlığı Kayseri Sarıoğlan İlçe Müftülüğü, Türkiye
mevlutsahin1@hotmail.com

Özet

İçinde bulunduğumuz asrın en temel özelliği hız ve hazdır. Teknolojinin gelişmesi sonucu toplu halde yaşama şehirlere kaymış, kemiyet açısından şehirler devasa kalabalıklar barındıran yerler olmasına karşılık dünya küçük bir köy haline gelmiştir. Özellikle ülkemizde kentleşme sonucu bir köy bir apartmana sığmıştır. İnsanların toplu halde birlikte yaşamasının temel prensipleri zayıflamaya başlamış, bir evdeki yaşayan ev halkı dahi birbirine yabancı gibi olmuştur.

Her ne kadar insanlık tarihi birlikte yaşam hususunda yadsınamayacak bir birikime haiz olsa da sürekli olarak insan hakları bağlam haklarından ve hürriyetinden, kültürel çoğulculuktan dem vurulsa da içinde yaşadığımız dünyada dinler, mezhepler, medeniyetler arasındaki çatışmalar, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve izolasyon temelli politikalar şiddet, terör, işgal ve savaşları doğurmuştur. Bu olumsuzlukları öncelemek için uluslararası birtakım sözleşmeler kaleme alınsa da bu sözleşmelerin uygulamasını takip edecek çeşitli kurumlar ve kuruluşlar tesis edilse de dünyada birlikte yaşama ve kardeşlik hususlarında beklenilen netice elde edilememiştir. Bu sebeple günümüz insanlığının yüz yüze kaldığı en temel problem birlikte yaşama konusunda yaşanan olumsuzluklardır.

Kur'an ise insanlar arasındaki ilişkileri düzenlerken belli küllî prensipler vaz' etmiştir. Hz. Peygamberden bu tarafa Müslümanlar bu prensiplere riayet ettikleri müddetçe hem kendi aralarında hem de diğer dinlerle birlikte yaşama hususunda güzel ilişkiler tesis etmişler ve görkemli medeniyetler inşa etmişlerdir. Kur'an'ın vaz' ettiği külli bu prensipler incelendiğinde temelde iki başlık altında ele alınabilir. Birincisi birbirinden farklı inanç esaslarına inanan Müslümanlar ile diğer dinî inanışlara müntesip kimselerin birlikte barış ve huzur içinde yaşayabilmeleri için Kur'an'ın vaz' ettiği temel prensiplerdir. İkincisi ise ırkı, dili, örfü, mezhebi ve meşrebi, siyasi görüşü ve sosyo-ekonomik durumu birbirinden farklı insanlardan oluşan Müslüman toplumların barış ve huzur içinde yaşayabilmeleri için kendi aralarında uyması gerekli olan temel ahlaki ve hukuki birtakım prensiplerdir. Bu hususlarda adalet ve ihsan gibi kimi prensipler her iki durum için de geçerlidir. Dinde zorlamanın olmaması gayri Müslimlerle olan ilişkilerde, rahmet gibi kimi prensipler de sadece Müslüman toplumların kendi arasındaki ilişkilerde birlikte yaşamanın temel prensiplerini oluşturmaktadır.

Bu tebliğimizin amacı Kur'an'da vaz' edilen bu külli prensipler ışığında Müslümanlar ile gayri müslimler arasında birlikte yaşamanın temel unsurlarını içeren küllî prensipleri incelemektir. Konu ile ilgili ayetler istikrâ yöntemi ile incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, İhsan, Misak, Silm, Ahde Vefa, İkrah.

Kıraat İlmi Açısından Geçmişten Günümüze Tüm Yönleriyle Birlikte Yaşamak

Arş. Gör. Ayşe Nur İBA ÇINAR
مركز القراءات القرآنية جمعية المحافظة علي القرآن الكريم - الأردن
aysenurcinar55@gmail.com

Özet

Birlikte yaşamak, kültür aktarımının en kalıcı ve en olağan halidir. Hele ki birlikte yaşamanın sebebi dinimizin kaynağı Kur'an-ı Kerim olunca konu bir hayli önem ve hassasiyet kazanmaktadır. Kur'an-ı Kerim halife Hz. Osman döneminde istinsah ve teksir ettirilip beldelere gönderilince beraberinde önemli sahabelerin imam olarak görevlendirilmesi hem İslam kültürü hem kıraat ilmi açısından kültür aktarımının bir vesilesi olarak görülebilmektedir. Bununla birlikte yaygınlaşan kıraat farklılıkları bölgeleri birbirinden ayıran unsurlardan/yaklaşımlardan biri olmuştur. Her bölgenin âlimleri kendi kıraatları ile amel etmişler ve eserler vermişlerdir. Şöhret sahibi imamlar/kurrâlar sayesinde pek çok kıraat ehli, arz ve sema yoluna dayalı bu eğitimi almak için eğitimleri süresince kıraat imamına yakın yaşamak durumunda kalmışlardır. Ebû Amr ve İmam Nafi'in ravisi Verş gibi pek çok kârî beldelerini bırakıp kıraat ilmini almak için uzun rihleler yapmış ve kıymetli birikimlerle beldelerine dönerek öğrendiklerini uygulamaya başlamışlardır. Nihayetinde de taşınan bu kıraat eğitimi ve farklı kıraatlar, müfessirlerin tefsirlerine ve amelde fakihlerin ictihatlarına katkı sağlamıştır.

Öte yandan en temelde kıraat farklılıklarıyla Peygamber'in

(Yüce İlah'ın iznine binaen) azab ayeti ile rahmet ayetini değiştirmemek kaydı ile ümmetin Kur'anî kelimeleri bildikleri gibi okumalarına ruhsat vermesi, Müslümanların İslam çatısı altında ötekileştirmeden hoşgörü ile beraberce yaşamalarına olanak tanıdığını söylemek mümkündür.

Bugün hâlen kıraat eğitimi vesilesiyle farklı ülkelerde yaşayan/bir müddet zaman geçiren insanlar bulunmaktadır. Pek çok kültürden insanın kısa süre de olsa bir arada yaşamasına imkân sağlayan, genel anlamda Kur'an ilimleri/araştırmaları, özel anlamda kıraat ilimleri/araştırmaları hem Müslüman hem de Gayri Müslim araştırmacılar için bir rota konumundadır.

Araştırmamız deskriptif bir yöntemle kıraat imamlarından eğitim almak üzere başka beldelere giden ve orada yaşayan kârîlerin kıraat ilmine özellikle tefsir ve fıkıh alanına sağladıkları katkılar ile eğitimleri süresince yaşadıkları maddi ve manevi zorlukları ele alınacaktır.

Bu minvalde araştırmamız geçmişten günümüze kıraat ilmi uğruna yapılan seyahatleri ortaya koyup, sebep olduğu aktarıma bir de bu perspektiften bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat İlimleri, İçtihat, Rivayetler, Farklı Kültürler.

تأصيل القرآن لأسس التعايش بين المسلمين وغيرهم في وقت القتال "دِرَاسَةٌ موضوعية تَحْلِيلِيَّةٌ"

د. عبد الكريم سليمان
جامعة عين شمس- مصر
abdelkreemameen@yahoo.com

الملخص

لَم يَأْتِ الإسلامُ لِبَيانِ وِحدَانِيَّةِ الله فقط، بَلْ جاءَ لِيُرْسِيَ دَعَائمَ الإنسانيَّةِ، ويُنَظِّمَ حَيَاةَ البَشَرِيَّةِ، فَبَيَّنَ الحُقُوقَ، وحَدَّدَ الواجِباتِ، ليس فقط بين المسلم والمسلم، بَلْ بين الإنسانِ عامَّة والمسلم خاصَّة وبين عناصر الوجودِ، ومن أهمِّ ما حرصَ الإسلامُ على تَرسِيخِهِ وتأصيله أسس التعايش بين المسلمين وغيرهم من أصحاب المعتقدات الأخرى، وإرساؤه لمبدأ الاختلاف وتأكيده على فطريَّته، وأمره بوجوب احترام هذا الاختلاف بين أصحاب المعتقدات والطوائف والمذاهب المختلفة، وحِفْظُهُ لحقوقِ الإنسانِ القريبِ والبعيدِ، الحليفِ والعدوِّ على السَّوَاءِ؛ لأنَّ الكلَّ عِبَادٌ للَّهِ، وأنَّ عَدَالَةَ اللَّهِ – عَزَّ وجَلَّ – تَقْتَضِي الحِفاظَ على حقوقِ عِبادِهِ. تُحَاوِلُ هذه الدِّراسَةُ أنْ تَكشِفَ عن إجراءاتِ الإسلام وتَدابِيرِهِ في تأصيل أسس التعايش بين المسلمين وغيرهم، ولاتساع هذا الموضوع فقد حدَّدت أسس التعايش في أوقات القتال بوصفها أصعب الأوقات وأشدّها التي يتعرَّض فيها الناس للقتل والظُّلم والقهر، حيث يفقد فيها المتقاتلون عقولَهم وإنسانيَّتهم، ولكثرة الافتراءات التي تعرَّض لها الإسلام بسبب الجهل بالمفهوم الحقيقيِّ للقتال في الإسلام، أو بسبب الحقد عليه ومحاولة تشويهه، وقد جاءتِ الدِّراسَةُ في مُقَدِّمةٍ وثلاثة مَبَاحِثَ:

المبحث الأول تناول مفهوم القتال في القرآن، وقد عرض لمطلبين:

١. القتال في الإسلام وسيلةٌ وليس غايةً.

٢. القتال في الإسلام للدفاع وليس للاعتداء.

المبحث الثاني: وقد تناول أسس التعايش مع الأعداء المقاتِلين، وعرض لثلاثة مطالب:

١. حقوق العدو المقاتل.

٢. حقوق الجريح.

٣. حقوق الأسير.

المبحث الثالث: تناول أسس التعايش مع الأعداء المسالمين من خلال:
١. المحافظة على حقوق العدو المسالم.
٢. حقوق المستضعفين من الشيوخ والنساء والأطفال.
٣. حقوق المكان.
٤. حقوق دور العبادة.

الكلمات المفتاحية: القرآن، التعايش، القتال، تأصيل، دراسة.
١. المحافظة على حقوق العدو المسالم.
٢. حقوق المستضعفين من الشيوخ والنساء والأطفال.
٣. حقوق المكان.
٤. حقوق دور العبادة.

الكلمات المفتاحية: القرآن، التعايش، القتال، تأصيل، دراسة.

Modern Toplumlarda Birlikte Yaşamaya Sünnetin Katkısı

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim SAĞLAM
Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
ibrahimsaglam74@gmail.com

Özet

Batıda ortaya çıkan modernleşme düşüncesi; sosyal, siyasal, ekonomik ve bilimsel gelişmeler sonrasında geleneksel toplumun hayat tarzını, dünya görüşünü, din ve kültür değerlerine bakışını büyük oranda değiştirmiştir. Modernleşme, endüstrileşme ve kentleşmeyi hızlandırırken küreselleşme ise bunu global seviyeye taşımıştır. Söz konusu gelişmeler, bireyin giderek yalnızlaşmasına, kendisine ve çevresine karşı yabancılaşmasına, dinî ve ahlaki değerlere karşı kayıtsız kalmasına, aile, akraba, komşuluk ve aidiyet bağlarının zayıflamasına sebep olmuştur. Ayrıca şehirleşme, sanayileşme ve kentleşme bir yandan toplumun maddi yaşamında refah sağlarken diğer yandan tabi çevreyi tahrip etmektedir. Bu durum yeryüzünde birlikte yaşama ve sınırlı olan doğal kaynakları sonraki nesillere bırakma idealine büyük zarar vermektedir.

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra medeni bir toplum inşa etmiştir. Bu maksatla şehrin ismi, hakların sahiplerine verildiği yer şeklinde *Medine*, Hz. Peygamber'in sünnetine ev sahipliği yapan yer anlamında *Dârüssünne* diye anılmıştır. Allah Resûlü'nün (s.a.v.) şehrin manevi inşasına dair getirdiği modelin çağları aşan bir yönü bulunmaktadır. Hz. Peygamber, aile içi iletişimden akrabalık bağlarına,

komşularla iyi münasebet kurmadan toplumsal ilişkilere kadar birçok konuda medenî bir toplumun ilkelerini ortaya koymuştur. Resûlullah (s.a.v.) "hakkın" sadece insanlar arası ilişkilerle sınırlı olmadığını havayı, suyu ve toprağı paylaştığı diğer canlıların hatta yaşadığı çevrenin dahi kişi üzerinde hakkı olduğunu ifade etmiştir. Allah Resûlü (s.a.v.) yapacağı kötülüklerden komşusunun emin olmadığı kimsenin iman etmiş olmayacağını haber vermiş bir başka seferinde insanlara eziyet veren bir taşın kaldırılmasını iman ile ilişkilendirmiştir. Bu şekilde Hz. Peygamber sosyal çevre kadar doğal çevreninde ahenginin korunmasında imana vurgu yapmıştır. Özellikle sünneti anlamak ve Hz. Peygamber'e ittiba etmenin belli bir dönemi idealleştirme anlamına gelmediğini de ifade etmek gerekir. Sünnetin evrensel yönü, genelgeçer değerler ortaya koyarken hadisler ise birçok kültürel ögeyi içinde barındırmaktadır. Bu yönü ile geleneğe bağlı olan fakat modern dünyanın geldiği durumu da anlamlandırmada zorlanan, hızlı değişime hazırlıksız yakalanmış olan günümüz insanı, sünnetin evrensel değerlerini tespit ederek birlikte yaşama idealini gerçekleştirme arayışı içerisindedir.

Yukarıda ifade edilen yaklaşımlar bağlamında modern toplumlarda birlikte yaşama bilincinin oluşturulmasında sünnetin etkisinin ortaya konması önem arz etmektedir. Araştırmada güvenin simgesi *selamlaşma*, dayanışma, paylaşma ve hak esasında *komşuluk ilişkileri*, insanlığın ortak geleceği *çevre ve çevre bilinci* ve şehirde yaşam mücadelesi veren *sokak hayvanları* konusunda yer alan hadisler, Müslüman toplumlarda birlikte yaşamaya engel olan güncel sorunlar bağlamında taranacak ve tümevarım metodu kullanılarak sosyo-kültürel açıdan analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Modernite, Birlikte Yaşama, Selamlaşma, Komşuluk, Çevre.

منهج النبي في التربية والتعليم في ضوء القرآن الكريم والسنة

أستاذ مساعد يوسف عبد علي شبيب المحمدي
دائرة التعليم الديني والدراسات الإسلامية ديوان الوقف السني - العراق
d.yusuf.eabd.@gmail.com

الملخص

يهدف البحث الموسوم بـ"منهج النبي صلى الله عليه وسلم في التربية والتعليم في ضوء القرآن الكريم والسنة النبوية" إلى بيان المنهج الذي كُتب له النجاح في التربية والتعليم، ببيان منهج المعلم الأول صلى الله عليه وسلم في التربية والتعليم، وأن هذا المنهج النبوي الذي رسمه القرآن الكريم صالح لكل زمان ومكان. فالمجتمع في كل الأزمنة يحتاج إلى المعلم الناجح والمربي الفاضل، ولذا كان لزاما على المعلم إذا أراد أن يُكتب له النجاح أن يسير على المنهج الذي رسمه له المعلم الأول نبينا محمد صلى الله عليه وسلم؛ لأنه المعصوم عن الخطأ، وكان منهجه في التربية والتعليم ينطلق من أسس ربانية متينة. ولن يُكتَب لأي معلم نجاح في رسالته، ولا يكون في مرتبة الناجحين ما لم يلتزم بالمنهج الذي رسمه نبينا صلى الله عليه وسلم.

وتكتسب الدراسة أهميتها من خلال الرجوع إلى المنهج السليم في التعليم، في زمن يعيش فيه التعليم أسوء مراحله. فمنهجه صلى الله عليه وسلم أوسع مما يحويه هذا البحث، لكنَّي سأجتهد ببيان بعضها بما يناسب معلمينا اليوم، وبما لمسته من خلال تجربتي في التعليم. واستخدمت في الدراسة الأسلوب التحليلي الوصفي بالوقوف على الآيات القرآنية، وأحداث السيرة النبوية المطهرة، واستخراج المنهج الذي سار عليه النبي صلى الله عليه وسلم في التربية والتعليم.

وقد اقتضت طبيعة البحث أن يقسم بعد المقدمة الى مبحثين: تناولت في المبحث الأول: الدراسة النظرية في التعريف بالعنوان، وأما المبحث الثاني فكان: المنهج الذي اتبعه النبي صلى الله عليه وسلم في التربية والتعليم. وقد خلص البحث بوجود منهج متكامل ناجح لكل معلم كفيل بأن يُكتب له النجاح إذا سار عليه.

الكلمات المفتاحية: القرآن الكريم، النبي محمد صلى الله عليه وسلم، المنهج، التربية والتعليم.

Building a Just Society: Coexistence Tenets in Hadith Literature

PhD Research Scholar Zaid HARIS
Department of Dawah & Islamic Culture International Islamic University Islamabad, Pakistan
zaidharis1982@gmail.com

Abstract

Muslims can use the Hadith literature, a wide collection of statements and deeds attributed to the Prophet Muhammad (pbuh), as a complete guide in all facets of life, including morality, ethics, and social behavior. The purpose of this paper is to explore the deep wisdom and coexistence-promoting principles found in the Hadith literature, concentrating on how they contribute to the creation of a just and peaceful society. The themes of social justice and coexistence are repeatedly emphasized in the Hadith corpus. A variety of teachings in the Hadith literature emphasize the importance of treating one another with decency, fairness, and compassion as the cornerstone of a just society. This study looks at a few Hadiths that specifically discuss social justice, tolerance, and coexistence. These Hadiths emphasize the importance of peaceful coexistence by enjoining believers to be nice to their neighbors, regardless of their religion or nationality. The research also examines how the Hadith literature promotes conversation, mediation, and reconciliation as methods for preserving societal harmony and supports the peaceful resolution of conflicts. This strategy is consistent with the Prophet's larger goal of creating a society in which disputes are settled amicably and where

understanding and empathy triumph over hostility. The study also explores how the Hadith literature encourages acts of generosity and social responsibility. The Prophet's attention on eliminating inequalities and safeguarding the welfare of all members of the community is reflected in hadiths that promote helping those who are less fortunate, sharing resources, and creating safety nets. The study concludes by highlighting the depth of the Hadith tradition in advocating social justice and coexistence. Individuals and groups have the chance to support the creation of a just and peaceful society in accordance with the timeless wisdom taught by the Prophet Muhammad (pbuh) by adopting the coexistence principles found in the Hadith literature.

Keywords: Coexistence, Conflict, Hadith, Harmony, Just Society, Tolerance.

Birlikte Yaşamanın Temeli Olarak İnsan Anlayışının Çeşitliliği: Asr-ı Saadet Örneği

Dr. Öğr. Üyesi İnam ul HAQ
Uluslararası Riphah Üniversitesi, Pakistan
inamul.haq@riphah.edu.pk

Özet

İnsan mizacının çeşitliliği ve bilgi edinmenin değişikliği, konuları anlama ve amel etme konusundaki farklılığının temelidir. Bazen bencillik, ön yargılı tavır vb. bunu muhalefete dönüştürür. Anlaşmazlıklar muhalefete dönüşerek toplumlarda huzuru ve düzeni bozar. Bu hal, bugün insan toplumunun tanık olduğu çeşitli barış ve düzen koşullarında olumsuz bir rol oynamaktadır. Hâlbuki bu farklılıklar insan topluluklarının ruhudur. Delile dayalı düşünce çeşitliliği bir güzelliktir.

Bir tabiat dini olan İslam, anlayış meselelerinde ortaya çıkan farklılıklarını kabul etmiştir. İslami ilimler, özellikle de fıkıhtaki değişik mezheplerin ortaya çıkmış olması aynı iddianın delilidir. Asr-ı saadete bakıldığında Hz. Peygamber ve onun sahabenin söz konusu durumlara anlayışlı bir tarzla yaklaştıkları görülebilir. Farklı şekillerde anlaşılabilen konularda her iki tarafı doğrulamak, ihtilafa yol açan bilgiyi araştırmak gibi tarzları bunun örnekleridir.

Öte yandan Müslüman toplumlarda bu farklılıkların bazen en ciddi hâline geldiği bir durum da söz konusudur. Bu gerekçe doğrultusunda İslam'ın mizacını anlamak önemlidir. İslam'ın ihtilafları ne ölçüde kabul ettiğini anlamak gerekir. Nitekim konunun farkına varılması, bu

yönden doğacak fitne yolunu engelleyebilir.

Bu ihtiyaçtan hareketle, yukarıdaki başlık altında, Kur'an-ı Kerim, hadisler ışığında İslam'ın bakış açısının ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca sahabe tavrına da özen gösterilecektir. Söz konusu çalışmada onların kendi aralarındaki ihtilaflarda birbirinin görüşünü kabul etmemelerine rağmen aralarındaki saygı bağını koparmamak, karşı tarafının deliline dayanarak kendi görüşünden vazgeçmek gibi tavırlarda yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İhtilaf, Birliktelik, Mezhepler, İslam.

Bir Oryantalistin Gözünden İlk Dönem İslam Toplumunda Birlikte Yaşam Tecrübesi: Robert Marston Speight Örneği

Doktora Öğrencisi İsmail ÇINAR
Ürdün Üniversitesi, Ürdün
ismailcinar0409@gmail.com

Özet

Robert Marston Speight hayatının uzun bir bölümünü Fas, Cezayir ve Tunus'ta rahip olarak geçirmiş Amerikalı bir oryantalisttir. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Amerika'da Hartford Seminary Foundation'da yapmıştır. Aynı zamanda dinler arası diyalog görüşünü savunmuş ve bu konuda da İslam'ı ve Müslümanları Amerikalılara tanıtma adına birçok eser kaleme almıştır. Eserlerinde Peygamber'in Hristiyan ve Yahudilere karşı tutumu, Müslümanların ehli kitap ile ilişkileri konularını ele almış ve bu konuya hadislerden, Kur'an'dan ve tarihî verilerden deliller getirmiştir. İslam'ın ilk dönemlerinde Müslüman, Hristiyan ve Yahudi toplulukları birlikte bir toplum oluşturma çabası içerisine girmiş ve birlikte yaşam konusunda tecrübeler edinmişlerdir. Bugün elimizde bulunan kaynaklar Müslümanlar açısından bu tecrübeleri ortaya koymaktadır. Araştırmamızın amacı ilk dönemlerde Müslümanlarla birlikte bir toplum oluşturma çabası içerisine girmiş olan diğer iki semavi dinin mensuplarına karşı İslam toplumunun tavır ve tutumunu farklı bir gözden, bir oryantalistin gözünden ortaya koymaktır. Aynı zamanda çalışmamız Müslümanların ehli kitaba yönelik tutumlarına işaret

ederek nasıl bir toplum oluşturduklarını İslamî kaynaklara dayanarak açıklamayı hedeflemektedir. Böylelikle İslam'ın ilk dönemlerinde, birlikte yaşam tecrübesini oryantalist çalışmalar çerçevesinde değerlendirmektedir. Araştırmada Robert Marston Speight'ın kaleme aldığı ehli kitabın İslam'daki yeri ile alakalı çalışmalarına ek olarak dinler arası diyalog konusunda yazmış olduğu kitaplar kullanılmaktadır. Eserlerinde ehli kitabın İslam'daki yeri hakkında zikrettiği hadisler ve ayetler ele alınıp bu veriler ile alakalı yorumları aktarılmaktadır. Tebliğ netice olarak kendisi hakkında İslam âlimleri tarafından aktarılan kâfi derecede malumata sahip olduğumuz ilk dönem İslam toplumunu, gayrimüslim bir araştırmacının gözünden değerlendirmeye çalışmakta olup İslam'ın ilk dönemlerindeki toplum yapısını çözümlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Hadis, Robert Marston Speight, Oryantalizm, Ehl-i kitap.

Mekke Döneminde Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap ile Münasebetleri

Dr. Öğr. Üyesi Korkut DİNDİ
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
korkutdindi@hotmail.com

Özet

İslam öncesi Arap Yarımadası'nda nüfusun çoğunluğunu müşrikler oluşturmakla birlikte bazı bölge ve şehirlerde Yahudi ve Hıristiyan nüfusu oldukça yoğundu. Kur'an'ın gönderildiği VII. yüzyıl Hicaz bölgesinde Medine'de kalabalık bir Yahudi nüfusu bulunsa da Mekke ve Tâif için aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Buralarda yerleşik bulunan Yahudi ve Hıristiyan sayısı oldukça düşüktü. Ancak nüfus ve nüfuzları, sosyal statüleri hakkında farklı tartışmalar olsa da Mekke ve çevresinde hür ve köle/mevla, tüccar, işçi/usta veya sanatkâr sıfatıyla ikamet eden Arap ve diğer asıllara mensup Ehl-i kitabın varlığı bilinmektedir.

Bu tebliğde risâletin Mekke döneminde Hz. Peygamber'in, ömrünün büyük bir kısmını kapsayan İslam öncesi hayatı da dâhil olmak üzere, yakın çevresindeki Yahudi ve Hristiyanlar ile Sâbiîler gibi azınlıkta kalan dinî gruplarla münasebetleri ortaya konulacaktır. Literatür taraması yöntemiyle yapacağımız bu çalışmada, ilişkilerini gösteren rivayetler ve bunların Kur'an'a yansımaları üzerinde durulacak, konu siyer-Kur'an ilişkisi çerçevesinde incelenecektir.

Şüphesiz Hz. Peygamber'in, henüz devletleşme sürecinden

önce bireysel yahut müminlerin dinî lideri olarak Mekke döneminde Ehl-i kitap ile münasebetlerinin tespiti ve mahiyeti önem arz etmektedir. Zira gerek Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki ilişkileri ve uygulamaları gerekse de Kur'an'ın bu dönemde Ehl-i kitaba yönelik yumuşak dil ve üslubu, birçok dinî ve kültürel grupla bir arada yaşama ve sağlıklı iletişim kurma noktasında Müslüman birey ve toplumlara da örnek teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Mekke, Ehl-i kitap, Hz. Peygamber, Kur'an, Siyer.

İslam Tarihinde Birbirine Muhalif Görüşlere Sahip Ekollerin Birlikte Yaşama Mücadelesi: Kadızâdeliler-Halvetîler Örneği

Dr. Ali DURMUŞ
Gemlik-Atatepe Meslekî Teknik ve Anadolu Lisesi, Türkiye
alidurmus6116@gmail.com

Özet

Hz. Peygamber'in vefatından sonra tarih birbirine muhalif görüşler ileri süren çeşitli ekollere, bu ekollerin birbirlerine olan eleştirilerine ve tahammül ahlakını da ihlal eden birtakım aşırı davranışlarına sahne olmuştur. Bu ekollerin önemli bir kısmı "ben ve öteki" anlayışı içerisinde hareket edip kendini merkeze alarak hakkın yegâne temsilcisi olarak görmüş, karşıt görüşlere sahip olanları ise zemmetmiştir. 17. yüzyılda Osmanlı'da bir takım dinî-siyasi gerekçelerle ortaya çıkan Kadızâdelilerle dönemin popüler tarikatlarından olan Halvetîlerin birbirleriyle olan mücadelelerini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Kadızâde Mehmed Efendi (ö. 1045/1635) başta olmak üzere sırasıyla Ahmed Rûmî Akhisârî (ö. 1041/1631-32), Üstuvânî Mehmed Efendi (öl. 1072/1661) ve Vânî Mehmed Efendi (öl. 1096/1685) temsilciliğinde yarım asırdan fazla bir süre varlığını sürdüren bu fikrî hareketin muhipleri aynı devlet içerisinde birlikte yaşayan ve aynı amaca hizmet eden Halvetiyye başta olmak üzere dönemin deverân ehli olan tasavvufi ekolleri tarafından sertçe eleştirilmişlerdir.

Abdülmecid Sivâsî (ö. 1049/1639) öncülüğünde fikrî sahada başlayan bu tartışmalar, Abdülehad Nûrî (ö. 1061/1651)

ve Niyâzî-i Mısrî (ö. 1105/1694) ile devam ederek pratik safhaya taşınmıştır. Tarih boyunca İslam coğrafyasında çeşitli âlimler arasında tartışılan birçok husus yeniden tartışmaya açılmış, lehte ve aleyhteki görüşler 17. yüzyıl Osmanlı halkını ve düşünürlerini, Kadızâdeliler, Halvetîler ve tarafsız kalanlar olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Her iki taraf da kendini merkeze alarak Ehl-i Sünnet'in yegâne müdafii olarak görmüş, bu bağlamda kendi görüşlerini temellendirebilmek için çeşitli nasların yanı sıra, Hanefî-Mâtürîdî ulema ve fukaha başta olmak üzere dört mezhebe mensup âlimlerin görüşlerine müracaat etmekten de geri durmamış ve hatta birbirlerini tekfir etmek için zaman zaman erken dönem Hanefî fukahasının ve Osmanlı fakihlerinin fetvalarını birer enstrüman olarak kullanmıştır. Birbirlerine cami kürsülerinden çeşitli argo kelimelerle ve alaycı ifadelerle yüklenmiş, lehte ve aleyhteki görüşlerini serdetmek için çeşitli eserler kaleme almışlardır. Bazen bu eleştiriler dozunu artırmış ve fiilî saldırılar da vaki olmuştur. Öte yandan söz konusu tartışmalarda uzak kalarak tevakkuf etmeyi yeğleyen veyahut her Kâtip Çelebi gibi her iki tarafı da eleştirmekten geri durmayıp tarafsız kalan düşünürler de olmuştur. Birbirlerinin varlığına ve görüşlerine tahammül edemeyen bu ekolün birbirleriyle olan mücadeleleri 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gündemini en çok meşgul eden bir argüman olmuştur.

Netice itibariyle Kadızâdeliler Halvetîler arasında cereyan eden ve tahammül ahlakına aykırı olan bu çekişme, İslam medeniyetinde birlikte yaşama tecrübesi açısından ele alınıp değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Osmanlı, Kadızâdeliler, Halvetîler, Kadızâde Mehmed Efendi.

Convivencia'nın İmkânı: Endülüs'ün Birlikte Yaşam Tecrübesi Hakkında Yapılan Tartışmalar

Dr. Arş. Gör. Fatma Merve ÇINAR
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
fmcinar@ankara.edu.tr

Özet

711 yılında Müslümanların Kuzey Afrika'dan Cebelitarık Boğazı'nı geçerek başlattıkları fetih hareketleri neticesinde İber Yarımadası, sekiz yüzyıla yakın bir süre boyunca Endülüs olarak anılmış; 1492'de Benî Ahmer Emirliği'nin elinde tuttuğu son şehir Gırnata'nın kaybedilmesiyle de bu dönem sona ermiştir. Endülüs, bu uzun süre boyunca sayısız isyan, işgal, iç ve dış karışıklık ile mücadele etmiş, farklı hanedanların liderliğine ev sahipliği yapmış, kuzeydeki Hristiyan krallıkların işgali ile sık sık muhatap olmuştur. Sık sık tekrarlanan politik çalkantılar, kaybedilen topraklar, isyan ve işgallere rağmen bünyesinde barındırdığı farklılıklar, İslam medeniyetinin birleştirici unsurları ve ilmî birikim ile gelişen ve çeşitlenen Endülüs medeniyetinin, Avrupa'nın en batısında, Müslümanların Doğudan getirdikleri, burada hali hazırda yaşayanların üstüne ekledikleri ve dönüştürdükleriyle birlikte, keşfedilmeyi bekleyen birçok yönü bulunmaktadır. Bilhassa farklı dinlerden ve etnik gruplardan insanların bir arada yaşadığı (*convivencia*) bir tarihin simgesi olarak kabul edilen Endülüs'ün çok kimlikli yapısı, sonraki dönemlerde de araştırmacıların ilgisini çekmiştir.

Bir arada yaşama tecrübesi şeklinde tanımlanan ve Endülüs ile

özdeşleştirilen bu durum, son iki yüzyılda başta İspanyol tarihçiler olmak üzere araştırmacıların üzerinde durdukları bir konu haline gelmiştir. Endülüs'ün farklı kimlikleri bir arada tutabilen yapısını İslam'ın değerleri üzerine inşa edilmiş bir topluma dayandıranlar olduğu gibi, bu durumun bir yanılsamadan ibaret olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Bu görüşe göre, Endülüs'ü İspanyol tarihinin potasında eritmek, yerel halkın hâkimiyeti içerisinde kısa bir geçiş (ve birçok kez işgal) dönemi olarak tanımlamak, İspanya tarihi açısından daha isabetli bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir. Bölgedeki Müslüman-Hristiyan ilişkilerini savaş, işgal ve çatışma ekseninde değerlendirenlerin doğal olarak ulaştığı sonuçlar, farklı dinî ve etnik kimliklere haiz toplumların bir arada yaşamasına engel teşkil eden bir tarih yazımına denk düşmektedir. Bununla birlikte Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin yukarıda bahsedilen süreçleri de kapsayacak biçimde ve fakat yalnızca çatışmaya dayalı olmayan ilişki biçimlerini de içerdiği muhakkaktır. Çalışmamızda, Endülüs medeniyetinin bir arada yaşama tecrübesinin bir mit olup olmadığına dair sürdürülen çağdaş tartışmalara ve bu tartışmaları yürütmüş olan İspanyol tarihçilerin savlarına değinilecektir. Bu sayede Endülüs tarihi ile özdeşleştirilen bir kavram olarak bir arada yaşama tecrübesinin tarih yazımında nasıl ele alındığı ve anlaşıldığı ortaya konmuş olacaktır. Bu minvalde, tebliğimizde Endülüs'ün bir arada yaşama tecrübesinin içeriğine ve hatta varlığına yapılan itirazların gerekçeleri ve bu çerçevede yürütülen tartışmaların tarihsel zemini irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, İslam Tarihi, Convivencia.

Büveyhîler Döneminde Birlikte Yaşamanın İmkânı Üzerine: Kerh Örneği

Arş. Gör. Muhammed UÇ
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
muhammeduc@kku.edu.tr

Özet

Hicri üçüncü ve dördüncü yüzyıllar ile miladi dokuzuncu ve onuncu asırlar Abbâsî hilafet tarihinin (132/750-656/1258) kritik dönemlerinden birine tekabül etmektedir. Zira Bağdat merkezli hilafet topraklarının doğusunda kendisine tabi olmakla birlikte birtakım yarı-özerk hanedanlıklar teşekkül etmiş; batısında ise Fâtımîler (297/909-566/1171), Abbâsîleri siyasî, sosyal, kültürel vb. yönlerden tehdit eden bir konumda varlığını daha da güçlendirerek devam ettirmiştir. Bunların da ötesinde Abbâsîlerin yıkarak kendi hilafetlerini üzerine inşa ettikleri Doğu Emevîlerinin (41/661-132/750) bir devamı olarak addedilebilecek olan Endülüs Emevîleri (138/756-422/1031) bulunmaktadır. Siyaseten parçacıklı bir yapı arz eden İslam coğrafyası, mezhebî yönelimler açısından da benzer durumunu sürdürmektedir. Bu bağlamda bahsi geçen her üç büyük siyasi oluşum da hilafet iddiası taşımaktadırlar. Dolayısıyla aynı zaman diliminde üç ayrı halife söz konusu coğrafya üzerinde mevcudiyetlerini ve hak iddialarını muhafaza etmişlerdir.

Hâkimiyet alanları genelde Irak, daha özelde ise deyim yerindeyse Bağdat'a sıkışan Abbâsî halifelerinin, görünürde uhdelerinde bulunan topraklar içerisinden başkent Bağdat'la birlikte Irak ve İran'ı derdest eden yeni bir hanedanlık zuhur etmiştir. Bu hanedanlığın tarihinde daha öncesinde hiçbir

siyasi bir oluşum serüvenine ve/ya tecrübesine dair bir veriye rastlanmamaktadır. Kaynaklarda Büveyhîler (320/932-454/1062) olarak zikredilen bu hanedanlık, bıraktığı iz ve yapmış olduğu etki bakımından kendisinden oldukça söz ettirmekte olan bir konumu haizdir. Büveyhîler, Sünnî bir anlayışın baskın olduğu Irak ve İran coğrafyasında Abbâsîlerin teşekkül ettikleri ilk dönemlerden itibaren mücadele içerisinde oldukları Şiîliği ön plana çıkarmışlardır. Gadîr-i Hum Bayramı, Hz. Hüseyin'in katledilmesini telmih ettiren Âşûrâ günü etkinliklerinin tatbîk ettiricileri olmuşlardır. Hanedanlık emirlerinin Bağdat'ı ele geçirmezden evvel Zeydî sonrasında ise İmâmî Şiî oldukları dile getirilmektedir. Tüm bunlarla birlikte Büveyhîlerin ister Zeydî isterse İmâmî olsun Şiîliğe şu ya da bu şekilde meyyal bir politikanın takipçileri oldukları muhakkaktır. Fakat Irak'ta ve İran'da Bağdat, Rey ve Şîrâz olmak üzere üç ana koldan müteşekkil olan Büveyhî Hanedanlığı'nın adı geçen merkez şehirlerde Şiîlik uygulamaları birbirinden farklılık arz etmektedir. Söz gelimi Şiî yönelimlerin en bariz olduğu yer Bağdat iken; Şîrâz bunun aksi bir istikametinde yönetilmiştir. Şîrâz'ın bu dönemde Bağdat'a birçok açıdan rakip olduğu ve dahî bir süreliğine başkent olduğu da Büveyhîler devrinin öne çıkan hususiyetlerinden birisidir. Tüm bunlar göz önüne alındığında Büveyhîlerin Şiîlik yönelimleri parçalı bir anlayışla değerlendirilmesi gerektiği rahatlıkla öne sürülebilir.

Yukarıda anlatılanların ışığında biz bu çalışmamızda Bağdat'ın Abbâsî Halifesi el-Mansûr (hlf. 136/754-158/775) tarafından inşa edilmeden önce de varlığı bilinen, şehir kurulduktan sonra da öyle ya da böyle söz konusu vaziyetini devam ettiren Kerh'i bahis konusu edeceğiz. Zira Kerh, Büveyhîler dönemi Bağdat'ında Sünnîlik ve Şiîlik bakımından kaynaklarda sıklıkla karşılaşılan bir yerdir.

Anahtar Kelimeler: Abbâsîler, Büveyhîler, Kerh, Sünnîlik, Şiîlik.

İslam Hukukunda Birlikte Yaşama Kültürünü Destekleyen Normlar

Prof. Dr. Adnan KOŞUM
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
adnankosum@sdu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Adem YENİDOĞAN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
adem.yenidogan@cbu.edu.tr

Özet

Fıkhın doğuşundan itibaren Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte yaşama kültürleri İslam hukukunun câri olduğu ülkelerde İslam hukuk normları ışığında gelişmiştir. İslam toplumunun asli unsuru olarak Müslümanlar kabul edilmiş, gayrimüslimler dinî, siyasi ve hukuki bağlarına göre kategorilere ayrılmıştır. Dinî açıdan Müslümanlar dışındaki tüm inanç sahiplerinin gayrimüslim kabul edildiği İslam toplumunda siyasi ve hukuki açıdan gayrimüslimler zimmi, müste'men, harbi ve mürted olarak kategorize edilmiştir. Müslümanların egemen olduğu toplumlarda gayrimüslimlere bazı haklar veren fıkıh, hukukun icrasında ilahi iradeyi esas aldığından gayrimüslimlere tanımış olduğu hakları dinî norm ve prensipler çerçevesinde belirlemiştir. Müslümanlarla gayrimüslimlerin ilişkilerini düzenleyen İslam hukuk kurallarına bakıldığında bu hükümlerin onların birlikte yaşama kültürünü destekleyen normlar olduğu söylenebilir. Bu amaçla konulan kuralların başında inanç ve ibadet hürriyeti gelmekte olup İslam

hukuk normlarında gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi inanma ve ibadet etme zorunluluğunun bulunmadığı, onlara kendi dinlerine göre inanma ve ibadet etme hürriyeti verildiği görülmektedir. İslam toplumundaki gayri Müslimlerin can ve mal dokunulmazlığını temin amacıyla konulan hukuk kurallarının da birlikte yaşama kültürünü destekleyen normlar olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda zimmilerin canlarını ve mallarını korumak maksadıyla onları öldürmenin ve mallarını çalmanın haram olduğu ileri sürülmüştür. Aynı şekilde fakihler zimmiyi öldürene uygulanacak ceza konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerse de zimminin malını çalan hırsıza ittifakla had cezasının uygulanacağını kabul ederek malının korunmasını amaçlamışlardır. İslam toplumundaki gayrimüslimlere şahıs, aile, miras ve borçlar gibi özel hukuk alanlarında ve ceza hukukunun bazı meselelerinde hukuk özerkliğinin verilmesi, kendi aralarındaki meselelerde belirli esaslar çerçevesinde kendi hukuklarını icra etmeleri İslam hukukunda birlikte yaşama kültürünü destekleyen normların örneklerinden gösterilebilir. Öte yandan Müslümanlarca kutsal sayılan bazı bölge ve mekânlar bir kenara bırakılırsa İslam toplumundaki gayrimüslimlere tanınan ikamet ve seyahat etme hürriyeti de birlikte yaşama kültürünü destekleyen normların örneklerindendir. Zimmilere eğitim ve mahkemelerde hak arama gibi hizmetlerden faydalanma hakkı verilmesi, herhangi bir sınırlama olmaksızın iş, sanat ve ticaret hayatında serbestçe faaliyet gösterebilmeleri, dinlerinde mübah sayılan muamelelere kendi aralarında kalması şartıyla izin verilmesi de İslam hukukunda birlikte yaşama kültürünü destekleyen normlardandır. Hülasa sınırlayıcı değil, örnek olarak sunduğumuz ve daha sonra detaylı bir şekilde ele alacağımız bahse konu hukuk normlarının asırlarca İslam

toplumundaki Müslümanlarla gayrimüslimlerin barış ve huzur içinde yaşamalarını temin ettiği ve aralarında birlikte yaşama kültürünün oluşmasını sağladığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Müslüman, Gayrimüslim, Zimmi, Birlikte Yaşama Kültürü.

The Effects of Fiqh on Culture of Coexistence to Achieve Maqasid al Shariah in the Digital Transformation Era (Security as a Model)

Prof. Dr. Yasser Mohamed AbdelRahman TARSHANY
Al-Madinah International University (MEDIU), Malaysia
dyaser201482@gmail.com

Abstract

In the context of the digital transformation period, this paper examines the significant role of Fiqh (Islamic jurisprudence) in fostering a culture of coexistence in line with Maqasid Al Shariah principles, with a specific focus on security as a guiding paradigm. The aim of this study is to investigate how Fiqh might support the development of a peaceful online environment that preserves the principles of Maqasid Al Shariah, such as social harmony, justice, and the preservation of knowledge and faith. The study uses a mixed-methods approach that includes case studies, empirical surveys, a thorough assessment of the literature, and qualitative analysis of Fiqh principles. Through an examination of the connections between Fiqh, culture of coexistence, security, and Maqasid Al Shariah, the literature study builds the theoretical framework. In qualitative analysis, principles pertinent to fostering digital coexistence are extracted after a careful review of traditional Fiqh literature and modern scholarly interpretations. Classical Fiqh writings, scholarly interpretations, academic literature on digital ethics, and case studies of digital communities that have incorporated Fiqh principles for

building a culture of coexistence serve as the main sources of knowledge for this study. The expected outcomes of this project include a thorough framework outlining the impact of fiqh on fostering a culture of coexisting in the age of digital change. Fiqh principles are anticipated to yield a rich ethical framework for encouraging civil and peaceful digital interactions through qualitative study. The attitudes and opinions of digital users towards the incorporation of Fiqh principles into digital security solutions will be clarified by empirical survey results. The overall goal of this study is to advance the conversation on digital ethics by emphasising how Fiqh can inform security procedures that promote a coexistence culture in the digital sphere. Policymakers, academics, and digital communities wishing to build an inclusive and morally sound digital environment that supports social harmony, fairness, and the preservation of moral principles will find the findings to be of great use.

Keywords: Islam, Culture of Coexistence, Maqasid Al Shariah, Digital Transformation, Security.

الفتوى ودور الإعلام في ترسيخ الوحدة الوطنية والتعايش السلمي

أ. م. د. رائد كريم مهيدي
كلية الامام الأعظم الجامعة - العراق
raaedkareem1@imamaladham.edu.iq

الملخص

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد سيد الأولين والآخرين وعلى آله وصحبه أجمعين ومن سار على نهجه وهديه إلى يوم الدين.

إن الوحدة الوطنية هي من أهم المبادئ والقيم التي يعتز بها الانسان؛ لأن هنالك ارتباط كبير يربط الأنسان بأرضه ووطنه، وما يوثق هذه العلاقة هي الأسرة والأصدقاء والمجتمع؛ فهذه العلاقة المترابطة الوثيقة بينهم تكون هي الملاذ الأمن، وتعتبر قاعدة الارتكاز التي يرتكز عليها من أجل البناء والتقدم في كافة المجالات وبفقدانها نفقد المرتكزات والثوابت للأمن والاستقرار.

لم يعد تأثير الإعلام بمختلف ألوانه وأشكاله المقروءة والمسموعة والمرئية على أفكار الناس بحاجة إلى المزيد من الأدلة والبراهين، فما يشهده العصر الحديث من الأثار الملموسة للإعلام في توجيه الأنظار لقضية معينة دون غيرها، ودوره في تشكيل المفاهيم والرؤى، بل وفي إحداث تغيير كبير في السلوك والتصرفات كاف لحسم هذه القضية وعدم الجدال طويلا فيها.

فيعتبر هو من العوامل التي ساعدت على ترسيخ الوحدة الوطنية، وما يقوم به بنقل الحقائق أو تضليلها وبثها في المجتمع ومن أهم ما يقوم به هو دوره في نقل الفتوى فقد حذر العلماء من التساهل في الفتوى، وحذروا من المفتي الماجد الذي يفتي بهواه وما يؤول ذلك من ضرر وخطر على الفرد، وعلى نسيج المجتمع، ومما يؤثر على الوحدة الوطنية، فقد بات واضحاً للمجتمع أنّ للإعلام تأثيراً فاعلاً سواء كان ايجابياً أو سلبياً على المواطن والوحدة الوطنية فأنه في حال نقله للفتوى التي صدرت عن طريق الهوى وعدم الرسوخ في العلم؛ فإن هذا يؤدي إلى تفكيك النسيج المجتمعي للوحدة الوطنية.

وتزداد أهمية الوحدة الوطنية في عصرنا، لأنه يواجه تحديات تختلف كثيرا عن التحديات في الماضي، فهذه التحديات تفرض علينا أن نؤهل أبناءنا لمواجهتها، ولن يتأتى هذا إلا من خلال تنمية الوحدة الوطنية والعمل على ترسيخها، ونبذ العنف والإرهاب.

وقد اقتضت المادة العلمية أن يكون البحث مقسماً إلى مقدمة وثلاثة مباحث وخاتمة:
تكلمت في المبحث الأول عن تعريف الفتوى وأهميتها وأقوال العلماء فيها.
وأما المبحث الثاني فخصصته لتعريف الإعلام ووسائل ووظائف الإعلام.
وأما المبحث الثالث: فكان في أثر الفتوى والإعلام في ترسيخ الوحدة الوطنية.
الخاتمة: ذكرت فيها أهم ما توصلت إليه من نتائج وتوصيات.

الكلمات المفتاحية: الفتوى، الإعلام، التعايش السلمي.

Gayr-i Müslim Ülkelerde Birlikte Yaşama Kültürünü Olumsuz Etkileyen Bir Unsur Olarak Kur'an-ı Kerim'e Hakaret Suçu ve Cezası

Doç. Dr. Adem YILDIRIM
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
ademyildirim@hotmail.com

Özet

İslam medeniyetinde birlikte yaşama kültürüne olumlu katsı sunan sayısız tecrübeler, kurumsal yapılar, ahlaki/itikadi/hukuki ilkeler ve örnek toplumsal uygulamalar bulunurken aynı zamanda birlikte yaşama kültürünü olumsuz etkileyen unsurlara da rastlanabilmekte, zaman ve mekâna göre söz konusu olumsuz unsurlar farklılık gösterebilmektedir. Günümüz dünyasında birlikte yaşama kültürünü olumsuz etkileyen bir unsur olarak, gayr-i müslim ülkelerde Kur'an-ı Kerim'e hakaret ve Kur'an yakma eylemleri dünya kamuoyunda dikkatle takip edilmekte, lehte ve aleyhte görüş ve taraftar kitleleri oluşturabilmektedir. Özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde rastlanılan bu tür eylemler, Müslüman ve gayri müslim insanların dikkatini çekmekte; dünyanın dört bir tarafında yöneticiler, sivil toplum kuruluşları ve yargı mensupları konuyu yakından takip etmektedir. Sadece Müslümanları değil temel insan haklarına, kutsal değerlere, inanç hürriyetine saygı gösteren her insanı rahatsız eden bu tür eylemlerin failleri için sosyal ve hukuki yaptırımlara ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir. Genelde Kur'an-ı Kerim'e hakaret, özelde Kur'an-ı Kerim'i yakma eyleminin suç teşkil edip etmediği, uluslararası hukukta, medeni

hukukta ve İslam hukukunda ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmalı, suç teşkil ediyorsa gerekli yaptırımlar ortaya konularak suçun önlenmesine katkı sağlanmalıdır.

Konu İslam ceza hukuku açısından ele alındığında, Kur'an-ı Kerim'e hakaret edenin Müslüman veya gayr-i müslim olmasına göre hüküm farklılığı oluşmaktadır. Failin Müslüman olması durumunda konu "irtidat" kapsamında mütalaa edilirken, gayr-i müslim olması durumunda zimmet sözleşmesinin ihlali/iptali kapsamında mütalaa edilmektedir. Fiilin gayr-i müslim ülkelerde işlenmesi durumunda faile öngörülecek yaptırımın ne olacağı konusu bu araştırmanın mihengini oluşturmaktadır. Araştırmamızda konu, "Kur'an ceza ilkeleri" açısından hukuki tahlile tabii tutulacaktır. İslam ceza hukukunun bu tür failler için öngördüğü "irtidat cezası", "ölüm cezası" veya "ta'zir cezası" yaklaşımından ziyade, konu Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette muhkem olduğu üzere "suç-ceza dengesi eksininde" bir yaklaşımla hukuki tahlile tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Suç-Ceza, Ceza İlkeleri, Kur'an'a Hakaret.

Aile ve Birlikte Yaşama Kültürünün Fıkhî Dinamikleri

Doç. Dr. Ayten EROL
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
İslami Araştırmalar Enstitüsü, Türkiye
ayten.erol@asbu.edu.tr

Özet

İnsan yaşamı boyunca zaman zaman nasıl ki ailesine, arkadaşlarına, çevresine ve toplumun oluşturduğu ortak değerlere ve kültüre muhtaçsa, toplumlar ve devletler de diğer oluşumlara, birikimlere, değerlere, ortak akla muhtaçtır. İnsanlar arası ilişkilerde fiziki şartların ve mekânın birer engel olmaktan çıktığı günümüzde, ne yazık ki ayrımcılık, başta aile olmak üzere bütünleşmeyi engelleyen, bireyleri mutsuzluğa sevk eden en önemli toplumsal sorunlardan birisi olmaya devam etmektedir. Ayrıca birlikte yaşamanın gerekliliğine rağmen dünyanın çeşitli yerlerinde insanlar arası farklılıkların çatışma sebebi olarak görülmesi gerçeği göz ardı edilemez. Sosyal hayatta süreklilik arz eden değişim ve gelişim nedeniyle kendisinden çözüm üretmesi beklenen hukukun ana görevi, toplumsal düzeni sağlamanın yanı sıra, insanlar arasında hak ve adalet ilkesine uygun düzenlemelerde bulunmaktır. Toplumsal değişim ile hak ve adalet ilkesini buluşturmanın yolu ise hukukî yapının dinamik bir niteliğe sahip olmasından geçmektedir. Öte yandan ailede, okulda, mahallede, arkadaşlar arsında ve toplumda birlikte yaşamak açısından farklılıklara saygı, başkalarının fikirlerini ifade etmelerine fırsat tanıma, diyalog ve etkili

iletişim önem arz etmekte ve karşılıklı ön yargıların törpülenmesine katkı sağlamaktadır. Birlikte yaşamayı kolaylaştıran ve mümkün kılan öğelerin başında, ortak fikirler, ortak hedefler, idealler ve kültürel uyum gelir. Bu nedenle, birlikte yaşamanın mümkün kılınması için kültürel alanda kişilerin kendi dilleri, kendi dinleri, kendi kültürleri ile toplumda var olmalarının önündeki çok yönlü engellerin kaldırılması, her alanda ayrımcılığa son verilmesi gerekmektedir. Bu gereklilik noktasında birlikte yaşama kültüründe fıkhî dinamiklere çok daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Evrensel bir din olarak İslam her zaman ve zeminde diğer toplumlarla iyi ilişkiler içerisinde olmayı ilke edinerek dinî, etnik ve kültürel farklılıklara açık bir toplumsal yapıyı öngörmektedir. İslam'ın öngördüğü bu toplumsal yapıda, insanların, toplum ve kültürlerin farklılıklarını birer zenginlik olarak gören fıkhî anlayışın Allah sevgisi, tevhid, dünya ve ahiret telakkisi, sorumluluk, ahlak, kardeşlik, adalet vb. gibi temel dinamiklerinin başta aile olmak üzere bütün toplumlarda içselleştirilmesi, birlikte yaşama kültürü açısından büyük önem arz etmektedir. Söz konusu bu fıkhî dinamikler sayesinde farklılıkların meydana getirdiği çatışmaların en aza indirgenebilmesi, farklılıklar içinde ortak öğeler ve benzeşmeler yakalanabilmesi ve birlikte yaşamanın uyum içinde olması mümkün olabilecektir. Bunun yanı sıra bütün bu fıkhî dinamiklerin hayata geçirilmesi durumunda, dünyanın insanın yaşamasına uygun kılınması ve dünyada evrensel barışın egemen olması sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Birlikte Yaşama Kültürü, Fıkıh, Dinamik, Toplum.

Birlikte Yaşama Tecrübesine İktisadi Bir Bakış: İmam Muhammed'in Toplumsal İş Bölümü Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir İnceleme

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YURTSEVEN
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
yurtsevenmuhammed@gmail.com

Özet

İslam medeniyetinde birlikte yaşama tecrübesi, toplumsal iş bölümü ile tesis edilen toplumsal düzenin, iktisadi açıdan ele alınmasını ve başta çalışma hayatı olmak üzere ictimâi yaşam içerisinde insanın konumunun belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu yönüyle İslam medeniyetinin birlikte yaşama tecrübesi, toplumsal iş bölümüne dayalı sosyal düzenin gelişmesiyle birlikte oluşmaktadır. Toplumsal yaşam içerisinde insanların belirli işleri yapmak üzere bir araya gelmesi ve bu işlerin bir sonucu olarak da ortaya çıkan ürün ve hizmetlerin toplum içerisinde paylaşılması, doğası gereği insanların din, dil, ırk, mezhep fark etmeksizin bir arada yaşamasını ve birbirlerine ihtiyaç duymasının zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal iş bölümü, literatür içerisinde modern dönemle birlikte ele alınan bir kavram gibi görünse de İslam geleneğinin ilk dönemlerinden itibaren ele alınan bir konu olmuştur. Hanefi mezhebinin en önemli simalarından ve mezhebin ravisi konumundan olan İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö.189/805) *el-İktisâb fîr-Rızkı'l-Müstetâb* isimli eserinde bu konuyu müstakil olarak ele alıp inceleyen ilk İslam âlimidir. İmam Muhammed, toplumsal iş bölümü konusunda; insanın sorumluluklarını, İslam toplumunun iktisadi açıdan

kalkınmasını, toplumsal düzenin tesis edilerek sosyal yaşamın düzenlenmesini ve bir arada yaşama tecrübesini oluşturacak esasları belirlemiştir. Birlikte yaşama tecrübesinin toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı rolü ve toplumda farklı grupların bir arada yaşamasına olanak sağlayan içeriği, çalışma hayatı ile doğrudan ilişkili olmuş ve İmam Muhammed de toplumsal düzenin toplumsal iş bölümüne dayalı bir yapıya sahip olduğunu savunmuştur. İmam Muhammed'e göre, toplum, insanların farklı işlevleri yerine getirdiği ve bu işlevlerin ortak amaçları gerçekleştirmek için koordinasyon içinde çalıştığı bir sosyal organizasyondur. Toplumsal iş bölümü ise birlikte yaşama tecrübesinin oluşmasına katkı sağlayan dinamik bir yapıyla toplumda farklı mesleklerin ve rollerin olmasına, insanların birbirlerine ihtiyaç duymasına ve insanların iş birliği yaparak toplumsal amaçları gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır. Bu çalışma, ilgili literatür eşliğinde İmam Muhammed'in toplumsal iş bölümü hakkındaki görüşlerinin İslam medeniyetinin birlikte yaşama tecrübesine katkılarını iktisadi açıdan ele almaktadır. Ayrıca İslam medeniyetinin birlikte yaşama tecrübesine katkı sağlayacak politikaların hangi esaslar üzerine inşa edilmesi gerektiğine İmam Muhammed'in görüşleri çerçevesinde cevaplar aramaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Toplum, Toplumsal İş Bölümü, İmam Muhammed, İktisat.

Bir Arada Yaşama Hukukuna Katkısı Bakımından Külli Kaideler

Dr. Öğr. Üyesi Fatma HAZAR
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
fhhazar@gmail.com

Özet

Kültürel farklılıklar ve mesafelerin aşılmasında ortak yaşama kültürünün zenginleştirilmesi önem arz etmektedir. Özellikle son yıllarda artan göçler dolayısıyla farklı kültürlerle karşılaşılması bir arada yaşama hukukunun gerekliliğini göstermiştir. Ancak farklı toplumlar ve ait oldukları kültürlerin çatışmasına sebep olabilecek pek çok engel (dil engeli, ekonomik problemler, eğitim düzeyi, toplumsal farklılıklar) bulunmaktadır. Bu gibi engellerin aşılmasında ülkemiz bağlamında düşünülecek olursa din önemli bir birleştirici unsur olarak öne çıkmaktadır. İslam kültür mirasında bir arada yaşamanın imkânına işaret edecek olumlu örnekler bulunmaktadır. Bu bağlamda tebliğin amacı geçmişteki dinî tecrübenin insanların dikkatine sunularak bir arada yaşamanın hak ve sorumluluklarının bilincinde bir toplum inşa edilmesine katkı sağlamaktır.

Bir arada yaşama kültürünün oluşturulmasında din önemli bir tutkal vazifesi görmektedir. Özellikle mültecilerin göç ettikleri toplumların yazılı ve örfî hukukuna uyum sağlamada dinî referansa sahip deneyimlerin örnekliği önemlidir. Bir arada yaşama deneyiminin hukuki bir temele inşa etmede külli kaidelerin önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda tebliğde nitel araştırma

yöntemlerinden doküman analizi ile İslam hukukunun temel kaynaklarından veriler toplanmıştır.

İslam medeniyet tecrübesinde bir arada yaşama hukukuna zemin oluşturabilecek en önemli hukuk metinlerinden birisi külli kaidelerdir. Bu kaideler toplumda uygulanagelen yazılı ve yazısız kurallardan müteşekkildir. Mültecilerle ve diğer farklı toplumlarla bir arada yaşamanın anahtarını oluşturacak ilkeler barındırmaktadır. Araştırmamızda özellikle örfe işaret eden "Âdet muhakkemdir.", "Örf ile tayin nass ile tayin gibidir.", "Örfen ma'ruf olan şey şart kılınmış gibidir." şeklinde ifade edilen kaidelerin, bir arada yaşama kültürüne katkısı bağlamında örfün, âdet ve uygulamaların toplumda kolektif şekilde oluşacak sözlü ve yazılı kurallara kaynaklık edebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Tebliğimizde külli kaidelerin bir arada yaşama bağlamında öne çıkarılmasının sebebi, dinî zemine sahip kuralların toplumsal birlikteliği daha kolay sağlayacağının düşünülmesidir. Din anlayışında birleştiren unsurların öne çıkarılması ile farklı kültür ve toplumlar ile bir arada yaşamanın ortak değerler etrafında bir araya gelinmesiyle mümkün olabilir. Tebliğde bahsedilen külli kaideler, İslam hukukunun teşekkülünde toplumu oluşturan tüm unsurların, kültür, gelenek ve âdetlerine dikkat edildiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla gerek pozitif hukukta gerekse yazılı olmayan örf, âdet gibi uygulamalarda toplumsal uzlaşmayı sağlayacak kâidelerin nazar-ı itibara alınması, farklı toplumların uyumuna ve bir arada barış ve uzlaşı içerisinde yaşamasına katkı sağlayacağı sonucu çıkarılabilir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Mülteci, Bir Arada Yaşama, Külli Kaideler, Örf.

مقاصد الشريعة الإسلامية وأثرها في التصدي لظاهرتي التعصب الطائفي والتمييز العنصري دراسة لغوية دلالية

الدكتور عبير سمير سعد
المجلس الأعلى للشئون الإسلامية - مصر
abeersamirsaad@gmail.com

الملخص

إن مقاصد الشريعة الغراء كنز ثمين لكل المسلمين، يستقي منها العلماء على مر العصور ما يقدمونه من علوم واجتهادات تواكب زمانهم، ومقاصد الشريعة الضرورية تعد الجوهر الحقيقي لصحيح الدين الذي يحترم النفس البشرية، ويحمي حقوقها الأساسية دون التمييز على أساس اللون أو العرق أو الدين؛ لانتماء الجميع من كل الأجناس والأعراق إلى أصل واحد.

يتناول هذا البحث توظيف منهج الدلالة اللغوية في التأصيل الدلالي لمقاصد الشريعة الإسلامية وعلاقتها بالمعاني والدلالات لظاهرة التعصب الطائفي والتمييز العنصري، وعلاقة هذا التأصيل بتحقيق التصدي لظاهرتي التعصب الطائفي والتمييز العنصري.

من خلال التأصيل اللغوي لمصطلحات: الظاهرة - التعصب الطائفي - التمييز العنصري، في محاولة لتتبع التطور الدلالي لهذه المصطلحات.

والتأصيل اللغوي لمصطلحات: مقاصد الشريعة - الكليات الخمس: حفظ: الدين - النفس - العقل - المال - العرض. في محاول لبيان المفهوم الدلالي لتلك المصطلحات في علاقته بالتصدي لظاهرتي التعصب الطائفي والتمييز العنصري. وهو يندرج تحت محور: "التعصب الطائفي والتمييز العنصري: مقاربات مفاهمية" واتبعت في ذلك المنهج الدلالي اللغوي والمنهج التاريخي.

وجاء البحث في مقدمة، وتمهيد وثلاثة مباحث، وخاتمة.

المقدمة: وفيها منهج الدراسة، وأهمية الموضوع، وإشكالية البحث، وخطته. ثم تمهيد: ويتناول نظرة تاريخية لمقاصد الشريعة، والكليات، وعددها، وترتيبها. ويليه المبحث الأول: ويتناول الدلالة اللغوية للحفظ والمنطلقات اللغوية والعقدية لمقاصد الشريعة الإسلامية. ثم المبحث الثاني: ويتناول دلالة مصطلحات: الظاهرة - التعصب الطائفي - التمييز العنصري وعلاقتها بمقاصد الشريعة الإسلامية. المبحث الثالث: دور تحقيق الحفاظ على مقاصد الشريعة الإسلامية في التصدي لظاهرتي التعصب الطائفي والتمييز العنصري. ويليه الخاتمة: وتشمل أهم النتائج والتوصيات التي وصلت إليها من خلال دراستي.

الكلمات المفتاحية: مقاصد الشريعة، الكليات الخمس، التعصب الطائفي، التمييز العنصري.

مفاهيم المجتمع والتعايش السلمي والمواطنة في العقيدة الإسلامية

أ. م. د. شافي جمعة الحلبوسي
ديوان الوقف السني المؤسسات الدينية إمام وخطيب جامع المدلل في الفلوجة - العراق
muhhyaldeen@gmail.com

الملخص

يعتبر مفهوم المواطنة من المفاهيم الحضارية التي أفرزها الفكر الحديث من خلال النتاج الفكري للإنسان، ومن خلال تراكم المنجزات الحضارية والتي ساهمت في رفع الإنسان وجعلته قيمة عليا بعدما غاب وغيب لفترات طويلة وتحت مسميات مختلفة. ولقد تطور مفهوم المواطنة مع تطور المجتمعات البشرية، وبدأت الجماعات البشرية التي تقوم تعاضد أفراد الجماعة الواحدة، لمواجهة التحديات التي قد تتعرض لها بالتكتل نظرا لشعور أفرادها بالحاجة إلا الآخرين، والعيش في جماعة ينتسب إليها. والمواطنة تتعدى العلاقات والروابط الاجتماعية كالعشائرية والمذهبية والقومية والعرقية والإثنية والدينية وغيرها، غير أن الفرد من حيث هو عضو في طائفة فهو موجود إذن في محيط يحيط به من جميع الجهات، وهذه الإحاطة الشاملة مفروضة عليه بصفة كيانية غير قابلة للنقاش، فهو الابن للطائفة كما هو الابن للعائلة، فالإنسان وفقا لذلك لا يختار طبيعة المجتمع الذي يولد فيه، أو نوع القومية التي ينتمي إليها، أو نمط الدين الذين يؤمن به، بيد أن انتماءه إلا هزب سياسي أو انتسابه إلى منظمة اجتماعية، أو انخراطه بنشاط جمعية ثقافية يأتي في سياق اختياره الذاتي، ورغبته الشخصية بعد أن يعتقد أن تلك النشاطات يمكنها أن تلبي جزء من طموحاته وتنسجم مع بعض ميوله وتطلعاته.

وأما المواطنة فالإسلام، فقد عبر عنها النبي صلى الله عليه وسلام بحب الوطن والارتباط به، بقوله لما هم بالخروج من مكة: (ما أطيبك من بلد وأحبك إلي، لولا أن قومك أخرجوني منك ما سكنت غيرك) وروي أنه عليه الصلاة والسلام نظر ذات مرة إلى جبل أحد فقال: (أحد جبل يحبنا ونحبه) مما يدلل على الارتباط الشعوري بالوطن وأهميته بالنسبة للإنسان.

فتنظر الشريعة الإسلامية للمواطنة على أنها تعبير عن العلاقة التي تربط الفرد المسلم بأفراد الأمة، كما تعبر عن العلاقة بين أرض الوطن ومن يعيشون عليها، سواء كانوا مسلمين أو غير مسلمين، وقد تجلى هذه المفهوم منذ نشأة الدولة الإسلامية في المدينة المنورة، وشكلت البداية لتعايش المواطنين من غير المسلمين مع المسلمين، وفق مبادئ الشريعة الإسلامية، لذلك أصدر النبي صلى الله عليه وسلم الوثيقة السياسية الأولى، المعروفة تاريخيا باسم (صحيفة المدينة) أو ما سمي في السيرة النبوية بكتاب النبي صلى الله عليه وسلم إلى أهل المدينة المنورة.

الكلمات المفتاحية: المجتمع، التعايش السلمي، المواطنة، العقيدة، الفكر الإلامي.

.

Bireysel ve Toplumsal Özgürlüklere Teolojik Bir Bakış: Mürcie Tecrübesi

Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
caglayanharun@gmail.com

Özet

İnsan, toplum içine doğar, orada gelişir ve üretkenlik seviyesine kavuşur. Onun her açıdan kendini gerçekleştirmesinde toplumun katkısı vazgeçilmezdir. Toplumun insana kazandırdığı nitelikler ise ancak özgür bir ortamda kendini gösterebilir. Bu bağlamda Müslüman düşüncesinde toplumsal yaşamın gerektirdiği şartları savunan görüşler içerisinde Mürcî yaklaşımın özel bir yeri vardır.

Mürcie, büyük günah işleyenlerin teklif karşısında durumlarına dair hükmün ahirete ve Allah'ın hükmüne bırakılmasını savunanlara denir. Onlara göre Allah'ın, cennet vadinden dönmesi hikmete uygun değilken cehennem tehdidinden vazgeçmesinde bir sıkıntı yoktur. Çünkü Allah'ın tehdidinden vazgeçmesi bir acizlik ve noksanlık değildir. Mürcie'ye göre küfürle birlikte iyi amel fayda vermediği gibi inanç varsa kötü amel de imana zarar vermez. Çünkü iman, salt tasdikten ibarettir. Mürcie'nin bireysel ve toplumsal açılardan takip ettiği özgürlükçü yaklaşım, onun iman-küfür, büyük günah ve amel-iman ilişkisi gibi konularda ifrat ve tefrite düşmeyerek daha sağlıklı bir dinî anlayışta karar kılmalarına zemin hazırlamıştır.

Müslüman toplum hayatına Mürcie'nin katkılarını genel

olarak hoşgörü ve özgürlükler bağlamında savundukları görüşler olarak özetlemek mümkündür. Bireysel ve toplumsal özgürlükler toplum düzeni ve bilimin gelişmesi için oldukça önemlidir. Bu yönüyle Müslüman zihniyetin öncelikli ilkelerinden olan sorumluluğun bireyselliği meselesi, Mürcî doktirinle teminat altına alınmıştır denilebilir. Mürcie, iman edenlerin iman etmek bakımından eşit olduğunu savunur. Dolayısıyla hiçbir Müslüman küfürle itham edilip imanı sorgulanamaz. Aynı şekilde hiçbir Müslüman haraç ve cizye gibi uygulamalarla ekonomik özgürlüklerinden mahrum bırakılamaz. Allah ve elçisine inandıkları sürece muhalif mezhep ve grupların varlığını sürdürmelerine imkân verilmelidir. Çünkü hiçbir ekol veya anlayış doğrudan Allah'ı temsil etmediği için kimsenin bir başkasını yargılama yetkisi bulunmamaktadır. Müslüman düşüncesine Mürcie'nin en önemli katkısı, muhtemelen İslam dinini hiçbir ırk ve medeniyetin tekeline bırakılamayacak ölçüde bir konumda görmesidir. Nitekim bu bakış açısı, ilk Müslüman toplumların içine düştükleri teo-politik ve sosyo-kültürel çekişmelerin zarar verdiği Müslüman düşüncesinin daha geniş ve kapsayıcı bir niteliğe kavuşmasına yardımcı olmuştur.

Tebliğde Mürcie'nin tarihsel olaylar neticesinde nasıl toplumsal bir zemin inşa ettiği delilleriyle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada metot olarak tümevarım yöntemi kullanılacak olup ulaşılan neticeler bağlamında konunun günümüz açısından ne anlam ifade ettiğine ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Mürcie, Büyük Günah, Birey, Toplum, Özgürlük.

الفهم المقاصديُّ لعلم الكلام الإسلاميِّ

الدُّكتورة نهى كمال سيِّد سليم
احث المجلس الأعلى للشؤون الإسلاميَّة جامعة القاهـرة - مصر
nohakselim2020@gmail.com

الملخص

• التَّعريف بالموضوع:
ورثت الأمَّة الإسلاميَّة تراثًا كلاميًا عظيما تنوَّعت أطره ومنطلقاته الفكريَّة بين منطلقات عقليَّة نقليَّة تقدِّم العقل على النَّصِّ، ونقليَّة عقليَّة تقدِّم النَّصَّ على العقل، وأخرى تدرء تناقض العقل والنَّقل، وتشير إلى تكاملهما، وليس تناقضهما. وفي ثنايا هذا الموروث الكلاميِّ الضخم ورثت الأمَّة الصراع الفكريَّ الَّذي تولَّد بين أهل الكلام عبر قرون طويلة انشغل خلالها المتكلِّمون بعالم الغيب على حساب على عالم الشَّهادة الَّذي طالما وجَّه الوحي عقول وقلوب المؤمنين به نحو التَّفكُّر والتَّدبُّر فيه، قال تعالى: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ (البقرة: ٤٦١)، وقوله تعالى: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ (آل عمران: ٠٩١)

• إشكاليَّة البحث:
القرآن الكريم هو المصدر الأوَّل للعقيدة الإسلاميَّة؛ حيث يحثُّ العقل ويدفعه دفعًا إلى التَّعرُّف على هذا الكون واكتشاف قوانينه. وقد كانت البداية الأولى للعلم مع علمائه الأوائل هادفة نحو درء الشُّبهات العقديَّة الَّتي جاءت نتيجة الاحتكاك بالأمم الأخرى الَّتي تنوَّعت دياناتهم واختلفت مناهجهم عن الإسلام، وكانت البدايات الأولى مثالية إلى حدٍّ كبير، حيث إنَّها تخلو من النزاعات الدَّاخليَّة بين الفرق الكلاميَّة المختلفة وتنصبُّ على الهدف وهو تناول مسائل العقيدة بالتَّوضيح والبيان ودرء الشُّبهات الَّتي يثيرها المخالفون لها. ولكن مع

تطوّر الزَّمن ودخول النِّزاع السِّياسيِّ كطرف موجّه للاختلافات الفكريَّة ظهر الشِّقاق بين أطراف الأمَّة وتحوَّل الخلاف الفكريُّ إلى تنازع مذموم فظهرت محنة خلق القرآن في عهد المأمون، وتوالت المحن والأزمات فيما بعد وظهرت الفرق المكفِّرة لبعضها بعضًا، وأصبح الاستبعاد والتَّمزُّق سمة لعلم الكلام المتأخِّر، والَّذي ابتعد تمامًا عن الهدف والمقصد الأوَّل الَّذي نشأ من أجله واحد من أجلِّ العلوم الإسلاميَّة وأكثرها فاعلية.

• أهميَّة البحث:
تأتي أهميَّة البحث في السَّعي نحو فهم مقاصديّ لعلم الكلام الإسلاميِّ فهمًا يُجمع ولا يُفرّق، بإعادة النَّظر إلى التُّراث الكلاميِّ من منظور استيعابيٍّ مقاصديٍّ يُركِّز على الهدف والغاية الَّتي سعى إليها كلُّ فريق، والَّتي كانت تسعى نحو الدِّفاع عن العقيدة وتثبيتها.

• هدف البحث:
يهدف البحث إلى إيضاح مواطن الاتِّفاق بين الاتِّجهات الكلاميَّة المختلفة من حيث المقصد ووحدة المبادىء العقديَّة الأساسيَّة داخل البنية الكلاميَّة.

Çağdaş Azerbaycan'da Mezhepler Arası İlişkileri Olumlu Yönden Etkileyen Unsurlar

Doç. Dr. Aslan HABİBOV
Azerbaycan İlahiyyat İnstitutu, Azerbaycan
aslanhabibov@ait.edu.az

Özet

Tarih boyu farklı dinler ev sahipliği yapan Azerbaycan, son olarak İslam dini ile tanışmış, halk gönüllü olarak yeni dini kabul etmiştir. İslam'ı kabulden sonra bile diğer bazı dinler bu bölgede mevcutluğunu sürdürmüştür.

Azerbaycan tarihine baktığımız zaman bu topraklarda yaşayan insanların ötekilere karşı son derece hoşgörülü davrandıklarını gözlemlemekteyiz. Başka dinlerin müntesipleri ve onların ibadet yerlerinin muhafazası bunun en güzel örneğidir.

Tarihte olduğu gibi çağdaş Azerbaycan halkı da hoşgörüsü ile ünlüdür. Ülkemizde herkes istediği dini ve mezhebi seçmekte, inancına uygun ibadet etmekte serbesttir ve hiçbir baskı görmemektedir.

Azerbaycan halkının ekseriyetini Şiî Müslümanlar oluşturmakla birlikte bu ülkede azımsanmayacak kadar Ehl-i sünnete mensup Müslümanlar yaşamaktadır.

Aynı ili, aynı köyü ve hatta aynı mahalleyi paylaşan bu insanlar, aralarında var olan inanç farklığını kesinlikle ihtilaf nedeni olarak kabul etmemekte, ortak noktalardan hareket ederek birlikte yaşamanın yollarını aramaktadırlar.

Azerbaycan'da birlikte yaşama kültürünün şekillenmesinde

temel etken İslam dinidir. Sürekli inananları vahdete çağıran İslam dini, Azerbaycan halkında da tarihte var olan hoşgörü kültürünün devamını sağlamıştır. Ülkemizdeki birlikte yaşama kültürünün şekillenmesinde diğer bir etken ise Ehl-i beyt sevgisidir. Hz. Peygamber'in ümmetine bıraktığı iki ağır emanetten biri olan Ehl-i beyt, mezhebinden asılı olmayarak Azerbaycan halkının her bir ferdi tarafından sevilmektedir.

Tasavvuf da Azerbaycan halkının birlikte yaşama kültürünün şekillenmesinin etkenleri arasındadır. Bilindiği gibi Ehl-i sünnet tarafından kabul gören tarikatların silsilelerinde Ehl-i beyt imamları bulunmaktadır. Son olarak çağdaş bu konuda Kafkas Müslümanları İdaresi ile Dini Kurumlarla İş Üzre Devlet Komitesi'nin çalışmalarını kaydedebiliriz.

Özetle tarihte olduğu gibi çağdaş Azerbaycan'da da İslam'ın farklı mezhepleri birlikte huzur ve barış içerisinde yaşamakta, aynı ibadet mekânını paylaşmakta, bu konuda herhangi bir sıkıntı yaşamamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Mezhepler, Ehl-i Beyt, Şiîlik, Ehl-i Sünnet

Birlikte Yaşama Tecrübesi Bağlamında Osmanlı Coğrafyasında Sünnî-Zeydî İlişkileri

Dr. Öğr. Üyesi Ümit ERKAN
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
umit.erkan@erdogan.edu.tr

Özet

Tarihten günümüze baktığımızda İslam Medeniyetinin ana omurgasını oluşturan mezheplerden biri de sünniliktir. Sünnilik çeşitli dönemlerde siyasi iktidarların da ana mezhebî kimliğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda kuruluşundan beri Osmanlı Devleti Sünniliğin yayılmasında ciddi katkıları olmuş, muhalif mezheplere karşı çeşitli dönemlerde farklı siyasi tavırlar almalarına sebep olmuştur. Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik tarafından temsil edilen Osmanlı Sünnî düşüncesinin temsil edilmesinin arka planında Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde veya etki alanında yaşayan farklı mezheplerdir. Safevî Devleti'nin Şiîlik propagandalarıyla başlayan Osmanlı Sünnî-Şiî ilişkileri, farklı coğrafyalarda Dürzîlik, Zeydîlik, Nusayrîlik, İsmaîlîlik gibi mezheplere karşı Osmanlı Sultanlarının ve Sünnî ulemanın Sünnîliği muhafaza etmesiyle farklı boyutlara varmıştır. Osmanlı Sünnîliğinin etkileşimde olduğu mezheplerden biri de Zeydiliktir. Osmanlı-Yemen ilişkilerine baktığımızda mezhep unsurunun önemli etkenlerden biri olduğunu ortaya çıkarmak araştırmamızın temel amacıdır. Zeyd b. Ali'nin Emeviler'e karşı isyanıyla başlayıp, Abbasiler döneminde çeşitli baskılara maruz kalmasıyla devam Zeydiyye mezhebi, Taberistan ve Yemen bölgelerinde devlet kuracak seviyeye gelmeleriyle

farklı bir seviyeye gelmiştir. Zeydiyye mezhebinde dinin asıllarından sayılan imamet düşüncesi etkileşimde oldukları devletlerle ilişkilerini derinden etkilemiştir. Bu bağlamda mücadelelerini sürdüren Zeydîler, Yemen'in 945/1538 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Osmanlı-Zeydî ilişkileri yeni bir boyuta taşınmıştır. Sık sık Osmanlı'ya karşı isyan eden Zeydîler, Osmanlı Devleti ile birçok çatışmaya girmiştir. Osmanlı Sünnî iktidarını kendi imamet esasına uygun bulmayan Zeydîler, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker çerçevesinde Osmanlı'ya karşı birçok cihad faaliyeti yürütmüştür. Birlikte yaşama tecrübesi bağlamında Sünnî Osmanlı iktidarı ile Zeydî ilişkilerini incelerken kullanacağımız aslî kaynaklar Osmanlı arşiv belgelerinden oluşmaktadır. Tarama yöntemiyle elde edilen belgeler özgün ve betimleyici bir şekilde ortaya konulmuş, bu alanda yapılan çalışmalarla da desteklenmiştir. Takip edilen bu yöntemle siyasî, itikadî ve toplumsal açıdan Osmanlı-Zeydî ilişkilerinin bilinmeyenlerinin ortaya çıkarılması araştırmanın önemine vurgu yapmaktadır. Belgeler üzerinden elde ettiğimiz verilerle Yemen Zeydîlerinin tavrı Sünnî halka ılımlı olsa da siyasî açıdan aynı tavır içinde olmadıkları görülmüştür. Osmanlı bölge idarecilerinin Zeydîlere karşı kötü muameleleri iki mezhep arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Osmanlı idarecileri tarafından Zeydî imamlığı ile ortaya çıkanların isimleri kaydedilmiş, isyan edenlere karşı gerekli tedbirler alınmış, kaleleri kuşatılmış, liderleri öldürülmüştür. Bu çerçevede belgelerden edindiğimiz bilgilere göre Zeydî liderlerin sahte mühürle para bastığı, nahiyelerdeki Osmanlı idarecilerini öldürdükleri, civar aşiretlerden yardım aldıkları, Şafii mezhebine mensup ahaliye zarar verdikleri, bir kısım Zeydîlerin ise padişaha itaat ettikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Sünnîlik, Zeydîlik, Yemen, Osmanlı Arşivleri.

Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme* Adlı Eserine Göre Büyük Selçuklu Dönemi Sünnî-Şiî Ayrılıkları

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KOÇAK
Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
ykocak@kastamonu.edu.tr

Özet

Tebliğimiz, Sünnî-Şiî ilişkilerini konu edinmektedir. İslam mezhepleri içerisinde en kalabalık nüfusu oluşturan bu iki fırkanın, tarihteki ilişkilerinin hangi boyutta ve düzeyde olduğu her daim ilgi odağı olmuştur. Bu iki fırkanın birbirleriyle olan ilişkileri asırlar boyu devam etmiştir. Bütün bu dönemleri bir çalışmada ele almak imkânsız olduğu için biz tebliğimizi Nizâmülmülk'ün (485/1092) *Siyâsetnâme* adlı eseri ile sınırlandırdık. Amacımız Sünnî-Şiî ilişkilerine doğrudan muhatap olan Nizâmülmülk'ün tecrübeleri çerçevesinde dönemin Sünnî ve Şiî mezheplerine mensup olanların iletişim boyutlarının hangi düzeyde olduğunu ortaya koymaktır. Bu anlamda Nizâmülmülk bize Büyük Selçuklu'da vuku bulduğunu belirten birçok örnek vermektedir. Asıl adı Ebû Alî Kıvâmüddîn (Gıyâsüddevle, Şemsülmille) Hasen b. Alî b. İshâk et-Tûsî olan Nizâmülmülk Ehl-i sünnet mezhebine mensuptur. *Siyâsetnâme*'sinin bir yerinde Türklerin Râfızîlere iş vermelerinin ayıplandığını ve onlara iş vermediklerinden ötürü onların, yani Türklerin hükümdarlıkları intizam üzere müreffeh bir seyir takip ettiğini belirtmektedir. Bu ve tebliğimizde sunacağımız diğer örnekler neticesinde Sünnîler ile Şiîlerin birbirleri ile

olan ilişkilerinde sürekli bir mücadele içinde olduklarını görmekteyiz.

Tarihin, geçmişi bu çerçevede yeniden inşası, onun tümüyle bir kurgu olduğu anlamına gelmemektedir. Zira tarihçinin dayanmış olduğu olgular bir hakikattir. Tarih de tarihçi ile bu olgular arasında kesintisiz bir etkileşim sürecini ifade etmektedir. Bu etkileşim süreci geçmişi her ne kadar bir bütün olarak birebir sunmasa da onun tümüyle edebî bir anlatım olduğu da iddia edilemez. Mezhepler siyasi, itikadi ve ameli gayeler doğrultusunda ortaya çıkmış beşeri oluşumlardır. İslam düşünce ekolleri olarak da anılan bu oluşumlar kendi dönemlerindeki siyasi, iktisadi, sosyal, coğrafi, tarihî ve kültürel şartların etkisinde teşekkül etmişlerdir. Bu ekolleri "doğdukları ortamı, doğuş sebeplerini, teşekkül süreçlerini, fikirlerini, mensuplarını, edebiyatını, yayıldığı bölgeleri, İslam düşüncesine katkılarını temel kaynaklardan hareketle zaman-mekân bağlamında ve fikir-hadise irtibatı çerçevesinde betimleyici metotla ve tarafsız gözle ortaya koymak" İslam mezhepler tarihinin genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nizâmülmülk, Siyâsetnâme, Sünnî, Şiî, Büyük Selçuklu.

Selefi Düşüncenin Birleştirici ve Ayrıştırıcı Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YALÇIN
Kayseri Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
ahmetyalcin@kayseri.edu.tr

Özet

Hz. Peygamber sonrasında Müslüman toplumun imâmet başta olmak üzere ortaya çıkan meselelere yoğunlaşması esnasında gelişen hadiseler, İslam düşünce tarihinde asırlarca süren tartışmalara ve ayrışmalara yol açmış, farklı düşünce biçimleri ve gruplaşmaları ortaya çıkarmıştır. İslam'ın yayıldığı coğrafyalarda tarihsel olarak mevcut bulunan sosyal, siyasi ve kültürel öğeler, Müslümanlar arasında kabul gören bu düşünce biçimleri ve anlayışlara farklı ölçülerde tesir ederek İslam mezhepleri olarak tezahür etmesinde rol oynamıştır. Sonuçta Hâricîler, Mürcîe, Mu'tezile, Şia ve Ehl-i sünnet gibi çeşitli kollara ayrılan itikadî İslam mezhepleri doğmuş ve her birinin temsilcilerinin gayretleri ile kendi edebiyatı oluşmuştur.

İslam mezhepleri arasında en geniş toplumsal tabana sahip olan Ehl-i sünnet, çeşitli zümrelerden müteşekkil bir üst kimlik durumundadır. Selefe ittiba etmek ve selef-i sâlihînin yolunda olmak, Ehl-i sünnet kesimlerce kabul gören ortak bir hususiyettir. En geniş anlamda akıl-nakil ilişkisi bağlamında takındıkları tutumları ile birbirinden ayrılan Sünnî kesimler içerisindeki Mâturîdîlik, bilgi kaynağı olma bakımından aklın fonksiyonunu ispat gayretinde iken Eş'arîlik, nakli geri plana bırakmadan akılla yorumlamak şeklinde usuller geliştirmiştir. Selefiyye ise, Allah'ın

sıfatlarını anlama hususundaki bazı konular hariç, Sünnî kelamî yaklaşımlardan uzaklaşmadıkları gerekçesiyle ayrı bir itikâdî yapı olarak değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla Ehl-i sünnet içerisindeki bir zümre olan Selefiyye, bir meselenin itikâdî esas kabul edilmesi için Kur'an ve Sünnet'te bulunmasını, bunların da ancak nasların beyanı ışığında anlaşılmasını gerekli görüp, akide mevzuunda akıl yürütmeye sıcak bakmamıştır.

Ashabü'l-hadis çizgisi ile başlayan, Hanbelî mezhebi ile sistemleşen, İbn Teymiyye ile meşhur hale gelen selefî düşünce; İslam'ın ilk neslini selef olarak niteleyerek, selefin yaşadığı dönemin din anlayışını merkeze almak suretiyle sahih İslam'ın ancak bu sayede anlaşılacağını savunanlarca ortaya konulan, esas itibarla Hanbelî kesimler ile özdeşleştirilen bir düşüncedir. 18. asırda yaşamış olan Muhammed b. Abdülvehhâb ile yeniden gündeme gelen Selefîlik düşüncesinin temsilcileri, öze dönme ve tarihsel süreçte vücuda gelen karışmalardan arınma iddiasını savunmaktadır. İlk bakışta cazip görünen bu söylemin, İslam toplumunun tüm farklılıklarıyla birlikte yaşamasına katkı sunmak adına Selefîlerin takındıkları tavırların ve benimsedikleri tutumun değerlendirilmesi, kayda değer veriler sunmaktadır. Selefî düşünce ikliminden gelen şahısların söylemlerindeki birleştiricilik/ayrıştırıcılık, sunacağım tebliğimin çerçevesini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mezhep, Hanbelîlik, Selefîlik, Tekfir, Birlikte Yaşama.

Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Müslümanlar ile Yezidiler: Midyat Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Yunus İBRAHİMOĞLU
Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
yunus.ibrahimoglu@sirnak.edu.tr

Özet

Asırlardan beri İslam dünyasının dikkatini çeken dinî topluluklarından birisi olan Yezidilerin/Ezidilerin, tevhid inancına sahip olmalarına rağmen gerek Melek Tavus hakkındaki düşünceleri ve gerekse Adeviye tarikatının kurucusu olarak bilinen Adî b. Müsâfir'in türbesi merkezli geliştirdikleri ve dinî bir inanç gibi benimsenen alışkanlıkları sürekli tartışma konusu olmuştur. Yaşadıkları coğrafyada farklı din ve kültürlerin etkisine de açık oldukları anlaşılan ve daha çok şifahî bilginin hâkim olduğu Midyat Ezidilerinin, bölgedeki diğer farklı din ve inançlardan olan topluluklarla olan iletişim ve etkileşimleri, aydınlatılmaya muhtaç konuların başında gelmektedir.

Araştırmaya konu olan Yezidilerin/Ezidilerin bilhassa Müslümanlarla aynı bölgede yaşamaları ve bunun beraberinde getirmiş olduğu sosyal ve ekonomik ilişkiler, onların İslam dini ile olan etkileşim sürecinin devam ettiğini göstermektedir. Buradan hareketle Mardin coğrafyasının dinî mozaiklerinden biri olan ve Midyat ilçesi ve köylerinde yaşayan Ezidilerin, Müslümanlarla birlikte yaşamanın gerekliliği üzerine geliştirmiş oldukları "Sünnet Merasimi ve Kirvelik" yöntemleri mercek altına alınacaktır.

Ezidi toplumunda oldukça önemli bir yere sahip olan ve

dinî uygulamalardan sayılan Sünnet, Müslümanlarla olan birlikteliklerinde önemli bir işlevi olan bir yakınlaşma aracına dönüştürülmüştür. Erkek çocukların sünnet ettirilmesi neticesinde ortaya çıkan Kirvelik müessesesi, Ezidiler tarafından zamanla Müslümanlara karşı kullandıkları bir kalkan olmuştur. Ezidilerin, Müslüman aileler ile kurmuş oldukları kirvelik bağı sayesinde Ezidi kızların Müslüman erkeklerle olası evliliklerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Böylece bir Ezidinin ancak bir Ezidi ile evlenebilmesi kuralı korunmaya çalışılmıştır.

Bizler de bu çalışmamızda sünnetten sonraki aşama olan ve bir ömür boyu süren aynı zamanda karşılıklı yardımlaşma ve desteği gerektiren kirveliğin Midyat Ezidileri ile aynı bölgede yaşayan Müslüman topluluğunun ilişkileri üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz. Özünde Ezidiler ile Müslümanlar arasında olası evliliklerin önüne geçmeyi hedefleyen bu uygulamanın uygulanabilirliğini ve amaçlanan hedefin ne oranda sağlandığı üzerinde durulacaktır.

Bir saha araştırması niteliğinde olan bu çalışmayla alakalı verilerin daha objektif olabilmesi için gözlem ve mülakat tekniğine başvurulacaktır. Bu bağlamda başta kalabalık bir nüfusa sahip olan Çayırlı (Kefnas) Köyü olmak üzere Oyuklu (Taka), Yenice (Xarabya) ve Güven (Bacine) köyleri araştırma kapsamına alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yezidiler/Ezidiler, Sünnet Merasimi, Kirvelik, Midyat.

Safevî İran'ında Haydarî-Ni'metî Çatışması

Arş. Gör. Zeynep Sena KAYNAMAZOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
zeynepsena@uludag.edu.tr

Özet

Farklı dinlere ve medeniyetlere beşiklik etmiş İran'da, tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi, halk arasında çeşitli sosyal, dinî, siyasal ve sınıfsal gruplaşmalar olagelmiştir. Farklılığın ve çeşitliliğin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bu ayrılıklar bazen dinî, bazen iktisadi, bazen de siyasi kökenli olarak ortaya çıkmıştır. Bu hususta net ayrımlar ortaya koymak güçtür çünkü gruplar kimliklerini inşa ederken, kendilerini *diğerlerinden* ayırmak için farklı görüşleri benimseyerek gelişmişlerdir. Safevîler döneminde var olan gruplardan en dikkat çekicisi ise uzun yıllar varlıklarını devam ettirebilmiş olan Ni'metî ve Haydarîlerdir. Safevîler döneminde İran'ı ziyaret eden seyyahlar bu iki grup arasında vuku bulan sokak dalaşlarından ve çatışmalardan sahneler aktarırlar. İran'ın bazı şehirleri ve kasabaları Haydarîhâne ve Ni'metîhâne adı verilen mahallelere ayrılmıştır. Örneğin 1571 yılında Tebriz'de dördü birine, beşi diğerine olmak üzere dokuz tane Ni'metî ve Haydarî mahallesinin olduğu ve aralarındaki düşmanlığın 30 yıldır devam ettiği zikredilmektedir.

Haydarî-Ni'metî çatışmasının kökeni hakkında çeşitli iddialar bulunmaktadır. Konu üzerine yapılan çalışmalarda en çok zikredilen ihtimal bu gerginliğin Kutbuddin Haydar'a mensup olan Şiî Haydariyye tarikatı mensuplarıyla, Şah Nimetullah-i Veli'nin takipçileri olan Sünnî Nimetullahî

tarikatı mensupları arasında neşet etmiş olabileceğidir. Bu noktada bahsi geçen tarikatların gerginliğin neşet ettiği dönemde İran'daki pozisyonlarını ve mezhebi aidiyetlerini incelemek gerekmektedir. Her ne kadar sıklıkla, ileriki dönemlerde bu çatışmanın dinî ve siyasî bir hüviyet taşımadığı yönünde iddialar olsa da özellikle Kurban Bayramı ve 'Âşûrâ merasimleri (10 Muharrem'de icra edilen Kerbelâ matemi) sırasında iki grup arasında yaşanan gerginlikler hakkında bize ulaşan kayıtlar, uzun süre boyunca dinî hüviyetin de korunduğunu göstermektedir.

Haydarî-Ni'metî gruplarını benzerlerinden ayıran şey, bazı çatışmaların Şah'ın ve seyircilerin huzurunda gladyatör-benzeri bir şekilde yaşanmasıdır. Seyahatnameler Nısf-i Cihân meydanında, devletin kontrolü altında gerçekleşen çatışmalardan bahsetmekte, Şah'ın ve özel davetlilerin de izleyici olarak hazır bulunduğunu aktarmaktadır. Bu bakımdan Haydarî-Ni'metî çatışması halk arasında yaşanan gruplaşmaların yönetimler tarafından nasıl kullanıldığını göstermesi bakımından çarpıcıdır. Bu çatışmalar yoluyla mevcut memnuniyetsizlikler yönetime değil, bir diğer gruba yönlendirilmekte ve öfke kontrol altına alınmaktadır. Bu çalışma Haydarî-Ni'metî gruplaşmasının mahiyetini ve içinde bulundukları toplumda yarattıkları etkiyi incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Safevî Devleti, Şîa, Ehl-i sünnet, Haydariyye, Ni'metiyye.

Siyasetin ve İtikadî Mezheplerin Bir Arada Yaşama Kültürüne Etkileri: Bağdat Örneği

Arş. Gör. Mustafa KARATAY
Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
mustafakaratay1988@gmail.com

Özet

Medeniyetlerin hayatta kalması ve değişik kültürlerle temas hâlinde olması sosyal hayatın gereksinimlerindendir. Ancak sosyal hayatın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi de belli başlı şartlara bağlıdır. Bu şartlardan önemli olarak zikredebileceğimiz, siyasetin ve itikadi mezheplerin çabaları, sosyal hayat içerisinde dili, dini, ırkı ve kültürü farklılık arz eden bireylerin bir arada yaşamasında önemli bir etken olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmada da toplumların bir arada yaşamasında önemli bir etken olan siyasetin ve itikadî mezheplerin Bağdat şehrinde bunu nasıl sağlamaya çalıştıkları ele alınacaktır. Ayrıca Bağdat şehrinin konu açısından tesadüfi olarak seçilmediği bu şehrin kuruluş amacının aslında insanlara müreffeh bir yaşam sunmak için kurulduğu tespit edildikten sonra kuruluşundan itibaren itikadî mezheplerin bir arada yaşayarak bölgede toplumsal huzura vermiş oldukları destek üzerinde durulacaktır. Kelam ilminde bu tarz çalışmaların çok az olması konuyu daha kıymetli hale getirmektedir. Ayrıca siyasetin ve itikadî mezheplerin bir arada yaşama tecrübesinde aslî unsur olup olmadığı dikkatli bir şekilde ele alınıp kritiği yapıldığından, literatüre de bu anlamda bir katkı sağlayacağı da düşünülmektedir. Bu konu bağlamında yapılan çalışmaların çok az olması

çalışmaya özgünlük katmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ile hem kelam hem de mezhepler tarihi alanında yapılacak olan diğer araştırmalara da katkı sağlanması düşünülmektedir. Çalışma yazılırken bu kapsamda yazılmış olan, alan ile ilgili ana kaynaklar titiz bir şekilde incelenmiş olup konunun tarihî bir yanının da olması hasebiyle İslam tarihî kaynaklarından da istifade edilmiştir. Ayrıca konuya katkı sağlayacağı tespit edilen ikincil kaynaklarda bu çalışmamızda kullanılarak çalışmanın hem kaynakça yönünden zengin olmasına hem de çalışmada hedeflenen amacın gerçekleşmesine katkı sağladığı gözlenmiştir. Çalışma Bağdat şehrinin kurulmasıyla beraber itikadî mezheplerin birbirleriyle olan diyalogları neticesinde toplumda bir arada yaşama kültürüne olan katkılarını kapsamaktadır. Çalışmanın nihayetinde ulaşılan sonuçlara baktığımızda, Bağdat şehrinin kurulum aşaması tesadüfi olmadığı, bizzat Abbasi Halifesi Ebû Ca'fer el- Mansûr (136-158/754-775) tarafından 145/762 yılında kurulan bu şehrin yerinin tercihinde çok titiz davranıldığı, iklimi, konumu ve ekonomik imkânlara da oldukça elverişli olan bu bölgeyi seçmesiyle toplumsal birlikteliği sağlamak istediği gözlenmektedir. Ayrıca Bağdat'ın coğrafi koşullar açısından sıcak bölgede bulunması, göç yolları üzerinde olması, su kaynaklarına yakınlığı gibi sebeplerden dolayı müreffeh bir ortam sunması, toplumların bir arada yaşamasına olanak sağlarken, birçok ilim adamının da bölgeye akın etmesine ve ilmî çalışmaların hız kazanmasında etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu da itikadî mezheplerin bu bölgede doğmasında ve fikirlerinin gelişmesinde önemli bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mu'tezîle, Eş'arîlik, Hanbelîlik, Mezhep, Abbâsîler, Bağdat, Büvehîler, Siyaset, Ehl-i sünnet, Şîa.

Birlikte Yaşama Kültürünün Dinamiklerinden Îsar Hasletine Tasavvufi Bir Yaklaşım

Doç. Dr. İdris TÜRK
Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
idrist@pau.edu.tr

Özet

İslam'ın İslam'ın itikadî esaslarına inanmak ve amelî yükümlülüklerini yerine getirmek, kişinin rızâ-i ilâhiyi ve cenneti kazanmaya yönelik temel kulluk görevleridir. Bu anlamda Müslüman, bir ibadeti yalnızca Allah emrettiği için yapar yahut bir davranıştan temelde Allah yasakladığı için kaçınır. Bununla birlikte emir ve yasaklarda, insanların onları kabullenmesini kolaylaştıran pek çok dünyevî hikmet de mevcuttur. Bu hikmetler bireysel yahut toplumsal nitelikte olabilir. Örneğin oruç, sağlıkla ilgili faydalar içerirken zekât toplumsal bir dayanışmadır. Aynı şekilde içki içmemek, sağlığımızı korumamıza vesile olurken; haram yememek ise toplumda güvenin tesisine katkılar sağlar.

Öte yandan insanı bütüncül olarak inşa eden İslami öğretiler de iman ve ibadetlerle sınırlı kalmamıştır. İslami kurallar içerisinde insanın huzurlu bir vasatta ve güven içinde yaşayabilmesi için de pek çok toplumsal kurallar vazedilmiştir. Bu itibarla İslam, insanın diğer insanlarla olan münasebetleriyle ilgili sağlam tedbirler de almıştır. Dahası bunlar kulluğun gereği kabul edildiğinden, uymayanlara yönelik birtakım müeyyideler koymuştur. Yani İslam sadece ahirette değil dünyada da insanı, diğer

insanlardan gelebilecek zararlara karşı -Allah'ın hukuku kapsamında- korumayı hedeflemiştir. Bu tabloda kişi örneğin yalan söylemek, iftira atmak ve haksız kazanç elde etmekle hem kendisinin de bir parçası olduğu toplumdaki ahengi zedelemiş hem de günah işlemiş olmaktadır. Öte yandan toplumsal huzura vesile olan paylaşmak, komşusunu gözetmek, sıla-i rahim yapmak ve büyüklerine hürmet gibi pek çok davranışla hem kendine güven iklimi oluşturmakta hem de sevap kazanmaktadır.

Birlikte yaşama kültürümüze katkı sağlayan İslami ilkelerden bir tanesi de îsar hasletidir. Kendisi ihtiyaç içinde olduğu halde din kardeşinin nefsini kendi nefsine tercih etmek şeklinde izah edebileceğimiz bu kavram, kişide, diğerkâmlık, empati, paylaşma, cömertlik ve kanaat gibi güzel vasıfların gelişmesine katkı sağlar. İsar, genel geçer bir paylaşma olmaktan öteye zirve bir vasıf olduğundan, ruhsatlardan ziyade azimete sarılan tasavvuf ehlinin dikkatini çekmiştir. Ebû Hüseyin Nûrî (v. 295/908) ile birlikte tasavvufi eğitimde öne çıkan îsar, böylece nefs terbiyesi aracı olarak da kullanılagelmiştir. Buna göre îsar ehli, hem nefsinin taşkınlıklarından kurtularak insan-ı kâmil olma amacına yaklaşacak hem de toplumdaki paylaşma ve kardeşlik ruhuna katkı sağlayacaktır. Çalışmamızda öncelikle, îsarın İslami dayanakları kısaca ortaya konulacak; sonra da tasavvufi çevrelerin bu ilkeye verdiği önem ve örnekler ekseninde îsarın birlikte yaşama tecrübemize katkısı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Îsar, Nefs Terbiyesi, Cömertlik.

التجربة الصوفية مدخلًا للتعايش الإنساني بين المجتمعات في الحضارة الإسلاميةِ

د. محمد محمد عمر دنش
امدرس الفلسفة الإسلامية بكلية دار العلوم جامعة القاهرة - مصرر
abodanash@gmail.com

الملخص

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على أشرف المرسلين، سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين، وبعد: فلطالما كانت مسألة الاجتماع الإنساني وما يلزم عنه من تفاعل وتعايش وتواصل وما يجب له من تنظيم وتقعيد ورعاية مثار عناية العقل البشري واهتمامه منذ وجوده على الأرض، ووقعت هذه القضية -أيضًا- موقعًا أصيلًا في كافة الشرائع السماوية، بما سنته من شرائع وأحكام وآداب تحفظ على الاجتماع البشري مقوماته وتحقق غايته وتضمن له بقاءه وتحضره، فإنما جعل الله الناس شعوبًا وقبائل لتحقيق هذه الغاية الأسمى من الاجتماع البشري في تحقيق التعارف والتعايش وتحقيق صلاح البشرية وواجب الاستخلاف في الأرض وإعمارها.

لقد أَلحَّت فكرة الاجتماع البشري والتعايش الإنساني طويلًا على أذهان المفكرين والفلاسفة في مختلف عصورهم، ونشدوا قيام مدينة فاضلة بمختلف الفضائل العملية والنظرية، يتحقق فيها الكمال الإنساني والسعادة التامة، بعيدًا عن الشرور والرذائل ونواقض العمران البشري، وخاضوا غمار البحث في ذلك عمليًّا ونظريًّا، وتعددت لديهم المناهج وتنوعت نظريات الاجتماع الإنساني وفلسفة السياسة المدنية وسبل التعايش والتواصل؛ ومن هنا كان التعايش الإنساني والاجتماع البشري محطَّ أنظار المفكرين والمصلحين في كلِّ عصر، وكان الدينُ السماويُّ في شتَّى شرائعه مرتكزًا على دعوة تواصلية تعارفية أخلاقية بالأساس، تؤصِّلُ في الإنسان نزعةَ الخير والفضيلة، وتُجنِّبه كلَّ شرٍّ ورذيلة.

من بين هذه التجارب الإنسانية في الاجتماع البشري والتعايش بين الشعوب والمجتمعات تأتي التجربة الصوفية الروحية كواحدة من أجلى صور الصفاء

النفسي والكمال الأخلاقي والمحبة والسلم الاجتماعي، بما تتضمنه من نزعة إنسانية واضحة، مؤسسة على قواعد الجمال والمحبة والسلام والتواصل الإنساني المشترك مهما اختلفت الأجناس والأعراق والأعراف والأديان، فهي نزعة إنسانية عامة تجمع المتفرق وتوحد المختلف، بما ينطوي عليه من إدراك جيد لحقيقة الوجود الإنساني والغاية من تنوعه واختلافه وضرورة اجتماعه.

وكذلك ما عبر عنه التصوف الإسلامي واقعيًّا عبر تاريخه الطويل من تجارب عملية مميزة في الاجتماع الإنساني، مما جاء في الطرق الصوفية، وما بثوه فيها من آداب ومعاملات وأسس للتعايش والتعارف بين الشعوب والمجتمعات على أكمل صورة للأخلاق الإنسانية والمجتمعات الفاضلة؛ مما يدعونا لإعادة النظر إلى هذه التجربة الصوفية من منظور الاجتماع البشري والتعايش الإنساني، بعرض مقومات هذه التجربة وعناصرها الذاتية التي تضمن أكمل صور للتواصل الإنساني والعيش المشترك؛ محاولة لإصلاح الواقع المعاصر.

من هنا تأتي فكرة هذا البحث وأهميته، فهو محاولة لقراءة التجربة الصوفية في التراث الإسلامي الممتد وواقع الطرق الصوفية من منظور التعايش الإنساني والاجتماع البشري، باستخراج أهم مقومات هذه التجربة وعناصرها الذاتية المؤسسة على قيم المحبة والجمال والخير والسلام؛ مما يشكل صورة فريدة من صور الحضارة الإنسانية وأكمل مظاهر العيش الإنساني المشترك في الحضارة الإسلامية، بما يمكن استخلاصه من هذه التجربة والإفادة منه في واقعنا المعاصر في الوصول بالإنسانية إلى أكمل طرق التواصل البشري والتحضر الإنساني.

وبذلك يحاول البحث طرح عدد من التساؤلات المهمة والإجابة عنها؛ مثل:
- ما المراد بالتجربة الصوفية في الفكر الإسلامي، وما أهم العناصر والقيم التي تقوم عليها؟
- ما أهم عناصر الاجتماع البشري والتعايش الإنساني في التجربة الصوفية؟
- كيف عبرت التجربة الصوفية عن حقيقة الوجود الإنساني واجتماعه وتعايشه؟
- كيف عبر الصوفية واقعيًّا في تجاربهم العملية وطرقهم الصوفية عن حقيقة التعايش الإنساني؟
- كيف يمكننا الإفادة من التجربة الصوفية الإسلامية في واقعنا المعاصر في تحقيق كمال الاجتماع الإنساني والعيش المشترك.

وبعد، فلا يخفى حال البشرية اليوم بما تنطوي عليه من صراعات مادية وتشرذم اجتماعي وسياسي لهو أبعد ما يكون عن روح التعايش الإنساني والمقصد من وجود الإنسان ومطلب الشرع والعقل منه، فما أشد الحاجة إلى إعادة طَرق هذا السبيل الذي سلكه المفكرون والفلاسفة والمصلحون في بحثهم الاجتماعي والأخلاقي، واستحداث التجارب الصحيحة للعمران البشري، وإيجاد كافة السبل للعيش المشترك؛ وذلك للتقدم نحو المستقبل بتحقيق المقصد الأسمى للوجود الإنساني وضمان الخير والسلم للجميع.

الكلمات المفتاحية: التجربة الصوفية، التعايش الإنساني، الحضارة الإسلامية.

İslam'da Sufiliyin Dirçəlişi

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Reyhan DADAŞOVA
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu, Azərbaycan
reyhandadash72@gmail.com

Xülasə

İslam dininin ayrılmaz hissəsi olan dünyəvi səma dinlərinin heç birində tayı-bərabəri olmayan yüksək biliyə, əxlaqa və intellektual səviyyəyə malik, Xristian cəmiyyətlərindəki ortadoksallar (məsləyində sabit və ardıcıl olan) sufi (ərəbcə-təsəvvüf) təriqətinə və onun cərəyanlarına (300-dən çoxdur), budaqlarına, hətta məşğələlərinə və inamına biganəlik göstərirlər.

XIX əsrə qədər və ondan sonra fəaliyyətində qeyri-ilahiyyatçı olan bu cərəyanlar, təmayülçülər, sufiliyi İslamda dirçəliş "islahatçı" kimi təsvir etməyə səy göstərmişlər. İdeya-siyasi konsepsiyalarında bilərəkdən bu problemə "təməlçilik" və "islamçılıq" amili kimi yanaşırlar.

İslam dini yarandığı gündən çox ağır və əzablı yollardan, sədlərdən, ona qarşı aparılan çoxsaylı daxili və xarici metodlarının tətbiqi mərhələlərindən keçməli olmuşdur. Məqsədimiz indiki mərhələdə islam dininə qarşı hərtərəfli və məqsədyönlü mübarizə aparmaqda olan səmavi dinlərin istiqamət yollarını açıb təhlil etmək deyildir. Haqqında söhbət aparılan sufi birliyin - qaradaşlığın yaranma qanunauyğunluqlarını, prosessin spesifikliyini, keçilmış ağır, mürəkkəb mərhələləri təhlil etməklə

yanaşı inkişaf xüxusiyyətlərini araşdıraraq İslam dininin fəaliyyəti, tarixiliyi və siyasi şəritin yetişmə problemlərini süzgəcdən keçirməkdir.

Sufilər İslamın ülvi mənəvi və maddi dəyərlərinə, əxlaq kateqoriyalarına və konsepsiyalarına diqqəti yönəltməklə Allaha qəlbən yaxınlaşmağın və ürəkdən qovuşmağın yollarını arayıb insanlara göstərməkdir. Onlar mömin ümməti arasında özlərini, tərki-dünyalığa, vahidliyə, ibadətə və təlimlərə həsr etmiş böyük insani keyfiyyətə malik olan seçilmələr-şəxsiyyətlər kimi meydana çıxdılar. Bu insanlar "həqiqətlər həqiqətini"–Allaha-təbarəkə və təalanı, haqqı dərkinin mümkünlüyünün çox çətin, keşməkeşli sədlərdən keçməyin xüsusiyyətlərinin mümkünlüyü fikrini söyləyir. Onları mənəvi kamillik pilləsinə qalxmağın imkan və imkansızlığın dərəcələrini öyrətmiş, tərkidünya həyat tərzi dərslərinin üsullarını-metodlarını hazırlamışlar.

Sufiliyin bugünkü günə qədər gəlib çıxması, yaşaması, yaratması və möhkəmlənməsi üçün, təəccüblü olsa da çox ciddi sosial bazası və şəraitdən asılı olaraq islan dini çərçivəsində istənilən dövrdə, istənilən mövqedə durmaq qabiliyyətinə malikdir.

Açar Sözlər: İslam, Sufilik, Tərkidünya, Əxlaq, İnsan, Din.

Bəktaşilikdə Birgəyaşayış Ənənəsi

Emin ORUCOV
AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun dissertantı, Azərbaycan
eminorucov@ait.edu.az

Xülasə

Qədim kökləri, uzun və keşməkeşli tarixi olan, çoxşaxəli mədəniyyətə malik bəktaşilik təriqəti yayıldığı ərazilərdə (əsasən, Anadolu torpaqlarında, habelə ətraf ölkələrdə) daim birləşdirici, müxtəlif etnik icma və azlıqların birlikdə yaşamasını təşviq edən ictimai-mədəni həyat tərzi formalaşdırmışdır. Bu təriqət, eləcə də fərqli düşüncələrə, inanclara mənsub olan insanların bərabər şəkildə sülh, əmin-amanlıq mühitində ömür sürməsini tövsiyə etmiş, buna şərait yaratmışdır. Bu ənənənin gerçəkləşməsinə təkan verən amillərdən biri də, şübhəsiz, Bəktaşi təriqətinin dini düşüncəsi olmuşdur. Təriqətin banisi Hacı Bəktaş Vəli "Bir olaq, iri olaq, diri olaq" şüarını məqsəd kimi irəli sürmüş və onun ardıcılları olan bəktaşilər də bu istiqaməti qəbul etmişlər. Bəktaşilər İslam dinini, həmçinin digər düşüncə sistemlərini mənimsəyənlərə, xristianlara və yəhudilərə, başqa dinlərdən, millətlərdən olanlara qarşı münasibətdə həmişə tolerantlıq göstərmiş, birgəyaşayış mühitini gücləndirməyə, inkişaf etdirməyə çalışmışlar. Hacı Bəktaş Vəlidən üzü bəri bəktaşilikdə xüsusi şövqlə təbliğ edilən insan sevgisi, bütün bəşərəriyyətin qardaşı olmaq prinsipi təcrübədə, praktik müstəvidə əyani nümunə kimi qarşımıza çıxır. Bu birgəyaşayış mühiti əsrlərboyu sarsılmamış, Anadoluda, Balkan yarımadasında və təriqət nümayəndələrinin yaşadıqları bütün ərazilərdə dövrümüzədək öz varlığını, dinini, ictimai, tarixi ənənəsini qorumuşdur.

Müasir dövrdə Anadolu torpaqlarında azlıq halında yaşayan bəktaşilərin birgəyaşayış ənənəsi onların sünni məzhəbindən olan çoxluqla münasibətlərində aydın şəkildə üzə çıxır. Ələvi-bəktaşi icmasının, onların yaşayış məntəqələrinin digər məzhəb və təriqət nümayəndələrindən kəskin surətdə təcrid olunmaması; bu təriqətin ibadət ocaqları olan cəm evlərinin ənənəvi məscidlərlə yanaşı mövcud olması; məişət şəraitində, o cümlədən, təhsil, səhiyyə, ictimai və mədəni fəaliyyət sahələrində bəktaşilərin heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmamasından xəbər verir. Həmçinin özlərinin də bütün etnik və dini qruplara qarşı hər zaman Hacı Bəktaş Vəli prinsipləri əsasında sevgi və hörmətlə, tolerantlıqla yanaşması birgəyaşayış mühitinin, birgəyaşayış şüurunun açıq-aydın, fundamental örnək nümunələridir.

Hacı Bəktaş Vəliyə aid edilən əsərlərdə, eləcə də sonrakı bəktaşi rəhbərlərinin görüşlərində, "Ərkanamə" adlı mətnlərdə insanlara hər bir şəraitdə məzhəbçilik, təriqətçilik, irqçilik kimi ayrı-seçkilik şüurundan uzaq durmaq tövsiyə edilmişdir. İnsanların qardaşlıq düşüncəsi daxilində etnik, dini və digər əlamətlərindən asılı olmayaraq, bir-birlərinə sevgi, mərhəmət, ədalət və tolerantlıqla yanaşıb, birlikdə sülh şəraitində yaşamaqlarının əhəmiyyəti vurğulanır.

Bəktaşilik təriqətinin ədəbiyyat müstəvisində formalaşmış qolu–bəktaşi poeziyası belə bir birgəyaşayışın vacibliyini bildirən poetik nümunələrlə zəngindir. Xüsusilə də Yunus Əmrənin məşhur "Yaradılanı sevərik Yaradandan ötrü" misrası öz qısalığı, lakonikliyi ilə insana olan dərin məhəbbəti, ilahi sevgi əsasında təşəkkül tapan birgəyaşayış şüurunu aydın şəkildə ehtiva edir.

Açar sözlər: Bəktaşilik, Ərkanamə, Anadolu, Birgəyaşayış.

The Social Meaning of Indonesian and Arabic-Islamic Literary Texts: An Interpretive Cultural Study

Prof. Moh. PRIBADI
Adab and Cultural Sciences Faculty Islamic State University
Sunan Kalijaga Yogyakarta, Indonesia
195801181994031001@uin-suka.ac.id

Abstract

The purpose of this study is to explore the social and cultural meanings of the literary texts of the Arabic proverbs and the Indonesian ones, which have a message and meaning that is balanced with Arabic-Islamic literary texts. To explore this meaning, the researchers took two ways. First, examining Indonesian literary texts and contrasting them with Arabic texts which have a balanced meaning and appropriate social meanings, then using an interpretive approach to understand social and cultural discourses. In this way, the study provides a balanced interpretive meaning between the literary texts, which serves as a giver of understanding in the community related to the context of social messages conveyed by literary texts, even though the language symbols used have different meanings, and the texts are in line with the meaning of the Quran.

Keywords: Social interpretation, Indonesian literature, Arabic literature.

Nizami Gəncəvi Yaradıcılığında Kamil İnsan Obrazı İslami Anlayışlar Kontekstində

Xəyalə HÜSEYNOVA
AMEA Gəncə Bölməsi Nizami Gəncəvi Mərkəzi, elmi işçi, Azərbaycan
x_genceli@yahoo.com

Xülasə

Allahu Təala (c.c) dünyanı yaradanda onu insanla bəzədi. Lakin əsrlərin girdabında, necə oldusa, insan öz mahiyyətindən aralı düşdü, nadanlaşdı. Bunları görüb mənən əzab odunda qıvrılan Nizami Gəncəvi qarşısına insanı özünə – cövhərinə qaytarmaq məqsədi qoydu. Fələyin çərxinin dönmə istiqaməti ilə razılaşmayan şair öz humanist duyğularını, ürək ağrıları ilə müdrikliklə yoğrulmuş, dərin fəlsəfi mənalı misralarla, bitkin məzmunlu poemalarla, ibrətamiz kəlamlarla ifadə edərək, insanın özünə, mahiyyətinə dönüş yolunaməşəl oldu, onu aydınlaşdırıb işıqlandırdı. Şair insanın ağlını kölgələyən bəd əməllərə yalnız söz vasitəsilə təsir etmək mümkün olduğunu görürdü. Şair bu qənaətdə idi ki, insanı mənən kamilləşdirmək mürəkkəb və çətin bir prosesdir. Bunun üçün hər kəs öz qüvvəsinə inanmalı, öz mayasının təmizliyini bilib, öz mahiyyətinin axtarışına çıxmalıdır. Təbiəti, cəmiyyəti, ətraf aləmi diqqətlə öyrənməli, həyata açıq gözlə baxmağı, özünün bəsirət gözünü açmağı və açıq tutmağı bacarmalıdır. Şairə görə, insan daimi təkamül yolunu izləməklə kamilliyə çata bilər. Təsadüfi deyildir ki, söz sənətinin sehrində kamillik zirvəsinə yüksələn mütəfəkkir sənətkar özünü "Qeyb aynası" adlandırır.

Nizaminin dini və irfani görüşlərini obyektiv şəkildə dəyərləndirmək üçün təsəvvüf və İslam fəlsəfəsi dərindən öyrənilməlidir. Yalnız o zaman onun "bədii qeyb" aləminə

daxil olmaq, onun mütləq həqiqətinin özünü (mahiyyətini) üzə çıxarmaq və bu zəngin xəzinədən bəhrələnmək mümkündür.

Hansı mənbə və fəlsəfəyə mənsub olmasından asılı olmayaraq, Nizami öz yaradıcılığı ilə böyük bir insan fəlsəfəsi yaradıb. Bu fəlsəfə azad insanın fəlsəfəsi, yəni paklaşmış, kamilləşmiş ruha malik insanın fəlsəfəsidir. Bu insan özünü onu dünyaya bağlayan bütün zəncirlərdən azad edib, nəfsini heçə endirib, ruhunu zirvələrə ucaltmaq misiyasını müvəfəqiyyətlə başa vurmuş insandır.

Açar Sözlər: Nizami Gəncəvi, Kamil İnsan, Din, İrfan.

Nizami Gəncəvinin Əsərlərində Bəşəri Dəyərlər, Birgəyaşayış və İnsan Konsepsiyası: Tarixi Gerçəkliyin Bədii Təzahürü

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Əlimuxtar MUXTAROV
AMEA gəncə bölməsi Nizami Gəncəvi Mərkəzinin Direktoru, Azərbaycan
nizamicenter1141@gmail.com

Xülasə

Nizami Gəncəvi ömrüboyu dövrün mühüm ədəbiyyat, mədəniyyət məkəzlərindən olan Gəncədə əsilli-nəsilli türk ailəsində dünyaya gəlmiş, burada böyüyüb boya-başa çatmış, söz sənətinin incilərindən olan "Xəmsə" sini qələmə almış və bu şəhərdə də dünyasını dəyişmişdir. Məzarı-məqbərəsi bu gün də nəinki Azərbaycan vətəndaşlarının, dünyanın bütün xalqlarının gəlib ziyarət etdiyi müqəddəs bir məkandır.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığının başlıca mahiyyəti insandır, insanlığa sevgidir. Dahi Azərbaycan mütəfəkkiri əsərlərində dilindən, dinindən, irqindən aslı olmayaraq bütün insanlığı qucaqlamış, onlara əbədi sevgi bəsləmişdir. Nizami Gəncəvi elə bir bəşəri insan olmuşdur ki, dünyanın bütün xalqları özünü onun əsərlərində tapa bilir, görə bilir ki, bu da daha çox böyük Azırbaycanlının mənsub olduğu türk boyundan və məkan qurduğu Azərbaycan diyarının, cəmiyyətinin tolerantlığından, multikultural ənənələrə malik olmasından irəli gəlir.

Nizami Gəncəvi böyük elm adamıdır, böyük sənət adamıdır, böyük insanşünasdır. Nizami istər özünəqədərki, istərsə də özündən sonrakı ədəbiyyata elə bir nəfəs, elə bir fikir, elə bir

anlam gətirib ki, insan öz ucalığını, böyüklüyünü dərk etsin. Onun təsvir etdiyi hekayələr, yaratdığı obrazlar, epizodlar hamısı insanı insan olmağa, insanlığın mahiyyətini anlamağa istiqamətlənmişdir.

Məhz bu kontekstdən yanaşaraq deyə bilərəik ki, Nizami Gəncəvi yaradıcılığı şeiriyyətdən ibarət olmayan əbədi bir insannamədir. Əlbəttə, "Xəmsə" sinə daxil olan məsnəvilərində yaşadığımız dünyanı hər birimizin ortaq keçinə biləcəyimiz yuvaya çevirməyi hədəfləyən fəlsəfəsi, barış, sevgi, qardaşlıq, irqindən, dilindən, dinindən aslı olmayaraq bütün bəşəriyyəti qoynuna almasının nəticəsidir ki, "Sirlər Xəzinsəsi" məsnəvisinin 17-ci məqalətində- "Pərəstiş və təcrid haqqında" olan bölümdə yazır: Zəncidən atası soruşdu: -"Niyə gülürsən?, Sənin kimi üzü qara ağlamalıdır".

Uşaq cavab verdi: -"Dünyadan ümidsiz olduğum üçün".

Verilən dialoqa və mükalimədə qoyulan problemə dünya vətəndaşı Nizami Gəncəvinin münasibəti isə belədir.

"Qara üzlünün gülməyi təəccüblü deyil, Çünki qara bulud özündə şimşək saxlamır.

... Bir halda ki, Sən bu bağlı şəhərə aludə deyilsən, Şimşək ol və bütün aləmə gül".

(Mənbə: Nizami Gəncəvi "Sirlər Xəzinəsi". Filoloji tərcümə. Bakı, "Elm" , 1981).

Nizami Gəncəvi burada bağlı şəhər deyərkən həbsə bənzətdiyi dünyada irqindən aslı olmayaraq hər bir insanın bəşəriyyətin xilasına yönəlməyən hər bir davranışının, hətta gülüş və təbəssümünün də bihudə olduğu qənaətindədir. Əgər təkcə dərdin mal, mülk, şəxsi mənafedirsə, şimşək kimi çaxsan da, faydasızdır. Əgər niyyətin insanlığın xilasıdırsa, rənginin fərqi yoxdur, gülüşünün, yəni əməllərinin şimşək kimi hər yerə yayılacağından əmin ola bilərsən.

Nizami Gəncəvi poeziyasında yer alan bəşəriliyin, multikulturalizmin təyinatına birbaşa işarə vuraraq "Məxzənül əsrar" da yazır:

شعر به من صومعه بنیاد شد
شاعری از مصطبه آزاد شد

زاهد وراهب سوی من تاختند
خرقه وزنار در انداختند

Bu sətirlərdə Nizami öz poeziyasının dinindən asılı olmayaraq hamıya aid olduğunu vurğulayır və bildirir ki, onun yazıları təkcə xirqə geyinən müsəlman sufilər üçün deyil, bellərinə qıldan toxunmuş kəmər - zünnar bağlayan məsihilər-xristianlar da bu poeziyadan faydalana bilərlər.

Açar Sözlər: Nizami Gəncəvi, Sirlər Xəzinəsi, Məxzənül Əsrar, Tolerantlıq, İnsan Sevgisi.

Divan Şiirinde Müslim-Gayrimüslim Münasebetleri için İlginç Bir Örnek: İstanbul-Galata

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK
Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türkiye
meliacik63@gmail.com

Özet

İstanbul, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar büyük ölçüde sur içinde 200 bin nüfusun üzerine pek çıkmayan, metropol olarak nitelenmeyen, civarında mesire ve eğlence mekanlarıyla birlikte Eyüp, Galata, Üsküdar gibi kazalar bulunan bir şehirdi. Bu üç kaza Osmanlı'da önemli kadılıklardan olup bunlardan Galata (Kalata), Osmanlı'da müslim-gayrimüslim ilişkilerinin boyutu ve niteliği bakımından ilginç örnekler oluşturan bir kaza olmuştur. Galata, Osmanlı'da genellikle gayrimüslimlerin yaşadığı bir yer olup Müslümanlar için yasak olan bazı mükeyyifat unsurlarının burada serbest olduğu ve bundan dolayı müslim tebaadan bazılarının Galata'ya giderek kendi mekânlarında yasak olan mükeyyifat unsurlarını kullanıp menhiyat işledikleri görülmektedir. Bu durumun edebiyata da güçlü biçimde aksederek divan şiirinde şarap, meyhane ve mahbuba ait bazı unsurların genellikle Galata üzerinden işlendiği, bu yüzden de bazı divan şairlerinin Galata'ya sıkça gidip geldikleri görülmüştür. Edebiyatta "Galata'ya ayak seyri" deyimi bu durumun bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Galata, meyhaneleri dışında sevgiliyle rahatça dolaşmanın mümkün olduğu bir yer olarak da tanınmış ve Divan şiirinde önemli bir mukayese ve münasebet unsuru olmuştur. Bu duruma örnek olarak Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fâtih'in:

Avniyâ kılma gümân kim sana râm ola nigâr

Sen Sitanbul şâhısun ol da Kalata şâhıdur beyti;

Bakî'nin:

Reh-i mey-hâneyi kat' itdi tîg-i kahrı sultânun

Su gibi arasın kesdi Sitanbul u Kalatanun beyti;

Revanî'nin:

Aldı gam çünki Sitanbulda gönül kal'asını

Varalum biz de Galâtâyı hisâr eyleyelüm beyti;

Ravzî'nin:

Bilmedin eblehligün cümle Sitanbul ehli hep

Sûfi gel rindân ile azm it Kalatadan yana beyti;

Mostarlı Hasan Ziyaî'nin:

Kûyun var iken dünyede ey hûr-ı cinânum

Gönlüm dilemez şehr-i Sitanbulda Kalatâ beyti;

Behiştî'nin:

La'l-i cânân gibi cân virse Behiştî câm-ı mey

Kılmayam hergiz ayak seyrin Kalatadan yana beyti verilebilir.

Bu bildiride farklı din ve kültüre mensup unsurların yüzyıllarca bir arada barış içinde yaşadığı Osmanlı toplumunda müslim-gayrımüslim ilişkilerinin boyutu ve niteliği Divan şiiri üzerinde İstanbul-Kalata münasebeti örnek verilerek açıklanacaktır. Bu durum şiir örnekleriyle analitik ve karşılaştırmalı biçimde ortaya konulacaktır. Amaç, yüzyıllarca barış içinde yaşamış farklı dine mensup unsurların ortak yaşamı ve bunun şiirde teşbih ve istiare unsuru olarak güçlü biçimde sergilenmesinin boyutlarını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Müslim, Gayrımüslim, İstanbul, Galata.

ثقافة التعايش في النثر الأدبي في العصر العباسي

Dr. Öğr. Üyesi Hanan AKKO
سورية جامعة حلب - كلية الآداب والعلوم الإنسانية
hananakko2@gmail.com

الملخص

يعد البحث في ثقافة التعايش في الحضارة الإسلامية من أهم القضايا التي تبرز أهمية تجربة العيش المشترك في التأليف بين مختلف الفئات الاجتماعية المتفاوتة في تصوراتها العقلية واتجاهاتها الفكرية، ونزعاتها المعتقدية.

ويهدف هذا البحث إلى مقاربة مدونات التعايش السلمي المشترك المحفوظة في بطون كتب التراث الأدبي العربي القديم، ولا سيما في مؤلفات أرباب الفكر والأدب في العصر العباسي، من أمثال مصنّفات الجاحظ وابن المقفع وأبي حيان التوحيدي؛ فما سجلته كتاباتهم من مواقف وظروف ملائمة تمكّن من التعايش السلمي بين الناس على اختلاف أنسابهم وتوجهاتهم وألوانهم وأعراقهم وشعوبهم، وإمكانية تحقيق الوئام الاجتماعي فيما بينهم، على أن يكون متمتعًا بحرية التلاقح الفكري، وحرية الحوار العقائدي، وسمو الخطاب الأخوي.

ويعتمد هذا البحث على المنهج الاستقرائي والاستنتاجي والتاريخي في الحديث عن التسامح الإسلامي في العهد العباسي.

وتوصل البحث إلى عدة نتائج أهمها، أن المجتمع العباسي عرف بالتعدد والتنوع والاختلاف، على صعيد الأجناس المتعايشة فيه من عرب وعجم، أصليين ومهاجرين. وعلى صعيد العقائد التي شملت المسلمين والنصارى واليهود. وعلى الصعيد اللغوي وجدت العربية الفصيحة، والعربية المولّدة، والعامية، واللهجات. ونشأت هذه المكونات كلها، وتأسست على الانفتاح الثقافي، والتسامح الديني، والتعايش الاجتماعي في حياة ناعمة بالألفة والمؤازرة. كل هذا يعود إلى تقدير المجتمع الإسلامي العربي لقضايا الاختلاف والتنوع، بناء على القيم الإسلامية السامية القائمة على احترام الآخر، والمساواة، والخير، والتآلف.

الكلمات المفتاحية: التعايش، النثر العباسي، تقدير الآخر، الاختلاف، التنوع.

مظاهر العيش المشترك في الأدب العربي الحديث

Dr. Mohamadou Aboubacar MAIGA
The University of Bamako-Mali
f.maiga85@gmail.com

الملخص

يُعدّ العيش المشترك في تاريخ الإنسانية سلوكًا قيِّما، وفعلاً حضاريًا راقيًا لتحقيق المواطنة في كلّ المجتمعات البشريّة. فهو من المفاهيم التي حظيت عناية كبيرة في ضوء المتغيرات المجتمعية المعاصرة، من أجل استقرار المجتمعات، وتعايش أفرادها في تآلف وسلام، بالإضافة إلى أهميّته على مستوى العلاقات بين الدّول فيما بينها. ولا يمكن فصل الأدب عن المفاهيم والقيم السّامية الّتي خطّها الإنسان عبر مسيرته الطويلة. ولذلك يلعب الأدب دورا مهمًّا في ترسيخ قيمة تقبُّل الآخر في المجتمع. كما أنه يتصدى للأفكار المتطرّفة والعصبيّات المذهبية التي تسعى لتدمير التّعايش. ومن هذه المنطلقات يهدف هذا البحث من خلال إعمال المنهج الوصفي التّحليلي إلى تسليط الضوء على النّصوص الأدبيّة من العصر الحديث التي تحُضُّ على العيش المشترك، وتسعى نحو توضيح العناصر التي توحّد الناس ولا تفصل بينهم على أساس عرقيّ أو طائفي. وتمكن أهميّة هذه الدراسة في أنها تُساهم في تحديد الأدباء الذين تبنّوا قضية التّعايش شعارا لهم. كما أنها تُساعد على بثّ قيمة التّعايش ومبادئها الأساسية من تسامح واختلاف وتضامن وتعاون ومساواة وعدالة وكرامة؛ ونبذ العنف والكراهية والصراع في المجتمع الواحد. أمّا الأسئلة التي يحاول البحث الإجابة عليها فهي: ما مفهوم العيش المشترك؟ وكيف تجلّى في الأدب العربي الحديث؟ ما هي صور العيش المشترك في الأدب العربي الحديث؟ مَنْ هم أهمّ الشّعراء الّذين وظفّوا قيم العيش المشترك في أعمالهم الأدبيّة؟ قُسّم البحث إلى ثلاث مباحث. المبحث الأول يعالج مفهوم العيش المشترك، أسسه، ومبادئه، مقوّماته وثمرته. والمبحث الثاني يتناول أنماط العيش المشترك في الأدب العربي الحديث. والمبحث الثالث مخصص لتحليل القصائد التي ذكر فيها موضوع العيش المشترك. والجدير بالذّكر أنّ المتتبع لنصوص الأدب العربي الحديث يرى بوضوح قيمة العيش المشترك حاضرة في أشكال وصور متعدّدة، يطرحها الأدباء بما يوافق إبداعهم ورؤيتهم الفنية، بشكل مباشر أو ضمني. وللنّصوص الأدبية

دور كبير في إرساء المفاهيم الإنسانيّة بما يضمن ترسيخ لغة الحوار المثمر وتحقيق التّعايش الثّقافي والحضاري بين المجتمعات البشريّة.

الكلمات المفتاحية: الأدب العربي، الشعر، التعايش، الثقافة، التعدد، الإنصاف.

العلاقة بين الأنا والآخر في النصوص الأدبية. دراسة مقارنة بين الأدب العربي والغربي

أستاذ مشارك- هشام مطاوع
جامعة المنوفية-مصر
hishammotowa@gmail.com

الملخص

شغلت العلاقة بين الأنا والآخر مساحة بارزة في الأدب بمختلف أجناسة، فقد كان الشعر الجاهلي شاهدا على علاقة متوترة بين الأنا والآخر، سواء كان هذا الآخر صاحب دين مختلف أو عرق مختلف أو لون مختلف، وفي العصر العباسي ومع اتساع الفتوح الإسلامية برزت العلاقة بين الأنا والآخر بصورة كبيرة ولكن بمفهوم مختلف؛ حيث ارتكزت العلاقة على مبدأ التعايش السلمي بين الطرفين بفضل الرؤية الإسلامية الجديدة.

وقد مثلت العلاقة بين الأنا والآخر موضوعا أساسيا للكثير من النصوص في الأدب العربي الحديث والأدب الغربي الحديث على حد سواء، وتهدف هذه المداخلة إلى المقارنة بين ثلاثة أعمال لثلاثة من الكتاب المنتمين إلى الثقافة العربية والثقافة الألمانية والثقافة التركية، هؤلاء الكتاب:
الكاتب السوداني الطاهر عبد الله (١٩٢٩-٢٠٠٩) من خلال رواية "موسم الهجرة إلى الشمال" الصادرة عام ١٩٦٦ م في بيروت.

الكاتب الألماني "Gotthold Ephraim Lessing" (١٧٢٩-١٧٨١) "جوتهولد إفرايم ليسينج" من خلال عمله المسرحي الصادر في برلين عام ١٧٨٣ "Nathan der weise" "ناتان الحكيم".

الكاتب التركي "Refik Halit Karay" (١٨٨٨- ١٩٦٥) "رفيق هاليت كاراي" من خلال قصته القصيرة "Eskici" "معمر الأشياء القديمة" الواردة في المجموعة القصصية "Gurbet Hikâyeleri" "حكايات الغربة" الصادرة عام ١٩٤٠م.
وقد سارت المداخلة وفق المنهج الأمريكي في الدراسات المقارنة الذي لا يعول على مبدأ التأثير والتأثر الخاص بالمدرسة الفرنسية في الأدب المقارن، حيث رصدت

المداخلة العلاقة بين الأنا والآخر في الأعمال الثلاثة من خلال مرتكزة على المنهج الوصفي والمنهج التحليلي المقارن.

الكلمات المفتاحية: التعايش السلمي، الأدب المقارن، السرد، المسرح، العلاقة بين الأنا والآخر.

Osmanlı Döneminde Musiki Merasimlerinin Toplum Bilincinin Oluşmasına Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SELİMOĞLU
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
oselimoglu@ybu.edu.tr

Özet

Osmanlı döneminde saray, cami ve tekkelerde gerçekleşen merasimlerin musiki sanatı eşliğinde icra edilmesinin toplum bilincinin oluşmasındaki rolü yadsınamaz. Musiki, Osmanlı'nın son dönemlerinde saray ve halk tarafından organize edilen merasimlerin vazgeçilmez bir parçası olmuş ve müzikal olarak zengin bir içerikle icra edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde dinî hayatın canlılığına bağlı olarak merasimlerin gerçekleştiği, padişahların merasimlere özel ilgi gösterdiği ve bizzat iştirak ettiği bilinmektedir. Muharrem, Kandil (Mevlid, Regaip, Berat ve Miraç) Kadir gecesi, Ramazan, Muâyede, Cenâze merâsimlerin dışında kültürel içerikli (Okula başlama, Düğün, Sünnet, Cuma Selamlığı, Veladet-i Hümâyûn, Sure Alayı ve Hac) merasimler zengin bir sosyo-kültürel birikimle icra edildiği ve bu kutlamaların devlet erkânı tarafından benimsenip desteklendiği bilinmektedir. Zaman içerisinde merasimlerin icrası müzik kurum ve kuruluşların oluşmasını zemin hazırlamış ve devletin temsiliyyetini sağlar duruma gelmiştir. Yapılan bu merasim icraları halk tarafından da model alınmış, desteklenmiş ve yaşatılmıştır. Dolayısıyla merasimler ister saray tarafından ister halk tarafından icra edilsin muhakkak musiki içerikli olmuştur ve toplum bilincinin oluşmasına katkı tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Merasim, Musiki, Teşrifât.

Osmanlı'da Birlikte Yaşama Kültüründe Dinî Musikinin Rolü

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Asım AKKUŞ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Türkiye
mustafasimakkus@gmail.com

Özet

Osmanlı Devleti'nde düzenlenen birçok merasimde Türk din musikisinin aktif bir şekilde yer alması, toplumun birlik ve beraberliğinin sağlanması açısından önemli rol oynamaktadır. Türk din musikisinin icra edildiği camiler ve tekkeler toplumun birleştirici ve bütünleştirici unsularından olmuş ve birçok dinî musiki türü bu mekânlarda icra edilmiştir. Bu türlerin birçoğu toplum tarafından sahiplenilmiş ve kültürün bir parçası haline gelmiştir. Bununla birlikte özel gün ve gecelerde, dinî merasimlerde dinî musikinin birçok farklı türü okunmuş ve günümüzde de okunmaya devam etmektedir. Örneğin; camilerde okunan salâlar, doğum, ölüm, asker uğurlama vb. merasimlerde dinî musiki türlerinin okunması birlikte yaşama kültürüne katkı sağlamıştır. Osmanlı'nın kuruluş döneminden itibaren Mevlid-i şerif ve Muhammediyye de merasimlerde bir gelenek olarak okunmuş, kandil gecelerinde miraciyye, regâibiyye, muharremiyye gibi türler okunmuş, Ramazan ayında camide toplanan cemaatin farklı makamlarla namaz kılmasını sağlayan bir tertip olması açısından enderun teravih tertibi uygulanmış ve tüm bu türler Osmanlı'da bir gelenek haline gelerek Türk toplumunun farklı kesimlerini bir çatı altında toplamayı başarmıştır. Bu vesileyle teravih namazına rağbetin artması ve camilerin dolup taşmasında dinî musiki önemli bir rol üstlenmiştir.

Medeniyetimizde tekkeler de tıpkı camiler gibi uğrak mekânlardan birisi olmuş ve birçok merasimi kendi bünyelerinde tertip etmişlerdir. Farklı tekkelerin bir araya gelerek yaptıkları merasimler hoşgörü ikliminde birlikte yaşayabilmeye katkı sağlamıştır. Örneğin; sema ve zikir merasimleri birçok tekke tarafından birlikte tertip edilmiş ve toplumsal hayata katkı sağlamıştır. Bu bağlamda her tarikatın aynı zamanda bir cemaat olması ve farklı cemaatlerin bir araya gelmesiyle tekke musikisi merasimlerinin yapılması tekkelerin toplumsal açıdan önemli bir görev üstlendiklerini göstermektedir. Yukarıda izah edilen birçok unsurla birlikte dinî musiki geleneği, kitleleri bir araya getirmede önemli bir araç olmakta ve Osmanlı Dönemi de bu geleneğe en çok hizmet eden dönemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamızda tarihsel verileri temel alarak dinî musikinin toplumdaki birlikteliğe nasıl katkı sağlayacağı bu çalışma ile ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Cami, Tekke, Cemaat, Dinî Musiki.

توجيه التقنيات الحديثة في ضوء الثقافة الإسلامية

د. أكرم محمد زكي
كلية تقنية المعلومات والاتصالات الجامعة الإسلامية العالمية بماليزيا - ماليزيا
akramzeki@iium.edu.my

الملخص

ظهرت في السنوات القليلة الماضية ما يعرف بالثورة الصناعية الرابعة، والتي نعيش في ظلها الآن، وعنيت بثورة المعلوماتية والذكاء الاصطناعي وانترنت الأشياء وغيرها من التقنيات العلمية الحديثة، وسميت هذه الثورة الصناعية بالرابعة حيث سبقتها ثورة ثالثة في ثمانينيات القرن الماضي والتي عنيت بالتقنيات الدقيقة وتطوير الحواسيب وظهور الانترنت وشبكات الحاسوب، كما سبقها ثورة ثانية في بدايات القرن الماضي والتي اهتمت بالصناعات الإلكترونية وصناعة السيارات والأجهزة المنزلية والكهربائية وأتمتة المصانع، كما سبقها ثورة صناعية أولى في القرن الثامن عشر والتاسع عشر والتي اهتمت بالصناعات البخارية والقطارات وغيرها.

نجد بشكل واضح أن هذا التصنيف للثورات الصناعية الأربعة، غفل عن عصر إسلامي ذهبي حوى العديد من الصناعات التي كان لها الأثر في تطوير الصناعات فيما بعد. كان لعلماء المسلمين الأثر الكبير في بناء العديد من النظريات العلمية في مجال الرياضيات والفيزياء والفلك والكيمياء والطب والجغرافية وغيرها، كما أنه لم يغفل عن الجانب الإنساني كالفلسفة وعلم الاجتماع والفن وغيرها. وكان علماء المسلمين موسوعيين من حيث سعة الإطلاع وكثرة المعلومات وغزارة الإنتاج. كما كان للحضارة الإسلامية والثقافة السائدة في المجتمع المسلم الأثر الكبير في احتضان العلوم وتطوير الصناعات وتشجيع الابتكارات، فساهم تشجيع السلاطين والأمراء على الكتابة والتأليف وإنشاء المدارس والجامعات وحلقات العلم.

كما أن العصر الذهبي الإسلامي لم يهتم بالصناعات والعلوم كمصدر لزيادة الدخل وبناء الثروات، بل نظر إليها كمنتجات تساعد المجتمع على النمو

والرفاهية والسعادة، كما أنه لم يحتكر هذه العلوم ويسجل فيها حقوقاً لعدم النشر بل أتاحها متوفرةً للجميع للاستفادة منها كل حسب طاقته وموقعه، كما أنه جعلها مصدراً لخدمة الإنسان والبيئة وكان للدين الإسلامي التوجيه لهذه الثورة العلمية الحقيقية.

سيلقي هذا البحث عن الثورة الصناعية الرابعة التي نعايشها الآن وعلى المشاكل الأخلاقية التي غفلت عنها وأدت إلى زيادة المعاناة لكثير من المجتمعات حول العالم، وسيقارن هذه الثورة بالعصر الذهبي الإسلامي من حيث أخلاقيات العلوم وأثرها على المجتمع، كما سيلقي الضوء على أهم الأسس والمبادئ والقيم التي يجب أخذها بعين الاعتبار عن الحديث عن الثورة الصناعية الرابعة وثورة المعلومات والذكاء الاصطناعي لغرض توجيه هذه الثورات نحو بناء الحضارة الإنسانية.

دراسة حضارية عن علم الحساب في الحضارة الإسلامية

د. سامر سكريي
قسم الرياضيات كلية العلوم جامعة حلب - سوريا
samer_sukkary@hotmail.com

الملخص

أخذ المسلمون العرب بنظام الترقيم وهناك من نسب هذا الأخذ عن الهنود في نظام حساب الترقيم؛ إذ كان لدى الهنود أشكال عديدة للأرقام، فهذَّبها العرب، وكوَّنوا بها سلسلتين، عُرِفت إحداهما بالأرقام الهندية، وهي المستعملة في الأقطار الإسلامية والعربية، وفيها استعملت عالم الرياضيات محمد بن إبراهيم الفزاري سنة ٥١ هـ النقطة لتدل على الصفر، وعُرِفت الأخرى بالأرقام الغبارية والتي اشتهرت في الغرب بالأرقام العربية، وفيها استعملت الدائرة (o) لتدلَّ على الصفر والتي طورها محمد بن الياسمين المراكشي في القرن السادس الهجري إلى شكل الصفر البيضاوي وهو المعمول به للآن في الأرقام العربية، والأرقام الغبارية هذه انتشرت في المغرب والأندلس، ومنها دخلت إلى أوروبا، وأهم مآثر العرب التي استحدثوها في الحساب؛ هي طريقة الإحصاء العشري، واستعمالهم الصفر لنفس الغاية التي نستعملها الآن، ومزايا هذا النظام أنه يقتصر على تسعةِ أعداد فقط وصفر، في حين كانت الأرقام اليونانية والغربية القديمة القائمة على حساب الجُمَّل تشتمل على عدد من الأرقام بقدر حروف الهجاء. وكان العالِم الرياضي غياث الدين جمشيد الكاشي أوَّل مَن وضع علامة الكسر العشري، واستعملها قبل ستيفن الأوروبي، بأكثر من ٥٧١ سنة، وبيَّن فوائد استعمالها، وطريقة الحساب بها، ويذكر الكاشي نفسه -في مقدمة كتابه "مفتاح الحساب"، وعلى الصفحة الخامسة منه- أنه اخترع الكسور العشرية؛ ليسهل الحساب للأشخاص الذين يجهلون الطريقة الستينية، وإذًا فهو يعلم أنه اخترع شيئًا جديدًا. ومن أبرز علماء الحساب في الإسلام: محمد بن موسى الخوارزمي ت ٦٣٢ هـ/ ١٥٨ م، أصله من خوارزم، وأقام في بغداد؛ حيث اشتهر وذاع صِيته بين الناس، وقد ظهر في عصر المأمون، وكان ذا مكانةٍ كبيرة في بلاطه،

وأحاطه برعايته، وولَّاه بيت الحكمة. والخوارزمي هو أولُ مَن صنَّف كتابًا في علم الحساب، كان الأول مِن نوعه؛ من حيث الترتيب والتبويب والمادة، وبيَّن فيه نظام الأعداد الهندي، وطريقة استخدامها عمليًّا عن طريق ضرب الأمثلة على ذلك؛ حتى يسهُلَ على رجال المال والتجارة عملهم، كما عرَض فيه للعديد من الأمثلة، بالنسبة لتقسيم الميراث بين مستحقيه حسبما ورد في القرآن الكريم بطريقة مبسَّطة، وشرح فيه أيضًا طرق الجمع والطرح والقسمة والضرب، وموقع الصفر في العمليات الحسابية. ومنهم أيضًا أبو يوسف يعقوب بن إسحاق الكندي ت ٢٥٢هـ/ ٧٦٨م، الفيلسوف البغدادي، وقد ترك في علم الحساب أربعة عشر كتابًا؛ منها: كتاب في مبادئ الحساب، وكتاب في استعمال الحساب الهندي، وكتاب في تأليف الأعداد، ورسالة في استعمال الخط المستقيم؛ لتسهيل عملية الضرب. وقد قسمت مقال إلى دراسة تاريخية في علم الجبر والمقابلة؛ وأتبعت هذا العنوان بدراسة في مسائل الرياضيات المستخدمة في خوارزميات الرياضيات الحديثة من العصر الإسلامي إلى الآن وأنهيت ذلك بخاتمة ثم ألحقت الخاتمة بثبت المصادر والمراجع. والله من وراء القصد وهو يهدي السبيل.

تأثيرات عمارة الغرب الإسلامي على عمائر القاهرة الدينية خلال عصر الخلافة العبيدية الفاطمية ٨٥٣هـ/٨٦٩م-٧٦٥هـ/١٧١١م دراسة حضارية أثرية

أ. د. خالد أبو شنب
قسم الآثار والحضارة الإسلامية كلية الآداب جامعة عين شمس - مصر
h.imam1404@gmail.com

الملخص

إن حب العمارة الإسلامية وغريزة البحث والتقصي لإظهار الحقائق العلمية، هي التي دفعتني لاختيار مقالي هذا في موضوع من موضوعات العمارة الإسلامية النادرة؛ ألا وهو أثر عمارة الغرب الإسلامي (بلاد المغرب والأندلس) على العمائر الدينية بمدينة القاهرة عاصمة مصر الإدارية خلال العصر العبيدي الشيعي الفاطمي ٨٥٣-٧٦٥هـ/٩٦٩-١٧١١م، ونظراً لطول الفترة الزمنية فقد قصرت بحثي في هذا المقال على العمائر الدينية فقط، عنونته بعنوان (تأثيرات عمارة الغرب الإسلامي على عمائر القاهرة الدينية خلال عصر الخلافة العبيدية الفاطمية)، ولقد قمت بالعديد من الزيارات الميدانية للآثار الدينية بمدينة القاهرة والتي تنوعت مابين المساجد والمشاهد والمدارس وغير ذلك، مع الإطلاع على أهم المصادر والمراجع العربية والأجنبية، وذلك للوقوف على أهم العناصر المعمارية الوافدة من الغرب الإسلامي على عمائر القاهرة الدينية، حتى أستطيع أن أبلورها في مقالي هذا، وقد قسمت البحث إلى تمهيد: تحدثت فيه عن الدول الإسلامية القائمة بمصر والغرب الإسلامي والعلاقات السياسية والحضارية بين هذه الدول وعن الهجرات الوافدة من الغرب الإسلامي إلى مصر وأسبابها! وكيف انتهت تلك العصور؟! ومبحثين: تحدثت في المبحث الأول الصفات المعمارية لعمائر القاهرة الدينية العبيدية، ثم اتبعته بالمبحث الثاني الذي تناول الأثر المذهبي المعماري على واجهة جامع الأقمر، ثم ألحقته بالمبحث الثالث التأثيرات المغريبية ذات الأصول المشرقية على عمائر القاهرة الدينية العبيدية، وتابعته بالمبحث الرابع تأثيرات عمارة الغرب الإسلامي على مآذن عمائر القاهرة الدينية العبيدية؛ وأنهيت مقالي بخاتمة: تحدثت فيها عن أهم النتائج التي

توصلت إليها من خلال دراستي لهذا الموضوع، ثم اتبعت الخاتمة بملحقين: الأول جعلته لشرح الألفاظ المبهمة الواردة في البحث، والثاني ثبت بالخرائط والأشكال والصور حيث جعلت فيه خريطة لمصر وبلاد المغرب والأندلس مع توظيف لهذه الخريطة عبر ربطها بالبحث من خلال رسم المراكز الحضارية والهجرات الوافدة إلى مصر من الغرب الإسلامي إليها، وقد ألحقت المساقط الأفقية والصور بملحق في نهاية المقال لربط المعلومات في عقل القارئ غير المتخصص بصورة ذهنية صحيحة. ثم اتبعت هذه الملاحق بثبت لأهم المصادر والمراجع العربية والأجنبية التي اعتمدت عليها خلال البحث. ولم أستطرد في كتابة موضوع البحث حتى لا يؤدي ذلك إلى الإطالة المملة وحتى لا أخرج عن المحتوى الأساسي لكل نقطة من نقاط بحثي في المقال. والله ولي التوفيق.

TOPLUM
SOCIETY
المجتمع

Hint Alt Kıtasında Birlikte Yaşama Tecrübesinin Dünü Bugünü: Durum Tespiti ve Eleştiriler

Prof. Dr. Abdulhamit BİRIŞIK
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
abdulbir@marmara.edu.tr

Özet

Gaznelilerin 10. yüzyılın sonlarında başlattığı seferler ile İslam, Hint Alt Kıtası'nın geniş bir bölgesine ulaşmış ve ardından Müslümanların başarılı yönetimi ve Müslüman ilim, fikir ve gönül insanlarının adanmışlığı neticesinde geniş kitleler erken dönemde İslam'a girmişlerdir. Bölge bu tarihten sonra 1857 yılına kadar Müslümanların egemenliği altında kalmıştır. Gerek dışarıdan gelenler gerekse yerli Müslümanlar Hint Alt Kıtası'nda diğer din ve anlayışlara sahip halklarla, birlikte yaşamanın çok güzel örneklerini vermişlerdir. Urdu dili de bu uyumun bir sonucudur.

İngilizler'in 1600'de kurulan Doğu Hint Şirketi (East Indian Company) vasıtasıyla alt kıtaya yerleşmesi sonucunda toplumsal hayatta kırılmalar ortaya çıkmış, hıristiyan misyonerliğinin de etkisi ile özellikle 1800'lerin başından itibaren ülke bilinçli ve planlı olarak kaosa sürüklenmiştir. Hint Alt Kıtası'nda ticari bir faaliyet yapıyormuş gibi görünen ama gerçekte Britanya Krallığının sömürgecilik faaliyeti için çalışan Doğu Hint Şirketi bu bozulmada asıl fail olarak gözükmektedir. Sonunda bu şirket silahlı bir yapı haline getirilmiş ve Britanya Krallığının da fiili desteği ile 1857 yılında Babürlü Devleti yıkılıp Hint Alt Kıtası fiilen Britanya Krallığına bağlanmıştır. Bu tarihten sonra yeni bir evreye girilerek önceden toplumda fazlasıyla

etkin olan Müslümanların güçleri iyice kırılmış, onlardan boşalan alanlara Hindular ve Sihler yerleştirilmiştir. Ayrıca yüzlerce yıl birlikte büyük bir problem olmadan yaşayan Müslümanlar ve Hindular ciddi bir fikrî-fiilî ayrışma içerisine sokulmuş bu 1947'de milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.

Bir süredir Hindistan politikasına etkin olan Hindistan Halk Partisi (BJP), Hindu fanatizmini körükleyip ülkede yaşayan %20'yi aşkın Müslümanı tahrik etmiş ve toplumu bir belirsizliğe sürüklemiştir. Bunun neticesinde; yüzlerce yıl birlikte huzur içinde yaşayan Hint toplumu birbirini düşman gören yapılar haline getirilmiş; bu durum hem ülke hem de bölge barışı için öngörülemez tehlikeler ortaya çıkarmıştır. BJP Başkanı Narendra Modi bu konularda tavizsiz bir politika uygulamakta, Hindistan Anayasası'nda eşit haklara sahip bulunan Müslüman vatandaşlarına karşı acımasız bir yıldırma ve ayrımcılık politikası yürütmektedir.

Tüm dünyaya birlikte yaşamanın olumlu örneğini verme potansiyeli olan Hindistan'ın bu büyük şansı tepmemesi ve ülkenin sahiplerinden olan yerli Müslüman halk ile iyi geçinmeleri için Hindu, Budist ve Sih vatandaşlara rehberlik yapması gerekir. Bu, ülkenin olduğu kadar her iki din mensubu vatandaşların da menfaatinedir.

Bu bildiride birlikte yaşama kültürü açısından önce 1000-1857 arası ardından da 1857-1947 arası döneme bakılacak sonra da özellikle son 20 yıldır olumsuz örnekler üreten Hindistan siyasetinin ne yapmak istediği ele alınıp değerlendirilecektir. Bildiri alana dair otuz yılı aşkın bir süredir yürüttüğümüz ilmi çalışmalarda kullandığımız geniş bir kaynakça üzerinden yürüyecektir.

Anahtar Kelimeler: Hint Alt Kıtası, Gazneli Mahmud, Babürlüler, Ekber Şah, Urduca, Modi Hükümeti, Hindu Fanatizmi.

Pakistan'da Bir Arada Yaşama Deneyimindeki Başlıca Sorunlar

Doç. Dr. Gülşen YAĞIR AHMETOĞLU
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
gulsenyagar@hotmail.com

Özet

Pakistan, resmî adıyla Pakistan İslam Cumhuriyeti, 1947 yılında Müslümanların adına kurulan bir ülkedir. Pakistan'ın 1947'den önceki tarihi Hint alt kıtasının tarihi ile aynıdır. Tebliğimizde çok etnikli, çok kültürlü ve çok dinli unsurları bünyesinde barındırması yönüyle zengin bir ülke olan Pakistan'da mevcut olan dinî ve mezhebi unsurların birlikte yaşama tecrübesindeki rolünü ve zorluklarını ele almaya çalışacağız. Pakistan'ın bir arada yaşama bakımından karşılaştığı problemleri ise şu ana başlıklar altında ele almaya çalışacağız:

Birinci başlık da Pakistan ideoloji konusunda laikler ve dinî cemaatler arasında hâlen devam eden anlaşmazlıklar yer alacaktır. Her iki tarafta Pakistan'ın kurucusu ve ilk lideri olan ve Kaidi Azam olarak anılan Muhammed Ali Cinnah'ı sahiplenmekte ancak kendi düşünce anlayışlarına uygun bir şekilde onun söylemlerini delil getirmektedirler. Laikler, Pakistan'ın kuruluş amacının dinî bir devlet olmadığını iddia ederken cemaatler ise kesinlikle dinî bir devlet olması amacıyla kurulduğunu iddia etmektedirler. Bu kısımda her iki tarafında ortaya koyduğu argümanlara genel olarak değinilecektir.

İkinci başlıkta ise Pakistan'da mezhebî ve dinî unsurların çeşitliliği ve ülkede görülen şiddet ve terör olaylarına

genel olarak değinilecektir. Konuyla ilgili Şiiler ve Sünniler arasında çıkan çatışmalar, ayrıca Sünniler içinde Diyobendi, Birelvi, Ehl-i Hadis gibi düşünce ekollerinde görülen ayrılıklar ve bunları tetikleyen dış unsurlardan bahsedilecektir.

Diğer ele alacağımız konu ise Pakistan'ın çok etnikli bir yapıda olmasının getirdiği problemler olacaktır. Bu yapının bölgede bir arada yaşama birlikteliğinde hangi zorlukları getirdiği ve bu konuda yapılması gereken konulara değinilecektir. Ayrıca askerin yönetimde çok etkin olması ve demokrasinin henüz yerleşmemiş olması gibi sorunların birlikte yaşamayı güçleştiren etkileri de ele almaya çalışacağımız diğer konular arasında yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pakistan, Mezhep, Din, Cemaat, İslam.

From "Hukumate Ilahiyyah" to "Iqamate Dīn": A Critical Study of Jama'at Islami of India

Dr. Khalil AHMAD
Sultan Omar 'Ali Saifuddien Centre for Islamic Studies Universiti
Brunei Darussalam, Brunei
Khalil.ahmad@ubd.edu.bn

Abstract

Syed Abul 'Ala Mawdudi (1903-79), one of the renowned scholars/revivalists from the Indian Subcontinent, is known for his forceful writings and ideas. He founded *Jama'at-e-Islami* in pre-independent India in 1941. The organization was primarily founded to spread and implement the worldview of Islam as a complete way of life. However, after the partition of India into India and Pakistan, Jama'at-e-Islami was divided, and *Jama'at-e-Islami* Hind emerged in independent India. It continued its work based on its own understanding of the new situation, wherein the Muslim population decreased to about twelve percent of the whole population. Mawdudi expressed his viewpoints for Muslims in independent India, which became known as the 'Historic Address at Madras'. In this address, he emphasized a four-point formula that later became a roadmap for *Jama'at-e-Islami* Hind. This paper aims to examine Mawdudi's blueprints and the current activities of *Jama'at-e-Islami* Hind to understand the relevance of the formula. To achieve this, we will employ the methods of content and contextual analysis. This study finds that the socio-political context in post-independent India

compelled *Jama'at-e-Islami* Hind to modify its thinking and approach. As a result, it has developed a new thought suitable for the current situation and changed its slogan from "hukumate Ilahiyyah" to "Iqamate Dīn". The new thought also emphasizes that Muslims, as an ideological group, need to establish good relations with people of other faiths based on love, care, and compassion for the welfare of all the people in the country.

Keywords: Religious Harmony, Coexistence, Jama'ate Islami, Mawdudi, Iqamate Dīn, Indian Muslims.

Virtualisation and Domestication of Space: The Shifting of Women's Religious Authority in Virtual World in Indonesia

Prof. Dr. Inayah ROHMANIYAH
State Islamic University, UIN Sunan Kalijaga Yogyakarta, Indonesia
inayah.rohmaniyah@uin-suka.ac.id

Abstract

The use of social media in the new era of the virtual world has allowed women to have more space and power in the realm of religion. The digital world, which has become a new tradition in the post-COVID-19 pandemic time, has shifted the public space with its direct social interactions to a virtual-domestic arena that is more private and culturally identical to femininity and women's domain. This article is intended to reveal the expansion of space and the strengthening of women's power in the religious realm in virtual space, namely social media. This study uses a qualitative approach and includes 15 women activists from the Indonesian Ulema Council, NGOs, and Religious-Mass Organizations, as the primary data sources. In-depth interviews and documentation of the YouTube channel, Instagram, and other social media platforms become the primary data of this study. These three following shreds of evidence confirm the expansion of space and the strengthening of women's power in the virtual world. First, there is a change in space from communal to cyberghetto, from a masculine dominated-public world to a virtual world that is more domestic, feminine, and private, and thus more friendly and convenient for women. Second, there

is a change in the mode of interaction, from direct social interaction to mediated relations (depersonalization). This shift gives women larger space and more power to operate. Third, there is a change in access wherein the virtual realm provides women with wider networks that allow them to engage in various religious activities and movements that strengthen their existence in the religious Arena. The virtual world has proven to be a powerful mechanism for women to exercise their agency and operate their power in shaping the world of religion. This study recommends the importance of further studies on sensitive issues such as the concept of a virtual family and marriage.

Keywords: Women's Space, Power, Virtual Culture, Digital World, Religious Arena.

Fransız Gezgin Carla Serena'nın Hatıratında XIX. Asır Kafkasya'da Birlikte Yaşam Örneği ve Onun Dinamikleri

Doç. Dr. Ahmet NİYAZOV
Azerbaycan İlahiyyat İnstitutu, Azerbaycan
ahniyazov@hotmail.com

Özet

Kafkasya tarihi zengin İslami kültürel değerlere sahiptir. Postsovyet mekanda arşivlerin gün yüzüne çıkması ile bu yelpazenin daha da genişlendiğini görmekteyiz. Bölgeye has kültürel değerlere ait bilgileri yerel arşivlerden elde ettiğimiz kadar bu coğrafyanın hudutları dışında da bu konuda bilgilere raslamak mümkündür. Şöyle ki Carla Serena XIX. asırda yaşamış fransız kadın gezgini olarak 1877 yılında Kafkasya'da bulunmuştur. Azerbaycan'ın kuzey-doğusunda bulunan Zaqatala bölgesini gezen kadın burada şahit olduğu sosial hayatı ve özellikle de dini qruplar arası ilişkileri kayda almıştır. Fransız ilk kadın gezgini buradaki müslüman ve hristiyanlar arasındaki ilişkilere de yer vererek hatıratını *Mon Voyage* (*Benim Seyahatim*) kitabında toplamış, bölgenin sosyal dokusuna ilişkin önemi haiz bilgilere yer vermiştir. Yazarın verdiği bilgilerden görülmektedir ki bölgede müslümanlar ve hristiyanlar arasında sosial birliktelik hakimdir. C. Serena birlikte yaşama arzusunu gerçekleştiren müslümanların vahdet zemininde kurdukları hayatın toplum katmanlarını kuşatıcı nitelikte olduğunu vurgulamaktadır. Malumdur ki XIX. asır Kafkasya`sının Car-Balaken ve çevresi (bugünkü kuzey-batı Azerbaycan ve doğu Dağıstan bölgesi) İsmail Siraceddin Şirvani'nin bölgeye yaydığı (ö.1848) nakşi

sufi prensipler temelinde Şirvan'dan Kafkasya`nın büyük kısmına yayılan bir kültürel zenginlik meydana getirebildi. Medrese geleneği ile kökleşmiş ilim-irfan (tasavvuf) harekâtı bölgeye has bir takım ilmi gelenekler tevârüs ettirmiştir. Dikkat çeken husus şudur ki, bölgede ulema neosufizm müceddidiliği temelinde bu coğrafyada bir düşünce geleneği geliştirmiştir. Bu aynı zamanda Azerbaycan'da bügünkü birlikte yaşam olgusunun tarihî kökleridir. Bölgenin ilmi zemini bazı müsteşriklerin de dikkatini çekecek kadar zengindir. Makalede o dönemin sosyal yapısını kaleme alan fransız C. Serena'nın hatıratından ve yabancı gözlemcilerin kaleminden konuyu irdeleyecek ve bu birlikteliğin dinamiklerini ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, İslam, Prensipler, Gezgin, Sufilik, Nakşibendi, Azerbaycan, İrfan, Birlikte Yaşama.

Azerbaycan Hoşgörü Modelinin Oluşumunu Etkileyen Dinî-Kültürel Faktörler

Doç. Dr. Elnura AZİZOVA
Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Dekanı, Azerbaycan
elnuraazizova@ait.edu.az

Özet

Küreselleşen dünyada çok kültürlü ve demokratik toplumların temel değerlerinden biri olan dinî hoşgörü, son yıllarda giderek ilginin arttığı araştırma konularından birini oluşturmaktadır. Kuşkusuz farklı "küçük dünyalar"dan oluşan büyük toplumların, farklı inanç ve düşünce gruplarının varlığı ve sürekliliği, yalnız farklılıklar arasında karşılıklı saygının kurulması ve sürdürülmesiyle mümkündür. Bireyler arası ilişkilerin düzenlenmesinde bir değer olarak dinî hoşgörünün dikkate alınmaması durumunda ise toplum ve devletlerin iş çatışma, savaş, karşılıklı hoşgörüsüzlük vs. gibi olumsuz durumlara uğraması kaçınılmazdır. Konunun interdisipliner tabiatı gereği geleneksel olarak dinî, felsefi ve ahlaki alanlarda araştıran ilahiyatçı ve filozoflara, demokrasi ve çoğulcu toplum arasındaki ilişkiler, devlet ve anayasa modelleri, millî ve küresel savunma, uluslararası ilişkiler ve diplomasi açısından araştıran hukuk ve siyaset bilimciler de katılmaktadırlar. Dünyanın önde gelen eğitim ve araştırma merkezlerinde din, çatışma ve barış sağlama etkileşimlerini araştıran araştırma merkezlerinin sayısının giderek artması, din ve inanç temelli hoşgörüsüzlüğün uluslararası düzeyde siyasete daha fazla erişim sağlaması bir tesadüf değildir. Dinî hoşgörü, sözlüklerde farklı ve zıt inanç ve düşüncelere sahip insanlara karşı katı görüşlü

olmamak, saygı, sabır, kolaylık, mutedillik, dözümlülük ve anlayış göstermek, bağışlamak, rahatsız olmamak, sınırlamamak ve izin vermek gibi olumlu anlamlarla birlikte, önem vermemek, görmezden gelmek, kayıtsız kalmak vs. gibi olumsuz anlamları da içermektedir. Bu da dinî hoşgörünün çokkültürlü toplumların değerler sisteminin oluşturulmasındaki rolüne ve önemine dair birbirinden farklı ve bir anlamda karşıt yaklaşımların yaranmasını temellendirmektedir. Bu yaklaşımların temelindeki soru, dinî hoşgörünün yasal kimliklere sahip kurumlar tarafından yapılan antlaşmaların ve önlemlerin ürünü mü, yoksa bireylerin ahlaki davranışlarının sonucu mu olduğu sorusudur. Bu bağlamda dinî hoşgörünün iki ana konusu -inançların ve ibadetlerin gereğinin yerine getirilmesini sağlayan- hukuk ve eşitlikler ortamı, farklı düşünen, inanan ve yaşayan "ötekiler"in varlığını anlayışla karşılayan bireysel yaklaşım ve sosyal yaklaşımı oluşturan ahlak temeli olmakla iki ana yönü ön plana çıkmaktadır. Bu araştırmada Azerbaycan hoşgörü modelinin hukuki arkaplanı kısaca tartışılacak, ardından bu modelin dinî ve kültürel mirasını oluşturan faktörler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Hoşgörü, Birlikte Yaşama, Çok Kültürlülük.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Birlikte Yaşama Tecrübesi Bağlamında Bakü Dağ Yahudileri Cemaat Başkanı Milikh Yevdayev'in *American Jewish Journal*'daki Makalelerinin Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Cabir OSMANLI
Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
cosmanli@kastamonu.edu.tr

Özet

Tarih boyunca Azerbaycan coğrafyası çeşitli milletlerin, devletlerin ve dinlerin bir arada yaşadığı kozmopolit bir bölgedir. Özellikle tüm halklar bu coğrafyada farklılıklarına rağmen küçük problemler olmuş olsa da genel itibarıyla karşılıklı anlayış ve toplumsal barış içerisinde yaşamayı kendilerine bir görev addetmişler. Eski milletlerden ve dinlerden biri olan Yahudiler, Milattan önce 8. yüzyılda Asurlular tarafından İsrail Krallığı'nın (MÖ. 930-722) parçalanması sonucunda ilk sürgün dönemi yaşayarak Mezopotamya'ya oradan İran'a ve dolayısıyla Azerbaycan'a genel anlamda da Kafkasya bölgesine dağılmışlardır. Pek çok tarihî çalışmalarda Yahudilerin genelde Kafkasya'ya, özelde ise Azerbaycan coğrafyasına gelişleri Ahamenişler, Sasaniler, Hazarlar, Safeviler, Afşarlar ve Kaçarlar döneminde Mezopotamya'dan, İran'dan ve Hazar Devletinden geldikleri var sayılmaktadır. Özellikle dağlık bölgelerinde yaşadıkları için Çarlık Rusya'sının sömürge zamanında Rus komutanlar tarafından bu halka Goryskıy Yevrey/Dağ Yahudileri ifadesi kullanılmış, daha sonra resmî ve akademik literatürde bu isimle anılmışlardır.

Bu halkın Azerbaycan bölgesine geliş süreci tarihçilerin verdiği bilgilere istinaden çeşitli zamanlarda ve çeşitli sebeplerle meydana geldiğini söylememiz yerinde olacaktır.

Araştırmamızın ana konusu özellikle bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'da yaşayan azınlık halklardan biri olan fakat tarihi çok eskilere dayanan Dağ Yahudilerinin hem Azerbaycan Türklerinin millî ve dinî referanslı barış ve anlayış içerisinde yaşama bilinci hem de Azerbaycan devletinin toleranslı ve hümanist politikaları sonucu meydana gelen karşılıklı sosyo-kültürel ve politik bir etkileşimden oluşmaktadır. Özellikle Bakü Dağ Yahudileri Cemaat Başkanının *American Jewish Journal-Amerikan Yahudi Dergisi*'ndeki makalelerinde ifade edilen hem halk bazında hem de devlet bazında gerçekliği aksettiren toleranslı anlayışın bariz örneklerini kendi ifadelerinde bulmamız yerinde olacaktır. Genel itibariyle bu çalışmamızda Yevdayev'in dergideki çeşitli ve benzer başlıklarda özgün bir şekilde ifade ettiği Azerbaycan'da farklılıkların zenginlik olduğunu ve karşılıklı hümanist bir anlayışla nasıl yaşandığını göstermekte ve pek çok halklara ve devletlere örneklik teşkil edeceğini sunmaktadır. Dağ Yahudilerinin dinî ve millî bayramlarını, ibadetlerini, çocuklarının devlet ve özel eğitim-öğretim kurumlarında serbest eğitim almalarını, Karabağ savaşlarında Dağ Yahudilerinden olan vatandaşların katılım sağlaması vs. konular değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Dağ Yahudileri, Birlikte Yaşama Kültürü.

Endülüs Toplumunda Yahudiler ve Bir Yahudi Şair İbn Sehl

Dr. Öğr. Üyesi Ebuzer SARP
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
abuzersarp@sdu.edu.tr

Özet

Müslümanlar, 8. yüzyılda Endülüs'ü fethettikten sonra bölgede yerliler, müvelledün, sakalibe, ehli zimme gibi birçok farklı ırk ve inanca sahip gruplarla beraber yaşamak durumunda kaldı. Müslümanların bu gruplarla yaşadığı sosyal, siyasi ve kültürel etkileşim asırlar boyunca sürdü. Bu etkileşimin kalıntıları, Müslümanlar bölgeden sürgün edilmiş olsa dahi varlığını korudu. Bu çalışmada 11. ve 12. yüzyıllar özelinde Endülüs'teki gruplardan biri olan Yahudilerin sosyal hayat içerisindeki durumları ve siyasi irade ile olan ilişkileri incelenecektir. Bu zaman diliminin genelinde bölgeye hâkim olan Muvahhidler devletinin katı dinî ideolojik yapısı, onların siyasi eğilimlerinin toplum üzerindeki etkisini dikkate değer hâle getirmektedir. Bu çerçevede klasik tarihî kaynaklar ve resmî hüviyete sahip mektuplar üzerinde araştırma yapılacaktır. Özellikle dönemin yöneticilerinin mektuplarındaki bilgiler bu konuda fikir edinme açısından önem arz etmektedir. Zira yöneticilerin toplumdaki unsurlara dair yorumlar yaptığı ve onlarla iligili konularda bazı kararlar aldığı görülmektedir. Bütün bunlar Yahudilerin toplumdaki konumunun ve onlara dair bakış açısının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Diğer yandan edebi ürünler de bu konuda fikir vermektedir. Nitekim Yahudilere dair nazmedilen övgü/medih ve yergi/hiciv şiirleri, onların

toplum içerisindeki yerini ve toplumdaki algılanış biçimlerini ortaya koymaktadır. Övgü temalı şiirlerde muhatabın olumlu nitelikleri ön planda iken yergi şiirlerinde tam aksine olumsuz ve sevimsiz özelliklere vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla şiire konu olan kişi ve grupları genel çerçevede tanımak mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra söz konusu süreçte yaşamış olan Yahudi şair İbn Sehl el-İsrâilî'nin (ö. 649/1251 [?]) hayatı ve şiirleri de çalışmanın konusudur. Onun hayatında Yahudi olması ile ilintili olaylar özellikle incelenecektir. Bu olaylar sosyal çevre açısından değerlendirilecektir. Şairin günümüze ulaşmış olan divanındaki şiirlerin tamamı göz önünde bulundurularak onun topluma ve toplumun değer yapısına bakışı tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Müslüman bir toplum içerisinde yaşadığı duygular ve bu duyguların edebi eğilimini hangi düzeyde etkilediği noktası da yine çalışmanın içeriğine dâhildir.

Dönemin genel şiir yapısı ve içeriğine kısaca değinilerek söz konusu şairin farklılaştığı noktalar özellikle dikkate alınacaktır. Bütün bunlar sonucunda, Endülüs toplumunda bu dönem Yahudilerin toplum içerisindeki konumları, Müslümanlarla ve devletle ilişkileri ve toplumun onlara bakışı tespit edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Endülüs Toplumu, Yahudiler, Muvahhidler, Şiir, İbn Sehl.

أثر العلماء القازاق في الحضارة العربيَّة الإسلاميَّة

دكتور محمَّد رزق شعير
جامعة الإسكندرية- مصر
mrsheer2000@gmail.com

الملخص

• التَّعريف بالموضوع:
تحتلُّ الكلمات القازاقيَّة مكانًا كبيرًا بين الكلمات الدَّخيلة في اللُّغة العربيَّة، وكذلك مفردات اللُّغة العربيَّة تحتلُّ مكانًا خاصًا في مفردات اللُّغة القازاقيَّة؛ فلقد حدث تأثير متبادل بين اللُّغة العربيَّة واللُّغات الألتائيَّة (بينها اللُّغة القازاقيَّة) بشكل كبير نجد آثاره إلى الآن.

إنَّ كثيرًا من العلماء منسوبون إلى بلادهم؛ ومنهم الفارابي الفيلسوف، صاحب (الموسيقى الكبير)، والفارابيّ اللُّغويّ، صاحب معجم (ديوان الأدب) وهو أوَّل معجم عربيٍّ بنظام الأبنية، استفاد منه ابن اخته الجوهريُّ وصنع معجم (الصِّحاح تاج اللُّغة وصحاح العربيَّة) وأصبح أكثر شهرة، وهم ينسبون إلى فاراب (أطرار). والسُّغناقيّ؛ نسبة إلى سغناق – جنوب غرب كازاخستان، وله مؤلَّفات كثيرة في الفقه وأصول الفقه وتحقيق كتب في النَّحو والصَّرف. ومنهم الإتقانيُّ؛ نسبة إلى (إتقان)، وهي بلدة صغيرة قريبة من فاراب جنوب كازاخستان.

كما يوجد كثيرون غيرهم نُسبوا إلى بلادهم؛ أمثال: التُّركستانيُّ (نسبة إلى تركستان)، والبلاساغونيُّ (نسبة إلى بلاساغون)، وفيها أكثر من عالم في العلوم الإسلاميَّة، والطّرازيُّ (نسبة إلى طراز)، والإسبيجابيُّ (نسبة إلى إسبيجاب)؛ وهؤلاء علماء في الفقة وأصوله والعقيدة وغير ذلك، ومن أسمائهم نعرف أنَّهم قازاقيون.
عند قراءة ترجمة لهؤلاء العلماء نفهم أنَّ حياتهم بدأت في موطنهم بكازاخستان -وإنْ كان اسم كازاخستان لا يوجد في ذلك الوقت- وقد تعلَّموا على يد شيوخ عصرهم، وكثير منهم سافروا إلى بلاد العرب وخاصة مصر وسورية والعراق واليمن والسّعودية، واتَّقنوا فرع أو أكثر في العلوم الإسلاميَّة وألَّفوا فيه وأصبحوا مشهورين؛ وهذا دليل على أنَّ تعليم الدِّين في كازاخستان قوي عبر قرون مختلفة.

من أهمِّ أعلام الفكر القازاقي الحديث (أباي) المتوفى سنة ٤٠٩١م، فقد ربط بين الثَّقافة الإسلاميَّة والثَّقافة الحديثة، وهو رائد التَّجديد في الثَّقافة الحديثة في كازاخستان، وقد تعلَّم تعليمًا دينيًّا أثَّر في مؤلَّفاته وأفكاره وأشعاره الَّتي يتَّضح فيها الشِّعر الإسلامي من حيث دعوته إلى القيم واحترام الحرية والآخرين.

• الاهتمام بعلماء كازاخستان (النَّتائج):
هناك اهتمام بمؤلَّفات علماء كازاخستان الَّذين ألَّفوا بالعربيَّة فيتضح من اهتمام مجمع اللُّغة العربيَّة بالقاهرة بالمعجمي الفارابي صاحب معجم "ديوان الأدب"؛ لقد نشر هذا المعجم في أربعة مجلَّدات من بين مطبوعات مجمع اللُّغة العربيَّة بالقاهرة. كما أنَّ اهتمام كبير في الجامعات بالفيلسوف الفارابي المعلم الثَّاني اهتمام كبير، حيث إنَّ هناك رسائل جامعيَّة كثيرة أعدها باحثون مصريون في الجامعات العربيَّة والأوربيَّة عن الفارابي الفيلسوف ونشرت أعمال الفارابي أيضًا في مصر، وآخر ما نشر له في وزارة الثَّقافة في القاهرة كتابه الكبير عن الموسيقى.

اهتمام النَّاشرين والجامعات بالجوهري مؤلِّف معجم "الصِّحاح في اللُّغة"، ويتَّضح من طبعاته الكثيرة الكاملة للباحثين والمختصرة للتلاميذ في المدارس، وهناك عدد من الرَّسائل الجامعيَّة عنه في تاريخ المعاجم العربيَّة.

• المصادر:
اهتمَّ العلماء أيضًا بالمخطوطات التُّركيَّة الموجودة في مصر، وأعدَّ لها فهرسًا علميًّا مفصلاً عالمان أحدهما من طراز، هو نصر الدِّين مبشر الطّرازي؛ أصله من طراز، ثمَّ هاجر إلى مصر صغيرًا وعمل بدار الكتب المصريَّة نحو أربعين عامًا، وأعدَّ فهرسًا ضخمًا للمخطوطات التُّركيَّة في أربعة مجلَّدات، والمخطوطات هنا تضمُّ ما ألّف بالجغطائيَّة والتُّركيَّة، وبعض المخطوطات بلغتين إحداهما العربيَّة.

التسامح والتعايش السلمي في فكر الشيخ زايد بن سلطان آل نهيان مؤسس دولة الامارات العربية المتحدة

الأستاذ الدكتور عمر عبد عباس الجميلي
كلية الشريعة جامعة الشارقة - الإمارات العربية المتحدة
hlale1400@gmail.com

الملخص

إن من أجل دعائم العلاقات الإنسانية التي وضعها الإسلام "الوحدة الإنسانية" كمبدأ طبيعي وقانون ثابت لا يتبدل، وحسب التعبير القرآني أنهم أمة واحدة تعيش في أسرة إنسانية واحدة، وأن عرى هذه الوحدة تقوى وتضعف طبقاً لمدى إدراك أفراد هذه الأسرة لمقوماتها، وأن هذه الدعائم ثابتة سواء بين الأفراد أو الجماعات وإذا ما اختلفت حدث اختلال وتصدع في العلاقات الإنسانية، إضافة إلى أن مبدأ التسامح الذي يعد من المبادئ المهمة والأساسية التي أكد عليها الإسلام والتي حولها من مجرد قيمة إلى مفهوم عملي راسخ في المجتمع الإسلامي.

واعتبر الإسلام التسامح من مكارم الأخلاق سواء مع المسلمين أو غير المسلمين ويعد هذا المبدأ قاعدة التواصل والتعاون والتعارض بين الناس ولتكون العلاقة الطيبة الأساس الذي تبني عليه الأمم علاقاتها ومصالحها، فالإسلام متسامح حتى مع أعدائه إلى حد العفو عن أسراهم واللطف بهم والإحسان إليهم.

فالأساس في شيوع ثقافة التعايش هو اعتقاد المسلم أن اختلاف الناس في الدين واقع بمشيئة الله تعالى، الذي منح هذا النوع من خلقه الحرية واختيار، وأن المسلم غير مكلف بمحاسبة الكافرين على كفرهم، إنما حسابهم عند الله تعالى، فهذا التكريم الإلهي ويعد التسامح ضرورية وجودية وقيمة إنسانية تفرضها سنة الوجود المنطلقة من أن التنوع الإنساني سنة كونية كما في قوله تعالى: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا) [الحجرات ٣١] ولا يتحقق التعارف إلا بدلالة الحوار والالتقاء

والتفاهم التي هي من شروط التسامح ومتطلباته إن قيم التسامح والتعايش بين الأعراق واحترام مختلف المعتقدات والديانات، من القيم المتأصلة في عمق تاريخ دولة الإمارات فقد جسدت قيم التسامح، مع إيمانها بأنّ الاختلاف الديني والثقافي والعرقي يمثل دافعاً للحوار والتقارب بين الشعوب، وليس مصدراً للعداء والصراع بين الأمم والمجتمعات. ولقد خلد التاريخ نهج التسامح لباني دولة الامارات الوالد المؤسس -المغفور له بإذن الله- الشيخ زايد بن سلطان آل نهيان طيب الله ثراه، وحبه للجميع دون تمييز وتفرقة، حتى تمكنت الإمارات من ترسيخ قيم ديننا الحنيف والعادات العربية الأصيلة، التي تدعو إلى التسامح والتآلف والسلام واحترام الآخرين من جميع الأديان والأعراق والثقافات. وقد اعتمدت سياسة التسامح والتعاون، التي أنتهجها -المغفور له بإذن الله-، على الانفتاح على ثلاث دوائر، أولاها خليجية، والثاني عربية، والثالثة عالمية.

الكلمات المفتاحية: التسامح، التعايش، الشيخ زايد.

Anadolu'nun Siyahi Popülasyonu Afro-Türklerin Gözünden Birlikte Yaşama Olgusu

Dr. Arş. Gör. Ramazan ÇINAR
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
mramazancinar@gmail.com

Özet

Anadolu, tarih boyunca farklı kültürlerin buluşma noktası olmuş ve göçlerin etkisiyle çeşitli etnik grupları bünyesinde barındırmıştır. Bu etnik gruplar arasında yer alan Afro-Türkler en dikkat çeken azınlık unsurlardan birisidir. Günümüzde üretilen Afro-Türk ifadesi son yıllarda Afrika'dan gelen siyahi göçmenleri (vatandaşlık alsalar dahi) kapsamamaktadır. Bu kavram, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Afrika'dan ve Arabistan'dan Anadolu'ya kölelik, savaşlar, ticaret, tarım işçiliği vb. çeşitli nedenlerle göç ederek/ettirilerek gelen ve özellikle Ege Bölgesi'ne yerleşen, zamanla yerel halk ile aynı kültürü benimseyen, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında da zorunlu tehcir kapsamına girmeyerek vatandaş olan siyahi nüfusu ifade etmek için kullanılmaktadır. Her ne kadar bu kavramın içeriğine dair tartışmalar olsa da kapsadığı kişiler tarafından kabul gördüğü ve literatürde sıklıkla kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Afro-Türkler tarafından İzmir'de bu adla kurulan bir derneğin olduğu dahi araştırmalara yansımaktadır. Bu minvalde tebliğimizde Anadolu'nun siyahi popülasyonunu teşkil eden Afro-Türklerin birlikte yaşama olgusuna bakışlarına ve konuya dair aktarımlarına yer verilecektir. Araştırmamızda bu toplulukların Anadolu'ya nasıl yerleştikleri, yerel halk ile etkileşimleri

esnasında yaşadıkları ve toplumsal dinamikleri ne şekilde etkiledikleri incelenmektedir. Afro-Türklerin Anadolu'da birlikte yaşama deneyimlerini anlamak için yürütülen bu çalışma, onların toplumsal uyumunda etkili olan karmaşık ve çok yönlü süreci irdelemektedir. Ayrıca yıllar içerisinde geçirdikleri toplumsal dönüşüm ve günümüzde onlara dair var olan toplumsal algı da ele alınmaya çalışılacaktır. Yerel halk ile sosyal temaslarının hangi ortak paydalarda gerçekleştiği ve toplumsal kabulün dinamikleri de araştırılmak istenen ana temalar arasında yer almaktadır. Ten renginin ayrımcılığa neden olup olmadığı ve gruplar arası sosyal teması ne şekilde etkilediği incelenecektir. Yapılan araştırmada nitel yöntem tercih edilmiş, verilerin elde edilmesinde mülakat ve görsel belge analizi teknikleri kullanılmıştır. İzmir ve Aydın illerinde yaşayan siyahi vatandaşlar ile görüşülerek konuya dair düşüncelerine yer verilmiştir. Ayrıca, literatür taraması yapılarak bu hususta tespit edilen akademik yazın çalışmanın temelini oluşturmuştur. Araştırmamız, Afro-Türklerin Anadolu'daki varlıklarının toplumsal çeşitliliğe ve kültürel hayata katkıları hakkında farkındalığı artırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kavramlar: Din Sosyolojisi, Afro-Türkler, Birlikte Yaşama, Toplumsal Uyum.

Ağ Toplumunda Bir Arada Yaşama: İslam Ahlak Düşüncesi Perspektifinden Bir Değerlendirme*

Dr. Öğr. Üyesi Tuba Nur UMUT
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
tuba.Nur.Donmez@ankara.edu.tr

Mete AKCAN
İbn Haldun Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi ve Öğretim Asistanı, Türkiye
mete_akcan_41@hotmail.com

Özet

Günümüzde bir arada yaşama tecrübesi ele alınırken, aracılıklarıyla deneyimlerimizi şekillendiren teknolojiler göz ardı edilmemelidir. Zira toplumsal yaşam pek çok boyutuyla dijital ortamlara taşınmış, bu durum "ağ toplumu" şeklinde ifade edilen yeni bir vasat ortaya çıkarmıştır. Dijital teknolojilerin temin ettiği imkânlarla mevcut hukukî kuralların sınırlarının zorlandığı, mekân mefhumunun ve iletişimin doğasının bambaşka bir şekle dönüştüğü ağ toplumunda "öteki ile ilişkinin nasıl tesis edileceği, bir arada ahlaki yaşamın nasıl tesis edileceği" sorusu, hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Bu farkındalıkla çalışmamız ağ toplumunun karakteristik özelliklerini gözeterek bir arada yaşama meselesini iki boyutta ele alacaktır. İlk boyut, verileri kontrol

*Bu çalışmada TÜBİTAK 2209/A programı kapsamında desteklenen, Mete AKCAN'ın yürütücü, Dr. Öğr. Üyesi Tuba Nur UMUT'un akademik danışman olduğu "Sosyal Medya Ahlakını İslam Ahlak Düşüncesi Ekseninde İnşa Etmek" başlıklı projede elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

edenlerle verileri temin edenler yahut gözetleyenler ile gözetlenenler arasındaki eşitler arası olmayan ilişkiyi ve bu orantısız ilişkinin doğurduğu ahlaki problemleri konu edinecektir. Bu ilişki dijital dünyanın teşvik ettiği ifşa, tüketim, şeffaflık talebi, nesneleştirme, özgürleşme vehmi, yeni denetleme ve tahakküm imkânları gibi hususların ahlaki sonuçları açısından ele alınacak ve bu olgular karşısında eleştirel tutuma duyulan ihtiyaca dikkat çekilecektir. İkinci boyut ise daha görünür olan, eşitlerimiz ile ilişkimizde yeni veçheler kazanan ahlaki problemlere ilişkindir. Bu bağlamda dezenformasyon, algı manipülasyonu, hak ihlalleri, tecessüs, şiddet, siber zorbalık gibi hususlar öne çıkmaktadır. Her iki boyutta da ortaya çıkan sorunlar gerçeklik tasavvuru ile ilişkilendirilebileceği için sorunların çözümünde metafiziğe dayanan bir ahlak teorisi ve erdemler, bir arada yaşamaya ilişkin tekno-ahlaki sorunlarla başa çıkmada rehberlik sunabilecektir. Çalışmamızda esas alacağımız İslam ahlak düşüncesi, fizik dünyada olduğu gibi dijital dünyada bir arada yaşama meselesini de beşerî düzlemle sınırlamayıp aşkın alana referanslar içerir. Bu hususiyetiyle İslam ahlak düşüncesi, sanal âlemde metafizik değerleri yansıtacak; tolerans, ihtiram, hakka riayet, sağduyu gibi ahlaki ilkeleri gözetecek ahlaki bilincin kuşanılmasını mümkün kılabilir. Nitekim günümüzde uygulamalı etik kapsamında yer alan ve bir arada yaşama çerçevesinde değerlendirilebilecek birçok araştırma alanı, İslam ahlak düşüncesi geleneğinde de ele alınmıştır. Münazara adabından meslek adabına, eğitim-öğretim adabına birçok mesele İslam ahlak ilkeleri esas alınarak yorumlanmış, tartışılmıştır. Kanaatimizce İslam ahlakı, geçmişte bir arada yaşama tecrübesine katkılar sunduğu gibi ağ toplumunun ahlaki problemlerinin çözümünde de çağdaş dünyaya yol gösterebilme, teorik

ve pratik ilkeler temin etme potansiyelini haizdir. Çalışmada ağ toplumunda bir arada yaşamaya ilişkin yukarıda ifade edilen problemler uygulamalı etik, bilim-teknoloji-toplum çalışmaları (STS) ve teknoloji felsefesi alanlarındaki çağdaş literatüre başvurularak ele alınacak, İslam ahlak düşüncesi perspektifinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ağ toplumu, Birlikte Yaşama, İslam Ahlak Düşüncesi, Uygulamalı Etik.

Küresel Sorunların Belirleyici Etkeni Olarak Ahlaki Yoksunluk

Prof. Dr. Kubanychbek ISAKOV
Oş Devlet Üniversitesi Felsefe Bölümü, Kırgızistan
Isakov-oshgui@mail.ru

Prof. Dr. Salycan TURDUBAEV
Oş Rusya Devlet Sosyal Üniversitesi, Kırgızistan

Tazagul CELALOVA
Oş Devlet Üniversitesi Mezunu, Kırgızistan

Özet

Hayatta insanoğlunun bilerek yaptığı olumsuz eylemlerinin kendisine geri döndüğü ve onun kendisi için büyük bir sorun haline geldiği görülmektedir. Aslında ahlaksızlığın, ahlaki niteliklerin bozulmasının küresel sorunların nedeni (belirleyici) olduğu gerçeği, yazarlar tarafından bu makalede bilimsel olarak kanıtlanarak, gerçeklere dayanan deliller ile sunulmuştur.

Günümüz toplumsal yaşamı, dünya insanlarını çok hızlı ve keskin iniş çıkışlara (sorunlara) sokmuştur. İnsan gezegeni COVID-19 (Coronovirus) adındaki görünmez bir ejderha gibi felaket ile karşı karşıya kalarak, bu tüm insanlığın kara kara düşüncelere dalmasına ve ondan kurtulmanın yollarını aramasına neden olmuştur. Bu, günümüzün en önemli küresel sorunlarından biridir. Bugünkü durum, "İnsan"ın her şeyin sahibi olduğu, "İnsan"ın hem yaratan hem de yok eden olduğu" şeklindeki Marksist anlayışı hem ispatlıyor hem de çürütüyor. Bugün sizlerle bilimsel sohbetimiz bu noktada devam edecektir.

Ben bu bilimsel yazıma tarihsel bir örnekle başlamak

istiyorum. Antik Çağ'da antik Roma, Antik Yunan kültürüyle bir arada varlığını sürdüren ve diğer halklar üzerinde de büyük bir etkiye sahip olan dünya uygarlığının (kültürünün) merkeziydi. Böylesine büyük bir insan kültürünün eşsiz ve tarif edilemez bir tarih olduğu herkesce bilinen bir gerçektir. O zamanlar Roma İmparatorluğu'nun toprakları, Akdeniz'den Avrupa'ya (tüm Batı Avrupa), Asya'ya, Afrika'ya ve günümüz Büyük Britanya'sının bir kısmına kadar uzanıyordu. Bu kadar güçlü ve gelişmiş bir kültüre sahip olan bu büyük imparatorluk, 395 yılında İmparator I. Feodosius döneminde yıkılmıştır. Böylesine büyük bir imparatorluğun çöküşünün nedenleri konusunda araştırmacıların farklı yorumları var. Ancak bazı kesin bilimsel kanıtlara dayanacak olursak, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün asıl nedeni, imparatorluğunun halkının, özellikle halkı yöneten soyluların ahlaki açıdan ciddi şekilde yozlaşmış olmaları ve çok ileri gitmeleri olmuştur.

Sözümüz tatsız olmaması için aşağıdakileri delil olarak söylemeyi doğru buluyorum: “Tabii ki, imparatorluğun bu boyutuyla, birçok yerde yolsuzluk gelişti, özellikle yolsuzluk Roma'yı, Roma’nın güçlü yetkililerini zehirledi. İmparatorluğun birçok vatandaşı bütün günleri zararlı şeyler yaparak geçirmeyi tercih etti: ziyafetler, ahlaksız seks partileri, aşırı şarap tüketimi" diyor Rus bilim adamı V.B. Mironov, *Antik Roma* adlı kitabının "Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü" adlı bölümünde.

Şimdi meseleye gelince, insanların şu anda sahip oldukları herşey yeterli olsa bile daha fazlasını istemeleri, hiçbir şeye doymadan, kişisel sınırları aşan kirli işlere bulaşmaları ve sonuçta bunun o insanın kendisi için büyük problemler yaratmakta olduğu yukarıda verdiğimiz örnekten görülmektedir. Bununla ilgili olarak Alman filozofu A.

Schopenhauer *İrade ve Temsil Olarak Dünya* adlı eserinde "Bir insanın ihtiyacı sınırsızdır, her şey onun için yeterli olduğunda -o kendi iradesiye daha fazlasına sahip olmaya çalışır- diye belirttiği gibi, varlığın (aşırı zenginliğin, sebepsiz aşırı güçün) bir insanı onu insan yapan niteliklerinden mahrum ederek, onu hayvansı bir duruma getireceğini aklı başında herkes anlayabiliyor.

Bu bağlamda büyük yazarımız C. Aytmatov, "Ahiret yargısı, onun dogmaları olmadan bile uzun zamandır insanlık tarihinde yer almaktadır. Böyle bir durum bir kişinin kendisi tarafından yaratılır. İnsanlığın geliştiği parlak bir tarih henüz yeryüzünde başlamadı. Evreni yok edecek olan kıyamet, tanrıdan değil, doğal afetlerden değil, insanların kendi aralarındaki çekişme ve düşmanlıklardan kaynaklanacaktır. Bu nedenle, Tanrı'nın yarın nasıl olacağı -iyi ya da kötü, iyiliksever ya da merhametsiz olacağı- o insanların kendilerinden kaynaklanır. Çünkü insan hayatının her gününe kendisi sahip ve kendisi yargıçtır." diyor. *Kıyamet* romanındaki ahlaksızlığın derin felsefi ve sanatsal genellemesinin anlamı bu şekilde tarif edilebilir.

Ortak insanlığa ait entelektüel-estetik geleneğe ve hümanist manevi-kültürel değere dayanarak Cengiz Aytmatov da Sfenks gibi kendine ve yeryüzünde yaşayan tüm insanlara "Bir insan nasıl insan olabilir?" İnsanın huyu nasıl düzelir? gibi ebedi soruyu tekrar tekrar soruyor. Büyük vizyon sahibi yazarın eserlerinde Evren-İnsan-Doğa'nın organik birliği onun her eserinde görülmektedir. Bu nedenle, "İnsanların birbirine ettikleri ihanet artarak, insani niteliklerini yitirdiklerinde ve çevreye adaletsiz davranmaya başladıklarında, insan birer canavara dönüşüyor." Bu "dünya felaketidir." Buna "Kıyamet" denir, diyor. Demek ki, büyük düşünürün belirttiği diyalektik birlik de ebedî değildir. Böyle bir boşluğun nedeni (belirleyicisi) insanın kendisidir.

Rus bilim adamı I.A. Rodiyonova'nın dediği gibi, "Küresel sorunların kaynağı demografik sorunlardır." Yukarıda bansı geçenleri dikkate alacak olursak, benim fikrime göre, şu anda içinde bulunduğumuz zor durumun nedeni biziz (insanlar). Bunu hayatımızda yaşanan örneklerden görüyoruz ya. Vara da yoka da şüküretmemek, aza kanaat etmemek, kıskançlık, dedikodu yapmak, iftira atmak, aldatmak, kibir, küçümsemek, adaletsizlik, ikiyüzlülük, dalkavukluk, sabırsızlık, dinsizlik, sahtekârlık, kariyercilik, açgözlülük gibi insan doğasına ait olmayan yabancı unsurlar toplumumuzu sarı sarmaşık gibi sarmış, boğmaktadır. İşte bu durum, küresel sorunların ana nedenidir (belirleyicisidir).

Konuşmamın sonunda, Roma Kulübü (prestijli uluslararası fütüroloji organizasyonu) eski başkanı, İtalyan bilim adamı ve toplum eylemcisi A. Peccei kendi zamanında böyle demiştir: "Dünya hiçbir zaman böyle bir karmaşa içinde olmadı; ve dünyada daha önce hiç bu kadar yıkıcı tehditler olmamıştı. Daha önce insanın ruhu bu kadar tedirgin olmamıştı. Bütün bunlara insan ruhunun bozulması neden oluyor." diye açık bir şekilde belirtmiştir Bu nedenle sevgili, akıllı insanoğlu, sana sesleniyorum! Kendimizi değiştirmezsek ve ihtiras ve açgözlülüğümüzü yok etmezsek, gezegensel kıyametten asla kaçamayız.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Yoksunluk, Antik Çağ, Küreselcilik, Belirleyici, Dünya Felaketi, İmparator, Gezegensel Kıyamet, Koronovirüs, Kıyamet, Sfenks.

Rahmet-Şiddet Diyalektiği İçinde Müslümanların Diğerleri ile Yaşama Ahlakı

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz GÜNEŞ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
cengizgunes@nevsehir.edu.tr

Özet

Allah Teala, gönderdiği son kitapta insanların huzur, barış ve esenlik içinde yaşamaları için birçok emir, tavsiye ve irşatlarda bulunmuştur. Dünyanın yaşanabilir bir mekân hâline gelmesi, emniyetli ve güvenli bir toplumun oluşabilmesi bu hususların ikame edilmesiyle gerçekleştirilebilir. Bu tebliğde, Fetih suresinin 29. ayeti bağlamında Müslümanların kendi aralarında ve diğer dinlere mensup kimselerle birlikte yaşama esasları ve ilkeleri üzerinde durulacaktır. Söz konusu ayette iki kelime dikkati çekmektedir. Bunlardan biri çetin/şiddet/sert gibi anlamlara gelebilecek eşiddâ kelimesi diğeri de rahmet/merhamet/nezaket gibi manalar ifade edebilen ruhamâ sözcüğüdür. Kısaca, bu iki karşıtlığı "rahmet" ve "şiddet" kelimesiyle ifade etmemiz mümkündür. İslam dini asla ötekine hayat hakkı tanımayan, kendisine inanmayanları mutlaka yok edilmesi gereken bir unsur olarak görmemektedir. Nitekim bu konuyla ilgili Mümtehine suresi 8. ayette "Allah, din hususunda sizinle savaşmayan ve sizi, ülkenizden çıkarmayanlara iyilik etmenizi, onlara karşı insafla, adaletle muamelede bulunmanızı yasaklamaz; şüphe yok ki Allah, adaletle muamele edenleri sever." buyurulmaktadır.

Yine her türlü insani ilişkilerde sulh yolunu tutmanın önemine atıfta bulunan ayetler vardır. İslam savaşı terviç eden bir din değildir. Kendi varlıkları tehdit altında

olmadıkça, İslami doktrinde savaşı başlatan taraf hiçbir zaman Müslümanlar olmamıştır. Savaş ortamında bile mümkünse karşı taraf barışa çağırılır. Karşı taraf bu çağrıya olumsuz yanıt verirse ve savaş kaçınılmaz bir hâl alırsa işte o zaman İslam kendi varlığını korumak için nefsi müdafaayı meşru görür. Ayrıca savaş başlamış olsa bile İslam ahlakına göre sivillere, havra ve kiliselere, çocuklara, yaşlılara ve ürünlere -mümkün mertebe- dokunulmaz. İslam'ın üstünlüğünü kabul edip barış isteyenlerle Müslümanların sulh anlaşması yapması gerekir. Müslümanlar, aldıkları vergi karşılığında zimmilerin canlarını, mallarını ve namuslarını korumakla yükümlüdür. Bunun ötesinde kendilerinden başka bir şey istenmez. Hatta bir seferinde Hz. Ömer, zimmilerin haklarını koruyamadıkları gerekçesiyle o yıl aldıkları vergileri iade etmiştir. İslam toplumunun idaresi altında bulunan halklar mahkemelerde Müslümanlarla eşit yargılanmıştır. Hatta öyle zamanlar yaşanmıştır ki "Kardinal külahı görmektense Müslüman sarığı görmeye razıyız." denilen zamanlar yaşanmıştır. Müslümanlar kendinden olmayanlara böyle davranırken, kendi aralarında da son derece şefkat ve merhametli olmaları gerekmektedir. Zira ayetlerde Müslümanlar kardeş olarak nitelendirilmektedir. Bu kardeşliğin ve insanlar arasında merhametin oluşması için birçok sosyal müesseseler tesis edilmiştir. Kardeşlerin birbirine olan yakınlığı mesabesinde herkesin diğerleriyle ilgilendiği bir toplumda sosyal barış, yardımlaşma, kaynaşma ve dayanışma sonucunda dünya güven ve huzurla yaşanabilir bir ortam olacaktır. Netice itibariyle Müslümanlar gerek kendi aralarında gerekse dünya ölçeğinde hep barıştan yana tavırlar sergilemiş, inansın inanmasın insan onuruna yakışır davranışlarda bulunmayı idealize etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Rahmet, Şiddet, Birlikte Yaşama, Ahlak.

Post-Seküler Toplumda İslam: İslamofobi ve Birlikte Yaşama

Doç. Dr. Asaf GANBAROV
Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü, Azerbaycan
asefganbarov@ait.edu.az

Özet

Bu makalede, Batı Avrupa'daki seküler toplumlarda İslam ve Müslümanların birlikte yaşama ile ilgili karşılaştıkları sorunlar ve genelde toplumsal bütünleşmeye engel olan durumlar ele alınmaktadır. Araştırmanın metodolojisi, Batı sekülerizmini tartışan güncel teorik çalışmaların taranması ve İslamofobi gibi ayrımcılık raporlarını temel alan ikincil istatistik verilerin kullanılmasından ibarettir. Bu çalışmanın amacı, klasik sekülerizmin krizlerini ortaya koymak ve çağdaş Batı toplumlarında post-seküler açılımları tartışmaktır.

Makalede, öncelikle Batı Avrupa'daki toplumlarının küresel göç süreci tarafından nasıl etkilendiği ve dinî-kültürel çeşitliliğin artmasının klasik sekülerizm paradigmasına meydan okuması incelenmektedir. Geleneksel olarak, sekülerizm (laiklik), dinin toplum üzerindeki etkisinin azaldığını varsayan kamusal alanda devletin dinlere karşı nötr bir pozisyon benimsemesini amaçlayan siyasal ve yasal bir ilkedir. Dolayısıyla, sekülerizm veya laiklik, güçlü bir toplumsal sekülerleşme sürecinin gerçekleşmesi varsayımına dayanmaktadır. Fakat çağdaş Batı toplumları da dâhil olmak üzere, dünyada sekülerleşme teorisinin öngördüğü dinin toplumsal, kurumsal ve bireysel etkisini kaybetmesi süreci gerçekleşmemiş, aksine 21. yüzyıl dinin

kamusal alana geri dönüşüyle karşı karşıya kalmış, çeşitli dinlerin ve inançların toplumsal etkisi artmıştır. Nitekim J. Habermas bu anlamda, sekülerleşmenin gerçekleşmediğini açık şekilde ifade etmiş ve Batı Avrupa'da dinî-kültürel çeşitliliği ifade etmek için *post-seküler toplum* kavramını ortaya koymuştur. Fikrimizce, Habermas'ın sunduğu post-seküler toplum teorisi çeşitli kimlik, inanç ve kültür mensuplarının karşılıklı anlaşmalarına katkı sağlamakta, hatta inançlı ve seküler kesimler arasında birlikte yaşama sürecine uygun zemin hazırlamaktadır.

Çalışmada, Avrupa'da yaşayan Müslümanların karşılaştığı İslamofobi ve ayrımcılık sorunlarının çözümlenmesinde post-seküler toplum teorisinin sunduğu zeminden yararlanmanın imkânları tartışılmaktadır. Bu bağlamda, Müslümanların Batı toplumlarında İslamofobi, ayrımcılık ve önyargılarla karşılaşması gibi çeşitli sorunları istatistik veriler ışığında sunularak irdelenmektedir. Böylece, makalede çeşitli inanç ve kültürel grupların birlikte yaşama sorunları ele alınmakta ve post-seküler açılımların farklı dinî inançlara ve kültürel yapıya sahip grupların birlikte yaşama tecrübelerine olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Sekülerizm, Laiklik, Sekülerleşme, Post-Seküler Toplum.

Birlikte Yaşamanın Metafizik Temeli Olarak Kozmolojik Argüman

Prof. Dr. Recep ALPYAĞIL
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
recepalp@istanbul.edu.tr

Özet

Bu tebliğde, Tanrı'nın varlığının delillerinden olan kozmolojik argümanın birlikte yaşamaya metafizik bir temel sağladığı savunulacaktır. Konu, klasik kozmolojik argümanın Müslüman düşünürler tarafından geliştirilen hudûs versiyonu örneğinde işlenecektir. Bilindiği üzere, hudûs delili şu öncüller üzerine kuruludur: "Her hâdisin bir muhdisi vardır. Âlem hâdistir. Öyle ise âlemin de bir muhdisi vardır." Bu argümanın bize vermiş olduğu "muhdis" kavramının literatürdeki adı "Kadîm"dir. Buna göre, sadece bir varlık gerçek anlamıyla Kadîm'dir; Kadîm'in dışında kalan bütün varlıklar özü itibariyle hâdistir. Kanaatimizce bu delilde, birlikte yaşamanın iki metafizik temeli vardır: Delil, Kadîm olan dışındaki bütün varlıkları tek bir ontolojik temelde toplamaktadır, yani onların hakikati hep aynıdır. Bu yönüyle varlık içinde, bir hiyerarşi söz konusu değildir. Bundan doğal olarak çıkan ikinci temel ise şudur: Bir bütün olarak varlık, kaynağını Kadîm olandan almakta, her şey aynı kökten gelmektedir. Yani delil bir bütün olarak varlığın, Kadîm olan ile alakasını göstermekte, bu yönüyle de onlara Kadîm olanın eseri olarak bakmayı ve hürmet etmeyi mümkün kılmaktadır. Kanaatimizce bu, meşhur "Yaratılanı (hâdis/mâsivâllah), Yaratan'dan (Kadîm) ötürü sevmek" şeklinde özetlenen fikrin metafizik temelini oluşturmaktadır. Bu argümanın

hakikatini kavrayan birisinin, bir bütün olarak tabiata bakışı ve orada yer alan her türden varlık ile birlikteliğini görüşü bambaşka olacaktır. Genellikle nazarî bir konu olarak ele alınana bu argüman, aslında İslam tarihindeki "birlikte-yaşama" tecrübelerinin metafizik temelini sunuyor görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kozmolojik Argüman, Birlikte Yaşama, Kadîm-Hâdis.

İslam Medeniyetinin Yeniden Doğuşu: Organik Bütünlük ve Eleştiri Diyalektiği

Dr. Öğr. Üye. Saim GÜNDOĞAN
Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
saimgundogan@hakkari.edu.tr

Özet

Medeni insan, medeniyet ideali denilebilecek en mükemmeli, en iyiyi arayış serüvenini hep sürdürmüştür. Ancak modern dünyayla birlikte, din, etik, estetik gibi tecrübe alanları bilimin hükümdarlığı ve insanı büyüleyen ihtişamı karşısında değersizleşti. Bu nedenle insan, medeniyet inşa etme gayesinden uzaklaşmış, medeniyet idealini unutmuş ve kendisinin kaybolduğu medeniyet krizi olarak ifade edilebilecek insanlığın geleceği açısından ciddi bir tehditle karşı karşıya kalmıştır. Hemen hemen her toplum bu tehditten nasibini almıştır. Doğrusu, köklü İslam medeniyeti bu durumdan en çok etkilenen medeniyetlerden biri olmuştur. Bu açıdan İslam dünyası, modernizmle birlikte kendini, özünü kaybederek bir buhranın içine girmiştir. Bu buhrandan kurtulmak, yeniden kendi medeniyet seviyesine ulaşmak için Müslüman'ın "kendi yaptığı" medeniyet yolculuğuna çıkması gerekir. Bu yolculuğa başlamak için çözüm mahiyetinde bir modelin ortaya konulması gerekir. Bu model, bir yandan kendi kültürümüz içindeki temel klasik ve çağdaş eserlerden istifade ederken, öte yandan günümüz dünyasında Müslüman toplumlar için ilim, irfan, kültür ve medeniyet gibi kendi geleneksel yapılarının dayandığı temel dinamikleri içeren bir model olmalıdır. Ayrıca Müslümanların sorunlarına çözüm

üretebilecek, diğer medeniyetlerin bir taklidi değil kendi özüne uygun olabilecek bir değere sahip olmalıdır. Başka bir ifadeyle, İslam medeniyetinin muazzam döneminden kopuk olmayan, klasik kaynaklardan yardım alan, çağdaş verilere ve bilimsel değerlere açık olan, bireysel yorumların önünü açan gibi yeni ve farklı bir bakışa sahip olması gerekir. Kanaatimizce, bu yönleri içerisinde barındıracak modelin ismi, "Organik Bütünlük ve Eleştiri Diyalektiği" modeli olmalıdır. Bu model, bir taraftan bütüncüllüğü, değişimi, ilişkiselliği, diğer taraftan eleştiri diyalektiğini esas alan bir yapıya sahiptir. Bu model çerçevesinde İslam medeniyetinin yeniden inşa edilmesi ve eleştiri kültürünün oluşması adına bir girişim denemesi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaç çerçevesinde karşılaştırma yöntemi kullanılacaktır. Bu bağlamda günümüzde ortaya konulan birkaç modele özel atıf yapılarak, birtakım mukayeseler ve tahliller yapılacaktır. Ayrıca bu çalışmada, İslam medeniyetinin yaşadığı birtakım sorunlara dikkat çekilecek, bu sorunlara bir çözüm önerisi olması açısından "Organik Bütünlük ve Eleştiri Diyalektiği" modeli ifade edilecek, bu model, İslam düşünce tarihindeki bazı filozofların görüşleriyle desteklenecek ve bu bağlamda İslam medeniyetinin yeniden yapılandırılması tartışılarak eleştiri kültürünün bu hususta önemi, değeri ve yeri ileri sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Modern Dünya, Din, Organik Bütünlük, Eleştiri Diyalektiği, Kültür.

Discussion of Ibn Khaldun's School of Sociology

Prof. Moh. PRIBADI
Adab and Cultural Sciences Faculty Islamic State University
Sunan Kalijaga Yogyakarta, Indonesia
195801181994031001@uin-suka.ac.id

Abstract

One of the main themes of *Muqaddimah* of Ibn Khaldun is his idea of *'ilm al-'umrân*/sociology. From a modern perspective, Ibn Khaldun's sociological ideas can be interpreted as social science. Regarding the phenomena of humans and society, he stated that both are unique and dynamic phenomena of the universe's life which lead to progress towards social welfare. *Muqaddimah* as historical data containing sociological thought needs to be analyzed through the hermeneutic ta'wil method, the process of interpreting the text through historical, meaning, and implicative functions. According to Khaldun, humans and society in their development are closely related to the nature of the mind and the dimensions of the knowledge they master. He progressed through three stages *al-'aql al-tamyîzî*, *al-'aql al-tajrîbî*, and *al-'aql al-nadzarî* to find his semiosis. The level of his study of social phenomena is reflected in the sensory and historical observations of sensual and historic *hissiyyah* wa *târikhiyyah* and in the workings of rational logic in tracing the initial data of his research. This is the social research methodology as a benchmark that until now has been the grip of researchers in the social sciences. He offers an integrated method of

analysis in his social ideas, a sociological analysis based on social data and facts combined with the Qur'an and Hadits. In his sociological ideas he tried to combine the two.

Keywords: 'Ilm al-'Umrân, Humans and Society, Stages of Thought, Integrated Analysis.

Birlikte Yaşama Kültürüne Manevi-Psikolojik Yaklaşım

Doç. Dr. Fatıma Zeynep BELEN
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
fzbelen@kku.edu.tr

Özet

İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren diğer insanlar ile iletişim kurmaya başlar. Küçük yaşlarda aile ile kurduğu iletişim, ilerleyen yaşlarda daha geniş bir sosyal çevre ile devam eder. Kişi değerleri, toplumsal kuralları, hayata yüklediği anlamları bu sosyal çevrede etkileşimde bulunduğu diğer insanlar vasıtası ile öğrenir.

Anadolu kültürü, yüzyıllardır farklı din ve kültürlerin birlikte yaşadığı bir kültürdür. Bu kültürde birlikte yaşamayı besleyen manevi dinamikler atasözlerinde, deyimlerde, ağıtlarda, şiirlerde, destan ve hikâyelerde yer almaktadır. Birey, zorlu yaşam deneyimlerinde toplumdan öğrendiği bu somut olmayan kültürel miras ile başa çıkma becerilerini geliştirmekte ve ortaya koymaktadır. Bununla birlikte iletişim teknolojisindeki gelişmeler ile birlikte kişiler arasındaki fiziksel mesafelerin ortadan kalktığı ve farklı kültürlerin birbirleri ile daha kolay iletişim kurduğu küreselleşen bir dünyada birlikte yaşama tecrübesinden bahsedilebilir.

Bu çalışmada, birlikte yaşama kültürü manevi-psikolojik olarak ele alınacaktır. Anadolu kültüründe birlikte yaşama kültürünü besleyen dinamikler Kur'an-ı Kerim, hadisler ve Anadolu bilgelerinin eserlerinden yola çıkılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Sosyal Öğrenme Kuramı

çerçevesinde birlikte yaşama kültürü tartışılacaktır. Küreselleşen dünyada birlikte yaşama kültürüne dair öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Birlikte Yaşama, Anadolu Kültürü, Küreselleşme, Sosyal Öğrenme Kuramı.

Birlikte Yaşama Kültüründe Prososyal Davranışların İnşa Edilmesinde Manevi Değerlerimiz: Yunus Emre Örneği

Doç. Dr. Elif KARA
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türkiye
e.kara@hbv.edu.tr

Özet

Geçmişten günümüze Müslümanlar diğer kültürlerle birlikte yaşama tecrübesine sahiptirler. Müslümanlar bulundukları coğrafyalarda farklı kültürlerle bir arada huzurla hayat sürdürebilmek için gerekli olan saygı, hoşgörü, empati gibi prososyal değerleri kaynağını İslam'dan alarak tesis etmişlerdir. Prososyal değer ve davranışlar başka insanlara karşı olumlu düşünce ve davranışların bütününü içermektedir. Prososyal davranış; başkalarına yardım etmek, sevecen ve iyi niyetli olmak, iyiliklerini istemek, paylaşmak, empati kurmak, selamlaşmak gibi diğer insanların yararına olan birçok düşünce ve davranışı çatısı altına alan bir kavramdır.

İslam dini kaynaklarından hareketle oluşturulan diğer milletlere yönelik bakış açısının bazı örnekleri *Yunus Emre Divanı*'nda karşımıza çıkmaktadır. *Yunus Emre Divanı* içerisindeki; "Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığun namaz değil / Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil" (*Divan*, s. 91) ifadelerindeki gibi, ya da: "Adımız miskindir bizim düşmanımız kindir bizim / Biz kimseye kin tutmayız kamu âlem birdir bize" (*Divan*, s.182) gibi birçok ibarede insanın din, dil, ırk gözetilmeksizin yaratanından ötürü kıymetli olması vurgulanmaktadır. Yunus Emre gibi eserlerinin düşünce kaynağı İslam dini olan Anadolu

bilgelerinin sevgiyle benimsenen şiir ve sözleri, prososyal düşünce ve davranışların şekillenmesine önemli katkı vermiştir. Bu araştırmada ilk öncelikle insanları birbirine bağlayan ve bir arada tutan sevgi, hoşgörü, iyi niyet, yardımlaşma gibi birlikte yaşamanın anahtarı olan prososyal manevi değerler üzerinde durulacaktır. İkinci olarak İslam coğrafyasında birlikte yaşama kültürünü tesis etmede önemli olan bu manevi değerlere Y*unus Emre Divanı*'ndan örnekler verilerek açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Hoşgörü, Birlikte Yaşam Kültürü.

Devlet Düşüncesinin Değişim Evreleri

PhD Pasha GULUZADE
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Azerbaycan
prquluzade@gmail.com

Özet

İnsan tek başına yaşayamayan bir varlık olduğundan her zaman başkalarına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü insan diğerlerinin yardımıyla kendi gereksinimlerini karşılayabilmektedir. Bu da insanın toplumşallaşmasını gerekli kılmaktadır. Çoğu zaman bu zorunluluk olarak da görülmektedir. Toplumsallık kişinin kendi gereksinimleriyle birlikte diğer insanların da gereksinimlerinin karşılanmasına olanak sağlamaktadır. Bir anlamda beraber yaşamanın insana sağladığı kolaylık onun varoluşunu sürdürmesindeki en önemli faktörlerden biridir. Devlet de bir anlamda bu sayede oluşmuştur denebilir. Bu oluşumdaki en önemli amaç insanın varoluşunu sürdürmekle birlikte iyi ve mutlu bir yaşamın sağlanmasıdır. Söz konusu amacın gerçekleşmesi için birçok düşünür kendi yaşadığı dönemle ilgili devlet görüşünü ileri sürmüş veya kurgulamıştır. Bu tip kurgular genelde düşünürün kendi yaşadığı devlet düzenindeki eksiklikler ve onların giderilmesiyle ilgili görüşlerini de içinde barındırmaktadır. Özellikle geleneksel idare yapısına sahip olan toplumlarda düşünürler toplumda gözlemlediği sorunları açık bir şekilde söylemek yerine kurgu tipli denemeler yaparak belirtmeyi tercih etmişlerdir. Düşünürler, böylece kendi geliştirdiği mükemmel devlet kurgusu sayesinde bir anlamda sonraki nesiller veya yöneticileri yönlendirmektedir.

Modernleşmeyle birlikte devletin temellendirilmesinde dinsellikten dünyeviliğe doğru değişimin olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Genel olarak değerlendirdiğimizde söz konusu kurgu denemelerinin giderek daha da mükemmelliğe doğru evrildiğini gözlemlemek mümkündür. Bir anlamda bu kurgulamalar aynı zamanda günümüz devletlerinin de oluşumunun düşünsel olarak altyapısını oluşturmaktadır. Çalışmadaki esas gaye toplumsallaşmadan hareketle insanoğlunun düşlediği veya kurguladığı devlet düşüncesinin nasıl evrim geçirdiğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Platon, Aristoteles, Augustinus Aurelius, Farabi, İbn Haldun, Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jacques Rousseau ve Karl Marx gibi düşünürlerin görüşlerinden de yararlanılarak devlet düşüncesindeki değişimin felsefi ve tarihsel bağlamda temellendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Değişim, Devlet, Kurgu, Düşünce, Dinsellik, Dünyevilik.

-Farklı Kimliklerin Birlikte Yaşama Tecrübesine Katkısı Bağlamında- Agonistik Bir Söylem Olarak Taha Abdurrahman'ın İslami Eylem Teorisinin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
gunduzoz@ankara.edu.tr

Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
guldanegunduzoz@kku.edu.tr

Özet

Taha Abdurrahman eylem teorisi açısından önce aklın idrak edici bir süje ya da cevher değil, idrak ile ilgili bir eylem olduğu önermesini kabul eder. Ona göre modernitenin aklı ne modernite öncesi bir akıl ne de post modern (modernite sonrası) bir akıldır. Aynı şekilde modernitenin eylem biçimi de ne modernite öncesi bir eylem ne de post modern bir eylemdir. Zira eylemlere değişim egemen olduğu hâlde süjelere egemen olan statikliktir. Dolayısıyla modernite öncesi, modernite ve post modern şeklindeki üç tarihsel dönemin varlığı açısından eylemlerin değiştiği değerlendirebilirse de söz konusu zaman dilimleri ile ilişkili olarak süjelerin değişime uğradığı söylenemez. İnsan eylemleri ölçüsünde akılla ilgili konum kazanır. Aklın tek tip bir yapısı yoktur. Batı daha çok araçsal aklı kabul etse de buna müsedded ve müeyyed akıl biçimleri de eklenmelidir.

Modernite öncesi aklın, eşyayı ve dış dünyadaki varlıkları

kendine özgü bir şekilde birbirine bağlama (vasl) biçimi vardır. Bu, varlıkların kapsamlı bir karışım halinde mürekkep bir yapı inşa etmesi ya da sistematik bir bütünlük içerisinde bir kompozisyon oluşturması esasını takip eder. Modernite aklın bu birleştirici keyfiyetini kaybetmesine neden olmuş ve faslı getirmiştir. Bu ise Batı medeniyetinin değerlerden olgulara bir fragmantasyona ve parçalanmaya maruz kalmasına neden olmuştur. Bir taraftan dinin, [hem kendi içindeki sistematik bütünlüğünün parçalanması, ahlak, siyaset ve bilim gibi diğer sistemlerden kopartılması ve varlık alanının birbirinden ayrıştırılması] anlamındaki infisâl ve diğer taraftan [dinin ve varlığın iç ve dış dinamikleri bakımından birbiriyle olan bağlarının kopartılması anlamındaki] in'ikâl Batılı seküler toplumların kolektif şuurunu kaybetmesine neden olmuştur. Bu parçalanmış yapı içinde kolektif devinimi yitirmek, toplumun kaotik bir yapıya sürüklenmesine neden olmuştur. Taha Abdurrahman'ın eylem teorisinin temelinde holistik ya da başka bir deyişle bütünlükçü akıl vardır. Bu akıl kolektif müzakereye ve farklı unsurların birlikte yaşamasına imkân verecek bir zemin oluşturabilir. Öte yandan İslam'ın kendi epistemolojik paradigması da seküler toplumlarda söz konusu bütünlükçü yapının inşasında katkı sağlayacak niteliktedir.

Bireyler arası iletişim için dinin birleştirici ve bütünlükçü paradigmasına ihtiyacı vardır. Bu teokratik bir düzenin inşası manasında olmayıp farklı unsurların birlikte yaşama tecrübesinde karşılaştıkları problemlere bütünlükçü bir perspektif inşasında dinî epistemolojinin istihdamı, en azından bir atıf unsuru olması manasınadır. Dolayısıyla modern toplumun kolektiflik bağlamında yaşadığı krizi aşmak için önerilen bir semantik alan olarak fasıl ve vasıl diyalektiğinde din, kolektif müzakere bilincinde

bütünlükçü bir bakış açısı için bir çıkış noktası olabilir.

Taha Abdurrahman'a göre *dinî değişim önermesi* vahiy dininin iki formu olmasını gerektirir. Dinin birinci formu fıtri form [sûret-i fıtriyye] iken ikinci formu, zamana bağlı formdur [sûret-i vaktiyye]. Fıtri form, dinin gönderilmiş peygambere iman ve amel olarak ilk indiği hâlidir. Bu fıtri form, gayb ile bağlantının önceki hatıralarını koruyan ve asli bir hafıza olarak kabul edilen insan fıtratı ile birleşir. Bu durum, vahyin, dinin fıtri formunda zorunlu bir şart olduğu anlamına gelir.

Dinin ikinci formu olan zamana bağlı form [sûret-i vaktiyye] ise din mensuplarının, bu dini getiren peygamberden farklı bir dönem içerisinde muhatap oldukları dinî formdur. Dinin belli bir döneme ait zamansal dilimi, sistematik bir inanç ve tasavvur tortulanmasını beraberinde getirebileceği gibi bu durum, dini az ya da çok asli fıtratından uzaklaştıracak kurumsal ya da teknolojik etkilere de maruz bırakmış olabilir. Hatta dinin belli bir dönemine ait zamansallık dinin ruhunun yaratıcılığına ve mesajının nuraniyetine karşı engelleyici bir durum da oluşturabilir. Hıristiyanlığın maruz kaldığı problem budur. Bundan dolayı Batılı toplum tarafından kolektif hayatın dışına atılmıştır. Aydınlanmacı filozoflar Hristiyanlığın iki önemli krizle karşı karşıya kaldığını düşünmüşlerdir. Birinci kriz, hurafe ya da akıldışılıktır. Aydınlanmacılara göre hurafecilik, pek çok Hristiyan inancına hâkim olmuş ve neredeyse, putperestliğin Hristiyan Kilisesi'ni avuçları içerisine almasına neden olmuştur. İkinci kriz ise Fanatizm ya da hoşgörüsüzlüktür. Taassup dolu bu inançlardan çok çeşitli yaklaşımlar, kendi üstünlüklerini iddia ederek zihinlerde hâkim olmaya çalışmış, Hristiyan topluluklar arasında çeşitli dönemlerde uzun yıllar sürecek son derece kanlı savaşlara ve büyük itikâdî fitnelere yol açmıştır.

Bu taassup, aydınlanmacı filozofları tarihsel Hristiyanlık inançlarının eleştirisine karşı hummalı bir harekete ve bu inançları benimseyen kişileri son derece ağır eleştirilere tabi tutmaya sevk etmiştir. Hatta Voltaire'in "Bağnazca olan ne varsa, hepsini yok edin!" sözü meşhur olmuştur. Bu hususlar, seküler ahlak yanlısı düşünürleri ahlakı dinden ayrıştırmaya sevk eden nedenlerin "tarihsel dinin kendine özgü özelliklerine karşı takındıkları olumsuz tutum", "dinin genel varlığına yönelik takındıkları olumsuz tutum" ve "rasyonelleştirmeye başvurma eğilimi" olduğu söylenebilir. Bunların hepsi de aslında vahiy dinini devre dışı bırakmaya ve onun yerine bağımsız ve rasyonel ahlaki bir form içerisinde laik bir din ikame etmeye yönelik projelerdir. İslam dini ise bu süreçle ilişkilendirilemez ve Batı için yeni bir enerji ve referans alanı olabilir.

İslam'ın seküler toplumlarda birlikte yaşama tecrübesine imkânı İslam düşüncesinin iç bünyesinde mayalanmış olsa da senkretik bir eylem paradigması ile mümkün olabilir. Bu doğrultuda Taha Abdurrahmani; Jean-Jacques Rousseau'nun Toplum Teorisi, Ludwig von Mises'in Eylem Ontolojisi ve Praksiyoloji (İnsan Eylemi) Teorisi, Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Teorisi, Chantal Mouffe'un Agonistik Müzakere Teorisi gibi sosyal teorilerden yararlanmıştır. Ayrıca sosyolengüistik planda John Langshaw Austin ve John Searle'ün Söz Edimleri ya da başka bir deyişle Söz-Eylem Teorisi (Speech Acts) gibi kuramlardan beslenmiştir. Taha Abdurrahman'ın eylem teorisinde etkilendiği teorilerden biri de Hannah Arendt'in teorisidir. Taha Abdurrahman'a göre bilginin ayrıştırılmadığı bir tefakkuh sürecinde oluşmuş toplumsal yapı, birlikte yaşama tecrübesi edinerek, kendi içine gayrimüslimleri de dâhil edebilir. Bu ise düpedüz imanî bir rasyonalizmdir.

Taha Abdurrahman'ın *İslami Pragmatik* ya da başka bir deyişle *İslami Söz-Eylem Teorisi*, aslî referansları ve vasıtaları itibarıyla üç kısımda değerlendirilebilir. Bunlar, lügavî (lengüistik), akidevî ve epistemolojik vasıtalardır. Bunlar müzakere ve birlikte yaşamanın yeni bir gramerini inşa edebilir. Öte yandan Taha Abdurrahman'a göre, müzakere ve iletişim, doğal olarak şehâdetten ve kişinin kendi vicdânî kabulünden ayrı düşünülemez. Çünkü ilahi emanet paradigması evreninde, bütün varlıklar şehadet hakkına sahiptir. İlahi emanet paradigmasının ötekinin varlığını kabule dair bu tutumu, seküler paradigmalarla kıyaslandığında bir taraftan yaratılmışların ötekiliğine (gayriyet) dayalı bir üstünlük özelliğine sahipken asıl itibarıyla yaratıcının, öteki bir varlık olduğunu kabul etmek yönündeki değerlendirmesi ile seküler paradigmalara karşı su götürmez bir üstünlük içindedir. Ne var ki İslam düşüncesinde birtakım olumlu teorik yaklaşımların yanında eylemselliği tümelliğe feda eden teorik değerlendirmeler müzakere ve iletişimin önünde bir engel olabilir. Bunların tarihsel sürece bağlı analizi yapılmalıdır. Örneğin Gazzâlî'nin *Organon*'un cedel ve hatâbe kısımlarını, başka bir deyişle *Topikler*i ve *Retorika*'yı devre dışı bırakmasının temel sebebi, bunların, konuya tümellik açısından değil, tabiî argümantasyon cihetinden yaklaşmasıdır. Birlikte yaşama tecrübesi bağlamında bu teorik değerlendirmeler tabii argümantasyon açısından yeniden değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: İslam Ahlak Felsefesi, Taha Abdurrahman, Modernite, Söz-Eylem Teorisi, Akıl, Fanatizm, Müzakere ve İletişim.

Fârâbî'nin *Erdemli Şehir*'inde Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Bireylerin Rolü

Dr. Arş. Gör. Hüseyin YÜCEL
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
huseyinyucel@ankara.edu.tr

Özet

Fârâbî, İslam düşünce tarihi açısından önemli isimlerden birisidir. Onun önemi çok yönlü bir müellif olması ile ilişkilidir. Özellikle metafiziki teorileri toplumsal ve siyasal bir düzleme indirgemiş olması, felsefenin topluma pratik anlamda katkısını sunması açısından değerlidir. Birlikte yaşamanın gereği olan toplumun erdemli bir vasfa bürünmesini öngören ve bu bağlamda ideal bir toplum inşasını felsefi temeller üzerinden şekillendiren filozof, kendi zamanına ve günümüze örnek teşkil edebilecek bir toplum teorisi geliştirmiştir. Bu bağlamda erdemli toplumun erdemli yöneticisi olması gerektiğini ve bu toplumun ideal bir konuma gelebilmesi için de toplum içerisindeki her bireyin de belirtilen erdemli vasıflara erişebilmesinin zaruriyetine işaret etmiştir. Araştırmamızın hedeflediği husus ise, Fârâbî'nin erdemli toplum inşaasında yalnızca toplumun yöneticisinin Erdemli olması değil tüm toplumun bu vasıflara erişebilecek bir mahiyette olmasıdır. Bu çerçevede öncelikle Erdemli toplumun tanımı, Erdemli şehir yöneticisinin özellikleri ve toplumun bireylerinin üstlenmesi gereken roller tartışılacaktır. Nihayetinde Fârâbî'nin tasarladığı erdemli toplum modelinde birlikte yaşama becerisinin ne derece sağlanabileceği tartışılacaktır. Yanı sıra Fârâbî'nin erdemli toplumların karşısında erdemsiz toplumlar olarak

nitelendirdiği toplum modellerinde birlikte yaşamanın gerektirdiği niteliklerin hangi yönden eksik olduğunu tespit etmek, konunun hem siyaset hem toplum açısından ele alınmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda bireylerin ve yöneticilerin birlikte yaşama kültürü açısından eksik ve hatalı yönleri ortaya koyularak, erdemli toplum inşaasında özellikle bireylerin rolü tespit edilecektir. Araştırmanın yöntemi Fârâbî'nin siyaset felsefesinin temellerini oluşturan *el-Medînetu'l Fâzıla* ve *es-Siyâsetul'l Medeniyye* eserlerinin metin tahlili üzerinedir. Eserlerde yer alan bilgiler çerçevesinde ana fikir ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fârâbî, Toplum, Erdemli Şehir, Birey, Erdemli Başkan.

التعايش السلميّ (إشكالية العصر ورؤى المستقبل)

أ. د. زينب عبد الحسين الملا السلطاني
رئيسة جامعة الزهراء الأهلية للبنات - العراق
zeinab.alsutani@alzahraa.edu.iq

الملخص

لاشك أن الجميع يعلم بأنّ الكتب السماوية المنزلة على الرسل والأنبياء مصدرها واحد هو الله -جلّ وعلا- وأن فلسفة الخلق ومرتكزاتها واحدة أيضا. إذ نظرت العدالة الإلهية الى البشرية على حدّ سواء إذ قال تعالى (يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا إنّ أكرمكم عند الله أتقاكم) وفي ذلك دلالة وإشارة واضحة الى أن الغاية الأساس من تنوّع الخليقة بين اللون الأسمر والأبيض واختلاف الألسنة هو إيجاد حالة من التجانس والتعايش بوئام وسلام ومحبة وفيه حثٌ على أن الله عادل قد ساوى بين عباده أجمع. وعلى وفق المنهج القرآني رسمت لنا الأحاديث الشريفة خارطة فكرية واعية تجسدت في قوله (صلى الله عليه وسلم) (وليس لعربي على أعجمي فضل إلا بالتقوى) بمعنى أن معيار الأفضلية عند الله ونبيّه بحسب مقدار طاعته واحترام عبوديته عزّ وجلّ ولذا يسعى هذا البحث إلى الكشف عن أهمية استيعاب الرسالة السماوية والوقوف على مضامينها بوعيّ وتفكّرٍ لكونها عاملا أساسا من عوامل البناء الحضاري والقيمي لنسيج الشعوب على اختلاف أجناسها.

ولنا أن نستدعي أسماء لامعة لشخصيات إسلامية حفرت في عمق التأريخ أثرا وتركت بصمة أسهمت في ترسيخ المبادئ الفطرية المشتركة بين جميع العباد. وألغت كل مؤشرات الفوارق الطبقية بين البشر قول علي بن أبي طالب: (الناس صنفان إما أخ لك في الدين وإما نظير لك في الخلق) وانطلاقا من عرض المفاهيم السماوية والنبوية للتعايش بين الخلق نرى أن صلاح شأن الناس في التعايش بسلام.

وللوقوف على طبيعة الحياة في مجتمعنا العراقي نجد أن الطيف العراقي قد تلوّن بين قوميات عدة وأديان ومذاهب متعددة وتجربة اللحمة والتعايش بين أطيافه حققت نجاحا كبيرا منذ دهور إلى أن وطأ تنظيم داعش الإرهابي أرض الموصل

بما يسمّى (تنظيم الدولة الإسلامية) في عام ٢٠١٤. هذا التنظيم جاهد على بثّ بذور التفرقة وزرعها بين الطوائف والعشائر والقوميات والمذاهب حاملين أفكارا آيديولوجية منحرفة وخططا خبيثة مدروسة تنأى عن القيم السماوية والإنسانية تعمل على قلب الموازين والمفاهيم وعلى طريقة (فرّق تسُد).

لكن بفضل الله جلّ وعلا أسهمت شخصيات لديها شعور عالٍ بالمسؤولية الشرعية والإنسانية فتصدّت لدرء الفتنة ومنع استشرائها من خلال إعادة النفوس الى فطرتها السليمة التي فطرها الله عليها فكانت فتوى المرجعية ونداؤهم الصارخ بأن الشعب العراقي جسد واحد ونفس واحدة يحرّم قتلها ولا يمكن تفكيك نسيجها.

الكلمات المفتاحية: القرآن الكريم، المنهج القرآني، التعايش السلمي، البناء الحضاري، المجتمع العراقي.

العيش المشترك؛ بحث في المفاهيم وأشكال الممارسات في الثّقافة الإسلاميّة

د. زهرة بن يمينة
قسم الدّراسات اللغوية والأدبية كلية الأدب العربي والفنون جامعة عبد الحميد بن باديس - الجزائر
zohra_benyamina@yahoo.com

الملخص

إنّ العيش المشترك هو محصّل سياق خاص يحتّم الانفتاح على الآخر في ظلّ بيئات متعددة تتميّز بالتعدد الهوياتي، والدّيني، والثّقافي، وهو يعمل على إدماجها درءا للخلاف، ودرءا لظهور الإثنيات المتصارعة، ويرتبط العيش المشترك بتقبل الآخر أيضا، هذا المصطلح الذي ظهر حديثا نشأ في البيئة الغربية التي اختلقته للخروج من أزمتها مؤكّدا أنّ فكرة هذا التّعايش تطمح إلى تحقيق يوتيوبيات تبعد الإنسان عن الصّدام وتقرّبه من الألفة، إنّ هذا البحث يقف على عتبة إشكال مهمّ وهو: كيف يتحقّق المشترك الإنساني في ظلّ التنوّع والعرقي والثّقافي الهوياتي أيضا؟ وكيف يتحقّق حوار الثّقافات هاهنا؟ وكيف تجلّى هذا العيش في الثّقافة الإسلاميّة معرفة وممارسة؟ لعلّها أسئلة تعصف بكثير من المسلّمات وتجمع بين الثّيمات المختلفة أيضا، وتأسّس هذا المفهوم في الثّقافة الإسلامية انطلاقا من النّصوص القرآنية الواضحة الّتي وردت في القرآن الكريم، كقوله تعالى في سورة الحجرات: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ﴾ [الحجرات، الآية ٣١]، وعموما نسعى من خلال هذا البحث لتحقيق أهداف مهمّة منها: البحث في قضايا العيش المشترك مثل: التّسامح، والعدالة، والاحترام المتبادل، وصيانة حقوق الإنسان، وتغيير النّظرة السائدة تجاه الآخر المختلف، وإحلال مبدأ الوفاق والانفتاح على فكرة تقبله والعيش معه، واستنباط مختلف الممارسات التي أقرّها هذا المصطلح في الثّقافة الإسلامية.

Interfaith Coexistence in Islam: Historical Reflections and Contemporary Relevance

Dr. Jamil AKHTAR
Urdu Encyclopaedia of Islam Punjab Univeristy Old Campus, Pakistan
akhtar.jamil@nu.edu.pk

Abstract

The history of Islam is replete with instances of coexistence, where diverse communities and cultures worked together, cooperated with each other, and spent their lives together in relative harmony. The purpose of this article is to examine prominent instances of coexistence within the context of Islamic history, emphasising the complex interconnections that have influenced the growth of communities throughout time and space. The early history of Islam is initially looked at in the paper, with an emphasis on the "Golden Age" of Islamic culture during the Abbasid Caliphate. In cities like Baghdad, academics from all religions and backgrounds worked together. Without regard to their own religious affiliations, Muslim, Jewish, and Christian academics collaborated to translate and advance knowledge in the House of Wisdom, which is a prime example of the spirit of coexistence. The article then examines the convivencia in Andalusia, Spain, from the 8th to the 15th centuries, while that region was under Islamic administration. Muslims, Christians and Jews coexisted during this thriving time in an environment that valued cultural interaction. The article also examines the relationships between the Ottoman Empire and its diverse subjects. By allowing different religious communities to

handle their own business, the Ottomans' millet system policy encouraged autonomy and coexistence. This strategy helped Muslims, Christians, and Jews coexist peacefully in the Ottoman realms while allowing them to maintain their unique identities and contribute to the development of the empire's culture and economy. Additional instances of coexistence within the Islamic world are seen in the modern era. Indonesia serves as an example of a nation where Islam coexists peacefully with a variety of indigenous cultures and religions. The Pancasila concept of Indonesia encourages harmony in variety, allowing the country's predominately Muslim people to coexist peacefully with other ethnic and religious groups. By understanding and respecting these historical instances of coexistence, we can learn important lessons about how to promote inclusive, peaceful societies in the present and the future.

Keywords: Abbasid Caliphate, Coexistence, Convivencia, Interfaith, Islam, Ottoman, Pancasila.

الأثر (الإيجابي) للفتن على التعايش السلمي مع الأديان الأخرى دراسة تطبيقية ميدانية على مدينة الفلوجة

أ. م. د. عماد محمد فرحان
م. د. محمود نوري جاسم
كلية الإمام الأعظم الجامعة - العراق
emadmohammed7@imamaladham.edu.iq

الملخص

التعايش بين الأديان من الأمور المحببة للغاية، ومن أهم ما يصنع السلام العالمي في العالم ولهذا فقد دعا الدين الاسلامي الحنيف إلى ضرورة التعايش بين الأديان؛ لما يحققه من منافع على مستوى الفرد والمجتمع والعالم. وإن بلدنا العراق يتميز بتنوعه الديني والثقافي والقومي، وهو أمر قلّما تجده في غيره من الشعوب والبلدان، وهو في الحقيقة نعمة عظيمة، ومنة كبيرة، فالتعايش كمفهوم هو في الأساس يعني التعاون وهو مفهوم يقوم على أساس الثقة والاحترام المتبادل بين أصحاب الديانات المختلفة والذي يكون هدفه هو تحقيق تلك الغايات التي يتفق عليها الطرفان المختلفان أو حتى مجموعة الأطراف التي ترغب في التعايش بل أنها تقوم باتباعه وتنفيذه عن اقتناع لديها وبكامل رغبتها وباختيارها الكامل، حيث قد أتت العديد من المشاكل والأمور لتساهم في حدوث الخلافات أو الصراعات بين البشر في هذا العصر على الرغم من التقدم الحضاري والتكنولوجي بل الفكري الخاص بالبشر، فمفهوم التعايش هو نوع من أنواع التعاون المشترك والإيجابي والذي يهدف إلى إيجاد تلك الأسس القوية والأرضية المشتركة التي تتفق عليها كل أطراف الديانات المختلفة وهو من المفروض أن يتم عن طريق اقتناع داخلي نابع من البشر أنفسهم بل عن رضا كامل وإيجابي منهم. وإن كثيرا من الشباب العراقي، لم تحصل له فرصة الاختلاط بغيره من أهل الديانات والمذاهب الأخرى، من شركائه في هذا البلد،

فكانت محنة التهجير في العراق سنة ٢٠١٤م بسبب العمليات العسكرية، مما أدى بهؤلاء الشباب، إلى أن يلتقوا ويختلطوا بغيرهم من أطياف الشعب العراقي، من الأديان المذاهب الإسلامية الأخرى. وكان لهذه التجربة من آثار إيجابية على الشاب العراقي، هذا ما يتم بحثه في الصفحات القليلة القادمة.

الكلمات المفتاحية: تعايش سلمي، مواطنة، أديان، الفلوجة، الدراسة التطبيقية.

الأقليات الدينية في الدولة العثمانية، التعايش السلمي في طرابلس الشام، أنموذجاً

الأستاذ الدكتور خالد عبد القادر الجندي
الجامعة اللبنانية، الفرع الثالث - لبنان
k.jundi@hotmail.com

الملخص

لم تلق دراسة التاريخ الاجتماعي من المؤرّخين العناية الكافية في الدولة العثمانية، وخصوصاً مسألة تعايش هذه الأقليات فيما بينها، وكيفية تعاطي الدولة العثمانية مع هذه الأقليات. من هنا كان على من يريد دراسة مسألة الأقليات الدينية في الدولة العثمانية وكيفية تعاطيها فيما بينها، أن ينقب عن تلك الحقائق فيما يرد من إشارات في المراجع المختلفة، تاريخية كانت أم أدبية أو غير ذلك.

من هذا المنطلق كانت أهميّة الوثائق وما فيها من حقائق وظواهر وأحداث تفوق كل المصادر الأخرى في مجال دراسة التاريخ الاجتماعي، مع العلم أن هناك الكثير من المراجع التي تناولت تاريخ علاقة الطوائف مع بعضها البعض، وعلاقاتها مع الدولة العثمانية، حيث امتلأت بالتحريف والتزوير، لأنها كتبت بأقلام المستشرقين، وللأسف أخذ بعض الباحثين العرب يردد كالببغاوات ما دوّنه هؤلاء المستشرقين دون العودة إلى الأصول (الوثائق).

ويتّضح من خلال الوثائق العثمانية أن الدولة عاملت هذه الأقليات معاملة جيّدة لا بل ممتازة، والدليل على ذلك الفرمانات التي أعطاها السلاطين العثمانيين لهذه الأقليات.

واتّسمت العلاقة بين المسلمين والمسيحيين في بلاد الشام عموماً وفي طرابلس خصوصاً وعبر تاريخهم الطويل بأفضل العلاقات القائمة على المحبّة والألفة وحسن الجوار، وقد وجد في طرابلس ومن خلال سجلات المحكمة الشرعية وجود بيوت للمسيحيين كانت مشتركة مع بيوت المسلمين في مدخل واحد ودهليز مشترك.
إن المعطيات التاريخية التي تتضمنها وثائق المحكمة الشرعية تعكس عمق العلاقة بين المسلمين والمسيحيين وتسمح لنا بالحديث عن التعايش السلمي بينهم.

بقيت العلاقة بين الدولة العثمانية والأقليات الدينية فيما بينها حتى ثلاثينات القرن التاسع عشر كانت جيدة مع قدوم جيوش محمد علي باشا مدعوماً من فرنسا، حيث بدأت بوادر الصراع الطائفي، وازداد هذا الصراع حدّة مع قدوم فرنسا بجيوشها إلى بلاد الشام بحجة إخراج جيوش محمد علي باشا، إذا طوال الحكم العثماني لبلاد الشام لم يسمع و لم تعرف هذه البلاد صراعاً طائفياً، بل كنا نسمع أحياناً بصراع إقطاعي. وبلغ الصراع الطائفي ذروته مع قدوم الفرنسيين حيث أخذوا يغذوا طائفة على أخرى أو مذهب ضد آخر حسب ما تقتضيه مصلحتهم. فكان لأوروبا بإفساد العلاقة بين الأقليات الدينية والدولة العثمانية، والأقليات فيما بينها، ولا أدلّ على ذلك، ما قاله وزير خارجية الدولة العثمانية الأرمني "نوردانجيان" بتصريح له إلى جريدة لسان الحال البيروتية: "لم يبق أحد إلاّ ويعلم، أن مملكتنا جعلت لأوروبا يداً في شؤوننا الداخلية، حيث كنّا مكبلين بمواثيق، فكنّا كمن يحكم على نفسه بالإعدام".

أخيراً، لمن يريد دراسة التاريخ الاجتماعي في الدولة العثمانية، عليه العودة إلى أرشيف الدولة العثمانية وسجلاتها المنتشرة في كافة البلاد العربية.

خطّة البحث:

- تمهيد.
- علاقة الدولة العثمانية مع الأقليات.
- التعايس السلمي للأقليات الدينية في طرابلس.
- أسباب تدهور العلاقات بين الأقليات الدينية والدولة العثمانية، والعلاقات فيما بينها.
- استنتاجات وتوصيات.

المصادر:

- أرشيف الدولة العثمانية (Başbakanlık Osmanlı Arşivi).
- سجلات المحاكم الشرعية في طرابلس.
- كتاب من تأليفي: "الأقليات الدينية في الدولة العثمانية".
- فاضل بيات: الأحكام السلطانية لبلاد الشام، ثلاثة أجزاء.
- بالإضافة إلى بعض المصادر والمراجع.

السلطان محمد الفاتح (١٥٤١-١٨٤١) ونصارى القسطنطينية، أنموذج من التاريخ الإسلامي في بناء دولة التعايش السلمي

د. هند فخري سعيد
قسم التأريخ، كلية التربية الاساسية، جامعة الموصل - العراق
dr.haindfakhry@gmail.com

الملخص

مثل فتح القسطنطينية عام ٣٥٤١م على يد السلطان العثماني محمد الثاني الذي لقب أثرها بالفاتح صفحة مشرقة من تأريخ الأمة الإسلامية، لكنه في الوقت نفسه وضع ذلك القائد المنتصر وجيشه المظفر أمام معادلة صعبة في كيفية السلوك والمنهج الذي عليهم أتباعه تجاه أهالي المدينة -من النصارى- التي مثلت عاصمة الإمبراطورية البيزنطية، فقد أشاع العالم النصراني آنذاك أن العثمانيين وسلطانهم سيبيدون المدينة وأهلها فأنتشر فزع وخوف كبير بينهم، لكن السلطان وجيشه أثبتوا العكس في احتواء خوفهم وبث رسائل التطمين وتواجده المهيب كحامي لرعيته الذين أصبحوا هم جزء منها، حيث أمنهم على أرواحهم وأموالهم وحرية معتقدهم لأن هدفه بناء دولة تكون دار سلام لشعبها، ويكون التنوع فيها ركن من أركان بنائها الرصين، ليكون بنهجه هذا قد سار على نهج نبينا الكريم محمد صلى الله عليه وسلم في بناء دولة الإسلام.

لذا قابل هذا النموذج -ولازال- الكثير من التلفيق والتدنيس لأجل تسقيط النهج الإسلامي المتسامح المنفتح على الآخر الهادف إلى بناء الدولة المتعايشة المتماسكة بأطيافها المختلفة كواحد من سمات الحضارة الإسلامية على مر العصور.

نسعى هنا في هذه الدراسة إلى إبراز هذا الأنموذج للقائد والدولة عن التعايش السلمي في التاريخ الإسلامي، وكذلك التصدي لحملات التشويه والتسقيط من تصريحات ودعوات عاصرت الحدث، وكتابات ودراسات لاحقة تهدف إلى تشويه ذلك النهج المؤسس لإمبراطورية عظيمة حملت راية الإسلام بأسمى صفاتها، ومقارنتها مع المصادر التي تشير إلى الحقائق لغرض استنباط تصور متكامل عن

ذلك الحدث والظروف التي أحاطت به.

متبعين في هذه الدراسة المنهج الوصفي التحليلي، معتمدين على أمهات المصادر التي عاصرت الحدث من مراسلات ومذكرات وكتب الرحلات وكتب باللغة عثمانية، ومؤلفات غربية حللت وعرضت الحدث بتصورات مختلفة، إضافة إلى الدراسات والبحوث الحديثة. بعض المصادر:
محمد فريد بك المحامي، تاريخ الدولة العلية العثمانية
إسماعيل سرهنك، حقائق الأخبار عن دول البحار
فليب مانسيل، القسطنطينية المدينة التي اشتهاها العالم ٣٥٤١-٤٢٩١
ول ديورانت، قصة الحضارة

الكلمات المفتاحية: الدولة العثمانية، محمد الفاتح، فتح، القسطنطينية، النصارى.

The Principle of Reciprocity and the Rights of Non-Muslims in Islamic State: Analysis of the Views of Ismail Raji Al-Faruqi and Fazlur Rahman

Prof. Dr. Muhammad ARSHAD
Department of Urdu Encyclopaedia of Islam University
of the Punjab, Pakistan
arshad571@yahoo.com

Abstract

This paper seeks to offer an analysis of the views of Ismail Raji Al-Faruqi (1921-1986) and Fazlur Rahman (1921-1988) on the peaceful coexistence of Muslims and non-Muslims in Islamic States. Al-Faruqi and Rahman both served as faculty members at well renowned academic institutions in the United States, and were much concerned for the peaceful coexistence of the Muslim minority with the non-Muslim majority of that country. Both championed the Muslim cause in several respects. Both argued for interfaith dialogue and sought to secure the religious freedom under the non-Muslim rule. To promote the harmony between Muslims and the followers of other religions both emerged as the protagonists of interfaith dialogue. Al-Faruqi and Rahman, while seeking the religious freedom, and in particular the right to establish Islamic centers and mosques in the Western non-Muslim states, argued that Muslims should reciprocate with the same sentiments towards the non-Muslims in the Muslim states and extend the same rights to the non-Muslims minorities in the Muslim states, especially the right for non-Muslims to preach their religions and establish places of worship.

This paper argues that though Al-Faruqi's position on the question is not aligned with the traditional Muslim thought on the rights and status of the non-Muslims under Islamic state, however it offers an insight for a rethinking and revisiting the traditional position for the promotion of harmony between non-Muslim minorities in the Islamic State.

Keywords: Ismail Raji Al-Faruqi, Fazlur Rahman, Interfaith Dialogue, Right of Muslims and non-Muslims.

Religious Tolerance and Muslims Attitude Toward Non-Muslims Lifestyle Living in the Territory of Islamic Civilization

Dr. Alireza SOLEYMANZADEH
Department of History University of Sistan and Baluchestan, Iran
Soleymanzade@lihu.usb.ac.ir

Abstract

Tolerance, as a term, means not to interfere, prevent, or to knowingly and willingly allow behavior and views that a person does not accept or like. It is a kind of tolerance that people show towards other unpleasant races, religions, customs, opinions, behaviors and etc. Sufferance, forbearance, and laxity are other words close to tolerance. The ability to bear something unpleasant or annoying, or to keep going despite difficulties is the Cambridge Dictionary definition of tolerance. In general, this article aims to find the Islam's Attitude towards Non-Muslims in the field of caliphate and specifically tries to examine tolerance regarding the lifestyle of non-Muslims and the important issue of cultural imitation or adoption. The main and secondary questions of the article are as follows: If religious tolerance is proven in the territory of the Islamic Caliphate, can this mean the acceptance, legitimacy or "righteousness" (haqqaniyat) of the non-Muslims living in the Islamic world? If it does not mean this, what effect did this have on the cultural and civilizational adaptation of Muslims from non-Muslims?

Based on the Ḥadīth/riwaya (Arabic: حدیث) narrations in Shia Islam and using historical research methods, this

article tries to examine the issue of adaption or imitation of the lifestyles of non-Muslims in the lands of Islamic civilization. The results of this research will show that if tolerance is accepted in Islamic teachings, it is not accepted absolutely or only in certain situations, and it was allowed under certain conditions.

Keywords: Islamic Civilization, Caliphate, Ahlul-Kitab, Religious Tolerance, Laxity, Cultural Adoption, Lifestyle.

Religious Orientation Arrogance Over Solidarity: A Study of Barrier to Co-Existence from the Case of Indonesian Muslims in the Netherlands

Dr. Sujadi, M.A.
Faculty of Arts UIN Sunan Kalijaga Yogyakarta, Indonesia
sujadi@uin-suka.ac.id

Abstract

Religious orientation seems to be the barrier to co-existence between traditionalist and salafi Indonesian Muslims in Amsterdam who have joined Young Muslim Association in Europe (YMAE) in the Netherlands since 1970s. Before the salafi group joined in the early 2000, they as the adherents of Indonesian traditionalist and modernist Islam found no serious problem to share their house for their social and religious activities. However, since 2005 their co-existence, especially, between the traditionalist and salafi groups has broken due to the attitude of the newest group rejecting the traditionalists' religious activities like the *tahlil* and *istighotsah* claimed as *shirk*. This rejection has led the salafi group to prohibit the traditionalists to utilize their shared-payment new mosque for the two religious' rituals. This denial has brought about the separation of traditionalists from the salafi group as well. In addition, the traditionalists have used their own mosques for the rituals claimed-*shirk* whereas the salafi group has even declared their separation from YMAE in the Netherlands since 2010 by establishing their own association called Euromuslim using the shared-payment mosque for their activities. Given the fact, the research focus is why the Euromuslim has regarded their

orientation as the truest and how their claim has led them to break the solidarity of YMAE in the Netherlands. To deal with this focus, social history approach is used with the few relevant theories such as those of Durkheim's and Komter's solidarity and of Marx's conflict. This is to explore the rationale of their claiming the truest and the proses of breaking co-existence amongst the YMAE in Amsterdam, the Netherlands. From this research, due to religious arrogance the solidarity among the members of YMAE in Amsterdam has broken. Subsequently, this situation has resulted in intolerance to such ritual activities. Last but not least, the two groups have run their own activities without interaction using their own mosques. In conclusion, as far as religious orientation is put over solidarity, their co-existence will never take place.

Keywords: Religious Orientation, Solidarity, Indonesian Muslim in the Netherlands, Tahlil-Istighoitsah.

التعايش اللغوي في ظل الحضارة الإسلامية. الدولة العثمانية نموذجًا

دكتور الفارس علي
كلية دار العلوم جامعة القاهرة - مصر
alfarisali62@gmail.com

الملخص

تهدف هذه الورقة البحثية إلى تحديد مفهوم التّعايش اللّغوي، بوصفه ظاهرة اجتماعية لغوية عرفتها العديد من الحضارات الإنسانية، من بينها الحضارة الإسلامية، وعلاقته بالأمن اللغوي؟ ولما كانت اللغة العربية هي لغة القرآن الكريم، فقد أصبحت هي لغة الحضارة الإسلامية، فكيف استطاعت أن تتعايش هذه اللغة مع لغات الإمبراطوريات السابقة والأمم الأخرى التي دخلها الإسلام، وهل كانت العلاقة بينها وبين اللغات الأخرى علاقة تعايش وتكامل، أم كان بينهن صراع وتدافع؟ يخبرنا تاريخ العلوم الإسلامية أن جمهرة عظيمة من العلماء المسلمين وغير المسلمين في الدولة الإسلامية كانوا يكتبون إنتاجهم العلمي بلسانين، فأبو حامد الغزالي ألف بعض مؤلفاته بالفارسية مع العربية، وكذلك الرازي، ويحيى النحوي الذي ألف بالسريانية والعربية، وموسى بن ميمون وآخرون كتبوا بالعبرية والعربية برموز عبرية، وهلم جرًا. ولقد حظيت اللغة العربية باهتمام كبير من قبل العثمانيين، على الرغم أنها لم تكن لغتهم الأصلية. وكان تأثر الدولة العثمانية باللغة العربية واضحًا، ليس في المصطلحات الخاصة بالدين من عقائد وعبادات ومعاملات فحسب، وإنما تعدى هذا التأثر إلى كثير من المصطلحات الثقافية، والسياسية، والاقتصادية، والاجتماعية. وليس أدل على ذلك من اختيارهم الحروف العربية أداة للتعبير الكتابي بعد دخول الترك الإسلام، واستمرارهم على ذلك طيلة الحقبة العثمانية. وعلى الرغم من اتخاذ الدولة العثمانية اللغة التركية لغة رسمية لها، فإنها لم تسع إلى تغيير البنية اللغوية في الولايات التابعة له، فكانت اللغة العربية هي السائدة في جميع المدارس والجامعات العثمانية، في حين استخدمت اللغة العثمانية في الدواوين الحكومية فقط.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، التعايش اللغوي، الصراع اللغوي، الحضارة الإسلامية، الهوية اللغوية.

التفاعل اللغوي بين اللغات المتجاورة في ظل الحضارة الإسلامية

د. فاطمة الزهراء الشريف
جامعة القاهرة-مصر
ft.alzahraa@yahoo.com

الملخص

الحمد لله، والصلّاة والسلّام على سيدنا محَمد وعلى آله وصحبه ومن والاه، وبعد:
الَتعريف بموضوع البحث:
إن تعارف الشعوب وتعايشها معا وتفاعلها تفاعلّ مثمرا على كافة المستويات هو السبب الذي من أجله جعل الله الَناس شعوبا وقبائِل، قال تعالى: ﴿يَاَ أيَها الناس إنا خَلْقَناكم من ذَكرٍ وأنَثى وَجَعْلَناُكْم ُشُعوبا وَقَبَائِل لتَعارُفوا إن أكَرَمكُم عند اللَّه أتقاكم إن اللَّه عليم خبير﴾ (سورة الحجرات: الآية ٣١)، والتفاعل المثمر بين الشعوب هو ما يحقق مفهوم استخلاف الإنسان في الأرض وعمارتها وينأى به عن الإفساد وسفك الدماء. ولا شك أن اللغة، بوصفها وعاء الفكر، تعد أهم شكل يتمثل فيه هذا التعايش والتفاعل بين الناس، والتاريخ الإنساني حافل بسجَلّات تحكي آثار هذا التفاعل اللغوي سواء على مستوى اللغة الواحدة أو على مستوى اللغات المختلفة.

في هذا الإطار يأتي هذا البحث "التفاعل اللغوي بين اللغات المتجاورة" ليسلط الضوء على هذا التفاعل الذي حدث بين لغات الشعوب التي عاشت تحت مظلة الإسلام، وأثرت وتأثرت فيما بينها، فكانت انعكاسا جليا لما كانت عليه الحضارة الإسلامية من قوة وازدهار وتقدم، لاسيما على مستوى الفكر والتأليف، وحملت لنا هذه اللغات النتاج المعرفي والثقافي الهائل لهذه الفترة المزهرة، والذي مازال -حتى يومها هذا- محط اهتمام الدارسين، أفرادا ومؤَسسات من كاَفة التوجهات والاتجاهات.

عناصر البحث:

تقول المعاجم: تفاعل الشيئان أي أثر كل منهما في لآخر، ويركز هذا البحث على أشكال هذا التأثير المتبادل، والتي
يمكن أن نحدد أبرز عناصره فيما يلي:
١- تعلم اللغات الأجنبية، والترجمة.
٢- المحاكاة اللغوية، والاحتكاك اللغوي.
٣- الاقتراض اللغوي، وإعادة الاقتراض اللغوي.
٤- الَتداخل اللغوي، وبيان المولَد والَدخيل والمعَرب.

تساؤلات البحث:
يحاول البحث الإجابة عن مجموعة من التساؤلات المهمة؛ مثل:
- ما مظاهر التأثير والتأثر بين اللغات المجاورة للغة العربية قبل الإسلام؟
- كيف انتشرت العربية بين الشعوب المسلمة خارج الجزيرة العربية إلى الحد الذي اندثرت معه بعض اللغات لمدة
قرنين من الزمان مثل الفارسية؟
- ما وسائل هذا الانتشار؟ وما الأدوات التي قام عليها؟
- ما مظاهر التأثير والتأثر بين العربية واللغات المجاورة بعد انتشار الإسلام؟ وما أبرز ثمار هذا التفاعل؟

النتائج:
إن القيمة الحقيقية التي تحصل من دراسة التجارب السابقة وتحليلها واستخلاص نتائجها هي الانتفاع بها في فهم الواقع، وتطويره، والمضي نحو المستقبل بخطى راسخة مؤسسة على فهم عميق وأدوات واقعية وطموح واع.

ملامح التعايش اللغوي في ظل الحضارة الإسلامية قراءة في مقومات التعايش الإنساني والأمن الثقافي والاجتماعي

د. أسماء محمد سيد بيومي
مدرس علم اللغة بكلية دار العلوم جامعة القاهرة- مصر
asmaabayoumi2020@gmail.com

الملخص

الحمد لله وحده، والصلاة والسلام على من لا نبيَّ بعده، وبعد:
فإن مجرد طرح فكرة التعايش الإنساني للبحث والدرس والتساؤل؛ تحديدًا لأطرها ومقوماتها وسبلها الفاعلة، هو إقرار في حدِّ ذاته بما تنماز به المجتمعات والشعوب من تعددية واختلاف؛ تعددية في الأجناس والأعراق، تعددية في المذاهب والأديان، تعددية في الثقافات والأعراف، وقبل ذلك كله تعددية في اللسان واللغات، وهو أهم صورة من صور التنوع الإنساني، فاللغة هي وعاء الفكر والثقافة، وأداة التواصل والتعايش بين الناس، وسبيل العلم والتعلم، ومركب التطور الحضاري؛ من هنا اكتسبت التعددية اللغوية أهمية خاصة عند العلماء واللغويين، وانكبوا على دراسة ذلك التفاعل والتعايش بين اللغات، ومؤثرات ذلك على ثقافة الشعوب وتقدم حضارتهم.

ولقد مثلت الحضارة الإسلامية أبهى صور ذلك التعايش الإنساني في شتى أنواعه ومستوياته، وأخصها أيضًا تلك التجربة من التعايش اللغوي وتعددية اللغات في هذه الحضارة، فامتدت اللغة العربية إلى مختلف الشعوب الداخلة في الإسلام، وابتكر العلماء العرب في سبيل ذلك مناهج علمية رصينة في البحث اللغوي وتعليمية اللغات، وكذلك ما أسفر عنه هذا التعايش بين اللغات من احتكاك وتداخل واقتراض لغوي بينها، وكذلك ما عاد به ذلك على التنوع الثقافي للحضارة الإسلامية وتقدمها عبر قرون عديدة، قام بعبء هذا التقدم والرقي شعوب متنوعة بلغات متعددة جمعتهم الرابطة الإسلامية والأمة الواحدة.

من هنا تأتي فكرة هذا البحث وأهميته، فهو محاولة لقراءة هذه التجربة من التعايش اللغوي في ظل الحضارة الإسلامية، بما أنتجه العلماء المسلمون من

نظريات فكرية في مجال تعليمية اللغات والتداخل اللغوي وتعددية اللغات، وما مثلته تجربة اللغة العربية من تفاعل وتعايش مع اللغات المتنوعة للشعوب المختلفة التي امتد لها الإسلام وجمعتهم صورة الأمة الإسلامية الواحدة، فمثل هذا التعايش أبرز صور الأمن الثقافي والاجتماعي العام للأمة الواحدة، ونهضت جميعها بحضارة عظيمة على مر العصور؛ هي الحضارة الإسلامية، فاشترك فيها العنصر العربي والفارسي والتركي والهندي وغيرهم؛ مما يجعل من التعايش اللغوي مقومًا من أهم مقومات التعايش الإنساني العام على مبادئ التواصل المعرفي والسلم الاجتماعي والأمن الفكري للمجتمعات، وإعادة قراءته والإفادة منه في مجتمعاتنا المعاصرة لأجل الوصول بالإنسانية إلى أكمل طرق التواصل البشري والتحضر الإنساني؛ بناء على هذه التجربة الفريدة للغة العربية والحضارة الإسلامية.

ومن هنا يطرح هذا البحث عددًا من التساؤلات للإجابة عنها؛ مثل:
- ما المراد بالتعايش اللغوي، وما أهم عناصره ومقوماته؟
- ما أهم جهود العلماء العرب في بحث سبل التعايش اللغوي وتعليمية اللغات؟
- كيف عبرت الحضارة الإسلامية عن التعايش بين اللغات وتحقيق غايته من الأمن الاجتماعي والثقافي؟
- تجربة تعددية اللغات في الحضارة الإسلامية، تكامل أم تنافر؟
- كيف يمكننا الإفادة من التعايش اللغوي للحضارة الإسلامية في واقعنا المعاصر من تحقيق الأمن الثقافي والاجتماعي والعيش المشترك؟

وبعد، فإن تحقيق غاية الاجتماع البشري والتعايش الإنساني لهو هدف أسمى لكافة الجهود الدولية والمجتمعية في عصرنا الحديث، وهو من أمس الحاجات للبشرية في واقعنا المعاصر؛ نظرًا لابتعاد كثير من المجتمعات المعاصرة عن روح الاجتماع البشري، فمن أخص مقومات الإنسان ذلك التعدد اللغوي والتنوع الثقافي، ومن هنا يمثل ذلك البحث في تعايش اللغات وما تنطوي عليه من تداخل ثقافي وأمن فكري سبيلًا من أهم سبل تحقيق هذه الغاية السامية للتعايش الإنساني العام.

الكلمات المفتاحية: التعايش اللغوي، التعايش الإنساني، الحضارة الإسلامية، الأمن الثقافي والاجتماعي.

EĞİTİM
EDUCATION
التعليم

تضمين كتب تعليم العربية للناطقين بغيرها مفاهيم التعايش في ضوء الثقافة الإسلامية

أ. د. محمود عبد الحافظ خلف الله محمد

أستاذ المناهج وطرائق تعليم اللغة العربية والتربية الإسلامية
بكلية التربية ومدير تطوير المحتوى التعليمي للغة العربية والتربية الإسلامية وتطوير
المعلمين بمجموعة نهضة - مصر
prof.m.abdulhafez.khalafallah@gmail.com

الملخص

يهدف هذا البحث إلى دراسة تضمين مفاهيم التعايش في كتب تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها، وذلك في ضوء الثقافة الإسلامية. ويعد الهدف الرئيس من هذا البحث هو تحليل محتوى مجموعة مختارة من كتب تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها، وتحديد مدى تضمينها مفاهيم التعايش في ضوء الثقافة الإسلامية.

ستتم مراجعة الكتب المختارة لهذا البحث وتحليل محتواها بالاعتماد على نظرية نقد المحتوى، وذلك لتحديد مفاهيم التعايش التي تم تضمينها في هذه الكتب. وستتم مقارنة المفاهيم الموجودة في هذه الكتب مع مفاهيم التعايش في ضوء الثقافة الإسلامية، ومن ثم مناقشة الاختلافات والتشابهات بينها.

من خلال هذا البحث، يمكن أن يتم تحديد التحديات التي يواجهها الناطقون بغير العربية في فهم مفاهيم التعايش وتطبيقها في الثقافة الإسلامية، وتحديد أفضل الطرائق لتضمين هذه المفاهيم في كتب تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها. ويمكن أن يساعد هذا البحث في تعزيز فهم الناطقين بغير العربية للثقافة الإسلامية وتعزيز التعايش السلمي بين الثقافات المختلفة.

Birlikte Yaşama Tecrübesi Olarak Evliya Çelebi Öğrenci Değişim Programı: Anadolu İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Görüşlerine Yönelik Bir Araştırma

Dr. Şefika MUTLU
M.E.B. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Uzman, Türkiye
sefikakirmizi@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Vahdeddin ŞİMŞEK
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türkiye
v.simsek@kku.edu.tr

Dr. Uğur TECİR
M.E.B. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Daire Başkanı, Türkiye
ugurtecir@hotmail.com

Özet

Öğrenci ve öğretmen değişim programları hareketlilik uygulamalarının önemli bir aracını oluşturmaktadır. Değişim programlarının kapsamı çeşitli ve geniş olabileceği gibi spesifik bir alanda da olabilmektedir. Erasmus Değişim Programı, Mevlâna Değişim Programı, Farabi Değişim Programı gibi uygulamalarla ulusal ve uluslararası öğrenci, öğretmen, öğretim görevlisi vb. hareketlilikleri sağlanmaktadır. Evliya Çelebi Öğrenci Değişim Programı (EÇÖDP), Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün öğrencilere 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılması ve 2023 Eğitim Vizyonu'nda yer alan öğrencilerin bölgesel değişimleri programlarına katılımı kapsamında hayata geçirilen yenilikçi bir uygulamadır. Bu programın ana amaçlarından biri öğrencilerin eğitim-

öğretim sürecine devam ederken tarihî ve kültürel miras bilincinin geliştirilmesidir. Bu bağlamda araştırmanın amacı EÇÖDP'ye katılan öğrencilerin deneyimleri ve kazanımları, beklentileri, karşılaşılan sorunlar ve önerilere yönelik görüşlerinin neler olduğunun incelenmesidir. Araştırma karma araştırma yöntemi modellerinden yakınsayan paralel desen ile yürütülecektir. Araştırmanın evreni EÇÖDP'ye katılan 783 Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileridir. Örneklem ise veri toplama aracını gönüllü olarak dolduran öğrencilerdir. Araştırmanın veri toplama aracı araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgiler formu, anket ve yapılandırılmış yazılı görüşme formudur. Nicel veriler SPSS paket programında, nitel veriler ise NVivo programında analiz edilecektir. Araştırmanın ilk defa uygulanan öğrenci değişim programının hedefleri ile uyumluluğunun belirlenmesi, öğrenci görüşlerinin ortaya konulması, programın iyileştirilmesi ve değişim programlarına yönelik model uygulamalara öneriler sunulması açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Evliya Çelebi, Öğrenci Değişimi, Birlikte Yaşama.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Birlikte Yaşama Kültürüne Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme (2010-2018 Yılları Özelinde)

Dr. Öğr. Üyesi Meryem KARATAŞ
Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkiye
meryemkaratas@sakarya.edu.tr

Özet

Ulusal devlet şeklinin devamına rağmen küreselleşme, iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler, insanın uzak çevresinin sınırlarının ortadan kalkmasına yol açmıştır. Çoğulculuk, insan hakları, çokkültürlülük gibi kavramların ortaya çıkması, paradigma değişimleri, evrensel hukuk normlarının belirlenme çabaları farklılıkların bir arada yaşaması ile ilgili değişimin sebepleri arasındadır. Son yıllarda birlikte yaşama/yaşayamama tecrübelerine mülteci sorununun eklendiği de anlaşılmaktadır. Farklı kültürlerin aralarındaki mesafelerin ortadan kalkmasıyla beraber bireysel ve toplumsal sahada karşılaşılan problemlerin çözümünde karşılıklı saygı ve anlayış kültürünün geliştirilmesi çözüm önerilerinden biridir. Kasıtlı kültürleme süreci olarak da tanımlanan eğitimin çözüm önerilerinin tam merkezinde yer aldığı temel kabullerden biridir.

Bu konuda -birlikte yaşama kültüründen bahsederken- akla bazı sorular gelmektedir. Bizden "farklı" olan "ötekiler" kimlerdir? "Ötekileri" kimler belirliyor? Bir arada yaşama kültürü insanlığın gündemine nasıl dâhil olmuştur?

Bahsi geçen farklılıklar hangi dönemlerde ayrılık nedeni olarak görülürken ne zamandan beri zenginlik olarak algılanmaktadır? Soruları çeşitlendirmek mümkündür. Bu çalışmanın sınırları dâhilinde tüm sorulara cevap vermek imkânsız olabilir ancak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatlarının farklılıkları zenginlik olarak nitelendirip nitelendirmediği, Müslümanların toplumsal hafızasında birlikte yaşama kültürünün algılanma biçiminin neliği ve öğretim programlarında öteki ile kimlerin kastedildiği sorularının cevapları aranacaktır. Bu bağlamda örgün din eğitimi programının birlikte yaşama kültürüne olan katkısının ne olduğunu ortaya koymak, bunu yaparken de son iki program arasında varsa konunun ele alınış biçimindeki değişimlerini içerik, konu başlıkları, kazanımlar, etkinlikler çerçevesinde göstermek bu bildirinin amaçları içerisindedir. 2010 ve 2018 yılları İlköğretim ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarının birlikte yaşama kültürüne olan etkilerinin neler olduğu, kazanımlardaki görünürlüğü, farklı kültürlere karşı nesnel bir dilin kullanılıp kullanılmadığı araştırmanın temel sorularını oluşturmaktadır. Bu sorulara cevap aramak için doküman incelemesi yoluyla ilgili öğretim programları betimsel olarak incelenecektir ve çalışma nitel araştırma yöntemi özellikleri taşımaktadır. Araştırmanın veri kaynağını 2010 yılı İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı ile 2018 Yılı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) oluşturmaktadır. Öğretim programlarının yanı sıra elde edilen veriler çerçevesinde ders kitaplarının incelenmesi

de amaçlanmaktadır. Çokkültürlülüğe duyarlı öğretim programları ve ders kitaplarının hazırlanmasının birlikte yaşama kültürüne olumlu katkılar sunacağı ön kabulünden hareketle söylem analizi yöntemi kullanılarak veriler yorumlanacaktır.

Programlarla ilgili yapılan ön taramada İslam Düşüncesinde Yorumlar, Dinler ve Evrensel Öğütler, Haklar, Özgürlükler ve Din, İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar, Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri, İslam Düşüncesinde İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar, Yahudilik ve Hıristiyanlık, Hint ve Çin Dinleri başlıkları birlikte yaşama kültürüne dair araştırmaya veri sağlayacak üniteler olarak görülmektedir. Araştırmanın sonucunda din eğitiminin teorik alanı olan öğretim programlarının konuyla ilgili etkisi, birlikte yaşama kültürüne olan katkısı ve yeterliliği tartışılacak ve yeni çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İlköğretim DKAB Programı, Ortaöğretim DKAB Programı, Birlikte Yaşama, Saygı.

Birlikte Yaşama Kültüründe Din Eğitiminin Yeri

Dr. Öğr. Üyesi Gülşen SAYIN
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
gulsen.sayin@inonu.edu.tr

Dr. Şefika MUTLU
M.E.B. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Uzman, Türkiye
sefikakirmizi@gmail.com

Özet

Türkiye'de güncel verilere göre 2023 Nisan ayı itibariyle 1.324.349 yabancı uyruklu yerleşimci resmi olarak ikamet iznine sahiptir. İkamet izni olan bu kişilerin dağılımı ise yoğunluğuna göre; Rusya Federasyonu, Irak, Türkmenistan, Suriye İran şeklindedir (*İkamet İzinleri*, 2023). Yine aynı verilere göre ikamet izni alan ülkelerin nüfuslarının yoğunluğu Müslüman topluluklardan oluşmaktadır. Toplumda var olan dinî ve kültürel farklılıklar gündelik yaşam içerisinde mutlak surette karşılaşmakta ve bir araya gelmek durumundadır. Günlük yaşamın içerisindeki bu karşılaşmalar kültürlerin iç içe geçişine izin vermekle birlikte bazen çatışma zeminine de sahip olabilmektedir. Ancak bu karşılaşmalar aynı zamanda yeni kültürlerin oluşumunu da sağlayabilmektedir. Farklı inanç ve kültürlerin karşılaşmasında iki durumun ortaya çıkması beklenmektedir. Bunlardan ilki kültürlerin çatışması olarak belirtilebilir. Bu çatışma zemininde daha çok kabullenememe, aşağı görme, küçümseme gibi olumsuz tutumlar görülürken diğer karşılaşma kültüründe ise

kabullenme ve yeni kültürlerin doğması söz konusudur. İlkinde daha çok dışlayıcı tutum olarak tanımlanabilecek nitelikte bir durum gelişirken ikincisinde ise olumlu bir ilişki ve iletişim süreci ile değerlendirilebilecek kabullenici ve kapsayıcı bir tutum gelişmesi olasıdır.

Din, yaşama şeklimizi belirleyen ve ona yön veren davranışlarımız için de önemli bir motivasyon kaynağı olan önemli bir olgudur. Eski çağlarda olduğu gibi bugün de din, uzlaştırıcı zaman zaman da çatışmacı biçimlerde sosyal bağlamın temelini oluşturmaktadır. Uzlaşma ve çatışma kültürü geçişlerinde birey ve toplum arasında kurulan aidiyet duygusunun sadece belirli bir ırk, din ve sınıf üzerinden geçen topluluklarda birlikte yaşama kültürünün sağlıklı bir şekilde ilerlemesini beklemek güçtür. Elbette bu bağların daha köklü olduğu toplumlarda aidiyet ve bütünlük içerisinde yaşama imkânı daha fazladır. Örgün ve yaygın eğitim kurumlarında yer alan din öğretimi ve değerler eğitimi derslerinin de birlikte yaşama kültürünü destekleyici nitelikte olması beklenmektedir. Bu çalışmada da farklı kültürlerden gelen ve ülkemizde din eğitimi alan yabancı uyruklu öğrencilerin görüşleri üzerinden din eğitiminin din içi çoğulculuğa etkisi ele alınmaya çalışılacaktır.

Çalışma nitel araştırma yöntemi ile ele alınacaktır. Nitel yöntemin tercih edilmesinin nedeni nitel araştırmanın zengin, derinlemesine nüansları ortaya koyabilme imkânı sunmasıdır. Göç dinamiklerinin karmaşık, bağlamsal ve çok yönlü boyutları çokkültürlülük ve din içi çoğulculuk kavramları üzerinden nitel veriler ile ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninden faydalanılacaktır. Bu kapsamda kartopu örneklem yöntemi ile ulaşılacak yabancı uyruklu

öğrenciler ile mülakatların yapılması planlanmaktadır. Kartopu örneklem yönteminin kültürel çalışmalarda kullanılmasının benzer örneklemelere yönlendirilmesi gibi bir riski bulunmaktadır. Ancak çalışmada araştırma sorusu esas alınarak amaç odaklı bir şekilde bütünlüklü ancak farklılıkları da gösterebilecek nitelikte sonuçlar elde etme hassasiyeti içerisinde çalışma yürütülecektir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Birlikte Yaşama Kültürü, Din İçi Çoğulculuk.

Din Eğitiminin Birlikte Yaşama Kültürüne Katkıları

Dr. Öğr. Üyesi İdris ERTÜRK
Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
idriserturk@hotmail.com

Özet

Birlikte yaşama, toplum içinde yaşamanın temel bir parçasıdır. Din, toplumsal yaşamda insanlar arası bir bağ kurma ve birlikte yaşamada önemli bir unsurdur. Din eğitimi ise, farklı dinî inançlara sahip insanların bir arada yaşayabilmesi için gerekli olan bilgi ve becerileri öğreten bir eğitim programıdır. Bu eğitim programı, insanların birbirlerini anlamalarını, değerlerine, inançlarına ve yaşam tarzına saygı göstermelerini ve birbirlerine karşı hoşgörülü olmalarını sağlar.

İnsanların bir arada barış ve huzur içerisinde yaşamaları İslam'ın temel amaçlarından biridir. Bu açıdan bir arada yaşama konusu, doğrudan din eğitimi ve din hizmetleri alanına girmektedir. Bu konuda sağlıklı bir din eğitiminin yapacağı katkının yerini bir başka çabanın doldurması mümkün değildir. Çünkü din, insanın, duygu ve düşüncelerini bütünüyle kuşatır, ona apayrı bir güç verir. Merhamet, cömertlik ve fedakârlık gibi duygularını harekete geçirir. Yine zulüm, fesat vb. kötülüklerden korunma noktasında insana eşsiz bir irade gücü kazandırır.

İnsanlar arasında kurulacak sağlıklı ilişkileri her zaman tehdit eden bencillik, kibir, haset, kin, husumet gibi manevi hastalıkları tedavi etmeyi de temel amaçlardan biri kabul eder. Din eğitimi, insanların farklı dinlere

sahip oldukları durumlarda, diğer insanların inançlarını anlamalarına yardımcı olur. Bu, insanların birbirlerine saygı duymalarına ve farklı inançlara sahip insanların bir arada yaşamasına yardımcı olur.

Din eğitimi, insanların birbirleriyle daha iyi iletişim kurmalarına ve birbirlerinin duygularını anlamalarına yardımcı olur. Bu da birlikte yaşamayı kolaylaştırabilir ve insanların birbirleriyle daha iyi anlaşmalarına yardımcı olabilir. Din eğitimi, özellikle farklı inançlara sahip çocuklar arasında dostluk ve iş birliği kurulmasına da yardımcı olur. Bu sayede, gelecekteki toplumda daha hoşgörülü ve anlayışlı bireyler yetişmesi sağlanır. Sonuç olarak, din eğitimi insanların birbirleriyle daha iyi anlaşmalarına, birbirlerine saygı duymalarına ve bir arada yaşama kültürlerine yardımcı olur; farklı inançlara sahip insanların bir arada yaşayabilmesi için gereken bilgi ve becerileri öğretir; insanlar arasındaki karşılıklı saygı ve hoşgörüyü artırarak daha barışçıl bir toplumun oluşmasına yardımcı olur. Bu nedenle din eğitimi, toplumun bir parçası olarak önemlidir ve farklı inançlara sahip insanların bir arada yaşamasında önemli bir etkendir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Birlikte Yaşama, Toplum, Değerler.

Women in the Circle of Evil, a Study of Horror Movies in Indonesia

Dr. Witriani INDRA
Universitas Islam Negeri Sunan Kalijaga Yogyakarta, Indonesia
witriani@uin-suka.ac.id

Abstract

Women's evil has long been constructed in various tales in many cultures, both in the West and the East. The stories of granny witches and evil queens who are hungry for power in various fairy tales such as the story of Cinderella, Sleeping Beauty or Bawang Putih dan Bawang Merah, have long been constructed in many narrative stories, including Indonesian movies. Though in general, women are often represented as the victims in most of the 'classic fairy tale', good women against evil woman in many versions of the movies, or woman is defined in terms of her sexuality, the representation of the powerful evil women have always been an interesting theme for filmmakers for many decades.

The portrayals of women like most of films acted by Suzana for several decades such as in Beranak dalam Kubur (1971), Sundel bolong (1981) Nyi Blorong (1981) Ajian Ratu Laut Kidul (1991) and other horror movies in that era has put women into the circle of evil with such supranatural power which in Barbara Creeds' words, called monstrous feminine. Though this trend has marked such declined after 90s, but the parallel pattern of theses portrayals could also be seen in current box offices movies

such as Perempuan Tanah Jahanam (2020), Pengapdi Setan (1 and 2) and KKN di Desa Penari (2022) and other booming horror movies.

The purpose of this research is to elaborate how women are portrayed in horror films in the last four decades, examine how the structure of those films, the roles of the female characters and the motives behind their structures. By applying Stuart Hall's theory of Representation and supported by feminism theory, this research will explore how a cultural construction, 'who speaks who and what, where subjectivity and political interests are dominant in women representation. Media's images of women also reflect cultural stereotypes that depart markedly from reality. The analysis explores the social practice and intended messages which constitute the ideology behind the scenes, how the women depicted in the circle of evil.

Keywords: Women, Evil, Feminine, Violence, Construction.

Contribution of Education to the Culture of Coexistence

PhD Candidate
Madiha Shehzadi Ahmad KHAN
International Islamic University, Malaysia
madihashehzadi190@gmail.com

Abstract

Cultivating a culture of coexistence is more crucial than ever for the peaceful and harmonious operation of civilizations in today's interconnected and diverse world. The ideas, attitudes and actions required for people to live in peace and prosper as a society are significantly influenced by education. In this article, the importance of education in fostering inclusive and tolerant societies is examined, with a focus on the major ideas, tactics, and supporting data that support this claim. Forcing coexistence requires fostering inclusive learning environments and guaranteeing equitable access to high-quality education. This topic discusses the ideas of inclusion and equality in educational settings. Education and the development of curricula.

The pedagogical methods used and the curriculum's design influence students' educational experiences. This section examines coexistence-promoting tactics such as inclusive curriculum design participatory teaching techniques, and experiential learning. Analyses of cases and suggested techniques. This section demonstrates the beneficial role that coexistence education plays in fostering inclusive societies through case studies and best practices

from a variety of educational environments. Findings from Quantitative and Qualitative Research, Research findings show that interventions in coexistence education are successful. This section looks at an empirical study's findings that demonstrate how education influences the coexistence of cultures. The main ideas presented in the article are outlined in this part, with an emphasis on the important role that education plays in fostering a culture of coexistence. Additionally, it draws attention to current difficulties and the significance of upcoming initiatives to encourage coexistence through education. In order to create a culture of coexistence, this research emphasizes the value of education in cultivating empathy, multicultural understanding, and courteous conversation. This is accomplished by analyzing different educational approaches and programs.

Keywords: Education, Culture of Coexistence, Inclusive Societies, Tolerance, Empathy, Intercultural Understanding.

2. ULUSLARARASI

İSLAM MEDENİYETİNDE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ

SEMPOZYUMU

2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON "THE PRACTICE OF COEXISTENCE IN ISLAMIC CULTURE"

الندوة الدولية الثانية "تجربة العيش المشترك في الحضارة الإسلامية"

5 - 7 EKİM | OCTOBER 2023

KIRIKKALE | **TÜRKİYE**

